

**T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İktisat Anabilim Dalı
Bölgesel Kalkınma İktisadı**

**NEO-LİBERAL POLİTİKALAR VE EŞİTSİZLİK:
TRENDLER VE ÖNGÖRÜLER (1980-2050)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

REZA BEHJATI YALGHOUZAGHAJ

Danışman: Prof. Dr. Funda BARBAROS

İZMİR-2017

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İktisat Anabilim Dalı
Bölgesel Kalkınma İktisadı

NEO-LİBERAL POLİTİKALAR VE EŞİTSİZLİK:
TRENDLER VE ÖNGÖRÜLER (1980-2050)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

REZA BEHJATI YALGHOUZAGHAJ

JÜRİ ÜYELERİ:

Prof. Dr. Funda BARBAROS (Danışman)

Doç. Dr. Meneviş UZBAY PİRİLİ

Prof. Dr. Sedef AKGÜNGÖR

İZMİR-2017

T.C.EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS

TEZ SAVUNMA TUTANAĞI

ÖĞRENCİNİN

Adı Soyadı : Reza Bahjati YALGHOUZAGHAJ

Numarası : 92-15-1965

Anabilim Dalı : İKTİSAT

Tez Başlığı (Türkçe) : Neo-Liberal Politikalar ve Eşitsizlik: Trendler ve Öngörüler (1980-2050)

Tez Başlığı (İngilizce) : Neo-Liberal Politics and Inequalities: Trends and Foresight (1980-2050)

Tez Savunma Tarihi : 21.06.2017

Tez Başlığı Değişikliği Varsa Yeni Başlık:

JÜRİ ÜYELERİ

Jüri Başkanı

Unvan, Adı, Soyadı : Prof. Dr. R. Funda BARBAROS

Karar : ☒ Başarılı ☐ Başarısız ☐ Düzeltme

İmza :

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı : Doç. Dr. Meneviş UZBAY PİRİLİ

Karar : ☒ Başarılı ☐ Başarısız ☐ Düzeltme

İmza :

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı : Prof. Dr. Sedef AKGÜNGÖR

Karar : ☒ Başarılı ☐ Başarısız ☐ Düzeltme

İmza :

TEZ HAKKINDA JÜRİNİN GENEL GÖRÜŞÜ

(Jüri Başkanı Tarafından Doldurulacaktır)

Tez savunması sonucunda öğrenci tarafından hazırlanan çalışma;

Oybirliğiyle ☒

Oy çokluğuyla ☐

Başarılıdır

Düzeltilmelidir

Başarısızdır

- Bu tutanak üç (3) işgünü içerisinde jüri üyelerinin raporlarıyla beraber Anabilim Dalı Başkanlığı üst yazısıyla Enstitü Müdürlüğüne gönderilmelidir.
- Tezli yüksek lisans programlarında düzeltme alan öğrencinin 3 (üç) ay içerisinde yeniden savunmaya girmesi zorunludur.

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum
~~Neo Liberal politikalar ve eşitsizlik (1980-2020)~~ adlı
yüksek lisans/~~doktora~~ tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde
hazırlanıldığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi
onurumla doğrularım.

REZA BEHJATI YALGHOUZAGHA

İsim-Soyadı
İmza

İÇİNDEKİLER

Giriş	1
1. Tarihsel Arka Plan.....	3
1.1. ABD Hegemonyası.....	3
1.2. Bretton-Woods ve Yeni Dünya Düzeninin kuruluşu.....	5
1.3. Marshal Planı.....	8
1.4. Keynesyen Refah Devleti.....	12
1.5. Planlama Ekonomisi ve Azgelişmiş Ülkeler	17
1.6. Vietnam Savaşı, ABD'nin Açıkları ve Sistemin Çöküşü	19
1.7. 1973 Petrol Krizi, Stagflasyon ve ABD'nin Yeni Hedefi	23
1.8. Watergate Skandalı.....	28
1.9. Olası Bir İlave Açıklama: Üretkenliğin Duraksaması.....	29
2. Teorik Çerçeve	32
2.1. Keynesyen İktisadın Yıkılışı ve Parasalcı Yaklaşımın Yükselişi	32
2.2. Arz Yanlısı İktisat	35
2.3. Rasyonel Beklentiler Hipotezi	37
2.4. Monetarist İktisat.....	43
2.4.1. Paranın Miktar Teorisi.....	43
2.4.2. Friedman ve Phillips Eğrisi.....	48
2.4.3. Monetarizm'in Piyasa Ekonomisine etkileri.....	50
3. Neo-liberal Politikaların Uygulanması ve Küresel Dünya	53
3.1. 1980-1990 Neo-liberalizme Geçiş Dönemi	53
3.1.1. Neo-liberal Politikalar	53
3.1.2. Neo-liberal Politikaların Hayata Geçiş: Reagan-Thatcher	57
3.1.2.1. İngiltere	57
3.1.2.2. Amerika'da Sabah	60
3.1.2.3. Gelişmekte Olan Ülkelerde Neo-Liberal Dönüşüm	63
3.2. 1990-2008 Küresel (Tek) Dünya	65
3.2.1. Washington Mutabakatı	65
3.2.2. IMF, Dünya Bankası ve WTO'nun Değişen Rollerini.....	67
3.2.3. Krizler	70
3.2.3.1. Tekila Krizi	70

3.2.3.2.	Doğu Asya Krizi.....	72
3.2.3.3.	Rusya Krizi	75
3.2.3.4.	Latin Amerika Krizi	78
3.2.3.4.1.	Brezilya.....	78
3.2.3.4.2.	Arjantin	80
3.2.3.5.	Türkiye.....	82
3.2.3.5.1.	Türkiye’de Neo-liberalizm.....	82
3.2.3.5.2.	1994 krizi.....	83
3.2.3.5.3.	2001 krizi.....	85
3.2.3.6.	2008 Krizi (Küresel Kriz).....	87
3.3.	2008 Sonrasında Dünya Ekonomisinin Görünümü: Kriz Sonrası Debelenen Dünya ...	94
3.3.1.	Amerika Birleşik Devletleri	94
3.3.2.	Avrupa Kıtası	99
3.3.3.	Japonya ve Doğu Asya.....	111
3.3.4.	Çin ve Yükselen Piyasalar	113
4.	Sonuç.....	118
4.1.	Eşitsizlik	118
4.2.	Gelir Dağılımı Eşitsizliği	122
4.3.	Bölgeler Arası Eşitsizlik.....	134
4.4.	Cinsiyet Eşitsizliği	136
4.5.	Küresel Kapitalizmin Geleceği	139
	Kaynakça	142
	Şekiller ve Tablolar:.....	147
	ÖZGEÇMİŞ	149
	ÖZET	150
	ABSTRACT.....	151

Giriş

İkinci Dünya Savaşı sonrası, kısmen 1929 toplam talep krizinin etkisiyle ve kısmen de Sovyet Birliğinin varlığı nedeniyle, serbest piyasa ekonomisi devlet müdahalesine maruz kalmış ve kapitalist blokta bulunan ülkelerde düşen kâr oranları kitlesel tüketim aracılığıyla yeniden yükselişe geçmiştir. Fordist üretim sisteminin gereken talebini sağlayan böyle bir ekonomi politikası, teorik çerçevesini dönemin ünlü iktisatçısı John Maynard Keynes'ten aldığı için, uygulamaya koyulan bu politikalar onun adıyla anılmaya başlamıştır. Bu dönemde devletler, klasik ve neo-klasik iktisat anlayışını terk ederek, piyasanın dışında kalmak yerine, onunla birlikte hareket etmişler ve onun işleyişinden doğan tüm dışsallıkları düzenlemeye koyulmuşlardır. 1929 Krizi, piyasaların kendi başına bırakıldığında, tam istihdamı sağlamakta başarısız kaldığını kanıtlamıştır. Böylece devlet tüm piyasalara doğrudan müdahale ederek, katı düzenlemeler ve kurallar getirmiş, finans ve bankacılık sistemi denetim altına alınmış, emeğin milli gelirden aldığı pay artırılmış, bu vesileyle de başta ABD olmak üzere, kapitalist blokta bulunan tüm gelişmiş ülkelerin ürünlerine gereken talep sağlanmıştır. Ancak yurtiçi talebin güçlendirilmesi fordist üretime gereken talebin önemli bir kısmını karşılamakla birlikte, yetersiz kalmıştır. Bu yetersizliği giderecek kısım ise kısmen baskı ve kısmen de dış yardımlar aracılığıyla kapitalist blokta bulunan gelişmekte olan ülkelere gelmiştir. Bu politikaların uygulandığı dönemde dünya tarihinde eşi benzeri görülmemiş büyüme oranları gerçekleşmiş ve sürekli artan gelirlerden tüm toplumsal kesimler yararlanmışlardır. Ancak 1960'ların sonu ve 1970'lerin başlarında, hem uluslararası arenada hem de ülkelerin kendi içinde, politik ve ekonomik krizler ortaya çıkınca, Keynesyen ekonomi politikalarına saldıran teorik ve politik yaklaşımlar ilgi görmeye başlamış ve dünya düzeni bir daha tümünden dönüşüme uğramıştır.

Kapitalizmin Altın Yılları olarak bilinen söz konusu dönem, diğer taraftan ulaştırma ve haberleşme teknolojilerindeki değişimlerin de etkisiyle ve ayrıca sermayenin kâr oranlarında yeniden düşüş nedeniyle, yaklaşık çeyrek yüz yıl sonra yerini aşırı serbest piyasa yanlısı politikaların uygulandığı bir döneme bırakmak zorunda kalmıştır. 1970'lerin sonu ve 1980'lerin başında, başta ABD ve İngiltere'de olmak üzere, gelişmiş ülkelerin birçoğunda muhafazakâr partilerin iktidara gelmesi yeni olmayan ancak yeni bir vizyon imajıyla neo-liberal politikalar adı altında politikacılar tarafından toplumlara sunulmuştur. Diğer taraftan bu politikalar, IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü

gibi uluslararası kuruluşlar aracılığıyla ve önemli baskılar eşliğinde, tüm dünya ülkelerine dayatılmıştır. Gelişmiş Batı ülkelerinde kâr oranlarının yeniden dibe vurduğu ve artık Sovyet Birliği'nin de çöktüğü bir dönemde, birkaç istisna dışında gelişmekte olan ülkelerin nerdeyse tamamı bu politikaları uygulamak zorunda kalmışlardır. Küreselleşme kapsamı altında, sermaye piyasaları liberalleştirilmiş, dış ticaret engelleri kaldırılmış, devletin ekonomideki aktif rolü terk edilmiş ve en önemlisi emek piyasaları esnekleştirilmiştir. Bu uygulamalar sonucunda, sermaye tüm ülkelere kolayca giriş yaparken, kâr oranları yeniden yükselişe geçmiş, ancak gelişmekte olan ülkelerin piyasaları savunmasız hale gelmiştir. Tüm piyasaların entegre olduğu böyle bir dünyada, olası şoklar karşısında, sermaye hızla kaçış yaparken, ardında bu ülkelerde büyük hasarlar bırakmıştır; eşitsizlikler hızla yükselişe geçmiş ve yoksulluk oranları önemli ölçüde artmıştır.

Sermaye birikiminin yeniden canlandığı böyle bir dünyada, refah kayıpları sadece gelişmekte olan ülkelerle sınırlı kalmamış, gelişmiş ülkelerin de toplumsal yapısında önemli dönüşümlere neden olmuştur. Sermayenin kâr sağlamak adına tüm ülkelere kolayca hareket etmesi, emekçi sınıfın pazarlık gücünü çöküşe uğratmış, ücretler böylece uzun yıllar boyunca ya yerinde saymış ya da gerilemiştir. Sonuç olarak, başta ABD olmak üzere, tüm gelişmiş ülkelerde de eşitsizlik düzeyi giderek artmış ve Birinci Dünya Savaşı öncesi seviyelerine geri dönmüştür. Böylelikle yaklaşık 35 yıl süren bu dönemde sermayeyi ellerinde bulunduran çok azınlık bir grubun gelirlerinde aşırı artışlar sağlanırken, büyük çoğunluk adına önemli kayıplar yaşanmış ve yoksulluk oranları artmıştır. Bölgesel anlamda da gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin refah düzeyleri ikinci dünya savaşında yaşanan yakınsamanın aksine yeniden gerilemiştir. Bu politikaları uygulamayı reddeden Çin gibi birkaç istisna ülke ise toplamda önemli refah artışı sağlamış, ancak bu ülkelerde de eşitsizlik seviyeleri yükselişe geçmiştir. Bu küresel tablo, neo-liberalizmi teorik ve politik anlamda savunan insanların, bu politikaların uzun dönemde toplumsal refahı artıracığı ve dolayısıyla tüm toplumsal kesimlerin bundan fayda sağlayacağı iddialarını geçersiz kılmaktadır. Şimdi, yukarıdaki açıklamaların ardından süreci yakından izleyerek, bu politikaların ortaya çıkış nedenleri ve sonuçlarını kapsamlı biçimde yakından incelemeye başlayalım.

1. Tarihsel Arka Plan

1.1.ABD Hegemonyası

İkinci Dünya Savaşı sonunda oluşan iki kutuplu dünyada, ABD kapitalist dünyanın lideri haline gelmiştir. ABD kendisinin zaferiyle sonuçlanan Savaş'tan en büyük kredi veren ülke olarak çıkmıştır. Kapitalizmin gelişmesinden bu yana ilk defa dünya ticareti tek bir para birimine (dolar) dayanmakta ve tek merkezden (Wall Street) finanse edilmektedir. (Varufakis, 2015, s.74) ABD'nin üstünlüğü, hem savaş koşullarında fordist üretim yöntemleriyle sürekli üretimini artırdığından, hem de sermaye birikiminin büyüklüğünden kaynaklanmaktadır ve savaşta büyük kayıplar veren Avrupa ve Japonya karşısında hem teknolojik hem de ekonomik üstünlük sağlamıştır. (Başkaya, 1986, s.70) 1948 yılına gelindiğinde, dünya altın rezervlerinin % 60'ı ABD'nin elindedir; dünyadaki petrol ve çelik üretiminin % 70'i, tütün üretiminin % 65'i, ham demir, mısır ve pamuk üretiminin % 60'ı, gümüş üretiminin % 50'si, altın üretiminin % 40'ı ABD tarafından yapılmaktadır. (Aktaran Tören, 2008, s.3) Savaşın sonlarına doğru, yıkıma uğramış Avrupa ulusları ABD'ye yüksek miktarlarda borçlanmışlar ve bu ülkeye büyük miktarlarda altın transferi yapmışlardı. Savaş ABD'yi görülmemiş bir askeri ve ekonomik güce kavuşturmuştu. (Varufakis, 2015, s.74) ABD'nin üretimi, kendisinden sonra en yüksek üretim gücüne sahip olan ülke İngiltere'den yedi kat fazla olmuştur. 1938–1948 arasında Batı Avrupa'da 100'den 87'ye düşen net ulusal hâsıla endeksi, ABD'de 165'e yükselmiştir. (Aktaran Tören, 2008, s.3)

Bütün bu kazanımlara karşın, Amerikalılar 1929 Bunalımı'nın yarattığı o korkunç çöküşü unutmamışlardır ve savaşın bitmesinin yeni bir bunalıma yol açmasından kaygı duymuşlardır. Savaş sonrasında özellikle savunma harcamalarının kısılması, toplam talebin yeniden durgunluk yıllarındaki seviyelere sürüklenme korkusunu yaratmıştır. ABD'li üreticiler, elde ettikleri bu yeni ve güçlü konumlarında, ürünlerini pazarlamak konusunda endişelenmeye başlamışlardır. Bu nedenle uluslararası piyasaları yeniden düzenlemek için yeni fon aktarım mekanizmaları kurma girişimlerini başlatmışlardır.

Büyük Bunalım, klasik iktisadın temel ilkelerinden biri olan ve "Say Yasası" olarak biline gelen meşhur "her arz kendi talebini yaratır" kutsal inancını tepe taklak etmiş ve her yerde arz bulunmasına rağmen, talep bulunmamıştır. Böylece Klasik iktisatçıların piyasa ekonomisine biçtikleri rol (devlete gece bekçisi rolü biçen piyasa ekonomisi) sarsılmış, politik ve akademik çevrelerde büyük çapta sorgulanır hale

gelmiştir. Reel üretim alanında kapitalist dünya devletleri yeterli talebi karşılamak için giriştikleri bütün çabalarda başarısızlığa uğramışlardır. Bu yeterli talebi karşılayan ve Büyük Bunalım'a son veren olay kimsenin beklemediği bir anda İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi olmuştur. (Krugman, 2002, s.30; Krugman 2010, s.60) Talep karşılanmış, ancak savaş var olan birçok kapitalist merkezin hâkimiyetine son vermiş ve küresel kapitalizmin tek bir eksenin (ABD dolarının) etrafında dönmesini sağlamıştır. Ancak bütün savaşlar gibi bu savaşın da sonunda biteceği gerçeği gün gibi ortadaydı ve Büyük Bunalım'ı bizzat yaşayanlar bunun farkındaydılar.

Savaşın bitmesi ile birlikte, tekrar o eski karanlık günlerin geri gelmesi korkusu ABD'de yönetimdeki Yeni Düzençileri¹ çözüm arayışına itmiştir. Yeni Düzençiler, Büyük Bunalıma karşı savaşı nerdeyse kaybettikten sonra, kapitalizmin ulusal düzeyde² etkili şeklide işlemeyeceğinin farkındaydılar. Başkan Roosevelt, Bretton-Woods konferansının açılış konuşmasında bu gerçeğe vurgu yapmıştır: *Bir ülkenin ekonomik dirliği yakın ve uzak tüm komşularını ilgilendiren bir meseledir.* (Varufakis, 2015, s.75) Diğer taraftan geçmişte sömürge olan ülkelerin siyasal bağımsızlıklarını kazanmış olmaları, kapitalist sisteme alternatif bir odak olarak SSCB'nin varlığı, Batı Avrupa'da sosyalist partilerin güç kazanması ve Doğu Avrupa'da sosyalist yönetimler kurulması gibi olgular da İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan gelişmelere yön veren diğer etkenlerdir. ABD açısından, Sovyetler Birliği'nin varlığı, uluslararasılaşma eğiliminde olan sermayenin dolaşımının daha dar bir alana hapsolması anlamına gelmektedir. Öte yandan Sovyetler Birliği, siyasal bağımsızlıklarını yeni kazanan ülkelere model oluşturma potansiyeline sahip oluşuyla da kapitalist sistem için bir risk faktörü oluşturmaktadır. Doğu Avrupa ülkelerinde sosyalist yönetimlerin ortaya çıkması da benzer bir etkiye sahiptir. Bu gelişmeler, sistemin hegemonik gücü olarak ABD'yi, söz

¹ Yeni Düzen ya da İngilizce bilinen adıyla "New Deal" 1933 ve 1938 yılları arasında ABD'de yürürlüğe giren ekonomi ağırlıklı bir dizi yerli programdır. ABD Başkanı Roosevelt'in ilk döneminde Kongre tarafından onaylanan yasaların yanı sıra başkanlık yürütme emirlerini de içermektedir. Program "3 R" şeklinde özetlenmektedir: Relief, Recovery ve Reform (rahatlama, iyileşme, reform). Programın amacı 1929 Bunalımı sonrası ekonomik düzenin işleyişini yeniden sağlamaktır. Yani işsiz ve yoksullar için rahatlama; normal seviyelere gelerek ekonominin toparlanması ve tekrar çöküşü önlemek için finansal sistemin reformu amaçlanmıştır. (Berkin ve diğ., 2011, ss.629-632)

² Kapitalist sistemin doğası gereği, üretici davranışları kar maksimizasyonuna dayanmaktadır. Aktörlerin piyasada varlıklarını sürdürebilmek için karlarını artırmak ve ya teknik deyişle maksimize etmekten başka çareleri yoktur. Karlarını artırmayı başaramayan firma eninde sonunda varlığını sürdüremeyecektir ve piyasadan çekilecektir. Dolayısıyla aşırı kar güdüsü taşıyan bu davranış biçiminde bir ülkenin sınırları içinde faaliyet gösteren firmalar piyasa yetersizliği nedeniyle piyasa dışına itileceklerdir. Bunun basit anlamı, kapitalist sistemin yalnız ve yalnızca uluslararası (çok geniş hacimli) düzeyde bir piyasada varlığını sürdürebileceğidir.

konusu “risk”leri bertaraf edecek mekanizmaları yaratma ve sermayenin uluslararasılaşması sürecinin sorunsuz işlemlerini sağlayacak politikaları hayata geçirme çabalarına itmiştir. (Tören, 2008, s.3) Yeni düzencilerin bütün bu kaygıları, 1944 ünlü Bretton Woods konferansının toplanmasına yol açmıştır.

1.2.Bretton-Woods ve Yeni Dünya Düzeninin kuruluşu

Temmuz 1944’te kırık dört ulustan 730 temsilci New Hampshire kentinin Bretton Woods kasabasında Büyük Bunalım ve savaş sonrası yıkıma uğramış dünya ekonomik düzenini yeniden şekillendirmek için konforlu Mount Washington otelinde bir araya geldiler. (Rodrik, 2011, s.60) Görünüşte Konferansa katılanlar iki önemli amaç üzerine odaklanmışlardı: uluslararası para sisteminin oluşturulması ve yıkıma uğramış Avrupa ve Japonya ekonomilerinin yeniden canlandırılması. (Zabcı, 2009, s.30) Ancak altta yatan asıl mesele, Büyük Bunalım’ı bir daha yaşamamak adına oluşturulacak bir kurumsal çerçeve ve bu çerçevenin kimin kontrolünde olacağı olmuştur –söz konusu mesele, ABD ve Britanya arasında büyük bir gerilim kaynağı olmuştur. Konferans’ta Britanya’yı John Maynard Keynes ve ABD’yi ise Harry Dexter White temsil ediyordu.

*Bretton-Woods konferansı sırasında Keynes endişeliydi. Tıpkı savaştan önceki Altın Standardı’nda olduğu gibi, uluslararası bir sabit kur sisteminin ciddi şoklara dayanamayacağını biliyordu. Küçük krizlerin bile giderek büyük bir krize varacağı görüşündeydi. Keynes’e göre küresel ticaret çok dengesizse, bazı ülkeler büyük fazlalar elde ederken diğerleri ağır açıklar veriyorsa, herhangi bir yerde çıkan küçük bir kriz kolayca yeni bir küresel felakete dönüşebilirdi. (Varufakis, 2015, s.79) Dolayısıyla, bazı ülkelerdeki sistematik fazlaları, diğerlerinde kalıcı açıkları önlemek için, yeni uluslararası sistemde bir küresel fazla aktarım mekanizmasına ihtiyaç vardı. Keynes, olası bir kriz sırasında, açık veren ülkeleri kabul görülen kurallara uymaya zorlamanın politik anlamda imkansız olacağını biliyordu. (Bu ülkeyi başka ülkelerde de izleyecek ve tıpkı 15 Ağustos 1971’de olduğu gibi sabit kur sistemi çökecekti.) Sabit kurun bütün olumsuzluklarını düşünmüş olan Keynes, pazarlık masasına çantasında taşıdığı değerli ve cüretkâr bir öneri ile gelmişti: **Uluslararası Para Birimi Birliği**. Bu öneri; bütün kapitalist dünyada geçerli olacak bir para birimini (bancor) sunarken, bir uluslararası merkez bankası ve ona bağlı kuruluşlar aracılığıyla yönetilmesini öngörmekteydi. Keynes’in tasarladığı*

uluslararası para birimi birliğinin (UPBB) amacı, sistematik ticaret dengesizliklerini önlemek ve kapitalist dünyaya, yeniden başka bir Büyük Bunalımla karşılaşmaması için gereken esnekliği sağlamaktı.

Ancak, Savaş sonrası dünyanın en önemli güç merkezi haline gelen ABD, ticarete büyük fazlalar verme olanağına sahipti ve kazançlı konumunu kaybetmek istemiyordu. ABD’li yetkililer doları dünyanın para birimi yapmak istiyorlardı ve bu sayede savaş sonrası yıkıma uğramış Japonya ve Avrupa’ya –savaş sonrası Avrupa ulusları ABD’ye büyük miktarlarda borçlanmışlardı– hem mal hem de sermaye ihraç edilmesini sağlayabileceklerdi. Diğer taraftan, *Amerika’nın ekonomik üstünlüğünü düşünen White dünya ekonomisini iki savaş arasındaki dönemde uygulanan ve savaş sırasında çok daha sertleştirilen yaygın kısıtlamalar ve kontrollerden kurtarmaya can atıyordu.* (Rodrik, 2011, s.60) Ülkelerin sınırlarını kapatmaları ve ya sınırlı düzeyde dış ticarete izin vermeleri büyük ölçekte fazla veren bir ülke için hoş karşılanmayacak bir durumdu ve ABD üretim fazlalarını diğer ülkelere kolayca aktarabilecek bir uluslararası düzenin kurulmasını istiyordu.

Sonuçta Amerikalı taraflar güçlü konumlarından yararlanarak, Keynes’in planını reddettiler ve kendi planlarını kabul ettirmeyi başardılar; *üç hafta içinde dünya ekonomisine yeni bir ekonomik felsefe kazandırdılar ve iki yeni uluslararası örgüt yarattılar: Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası* –ya da o dönemdeki adıyla Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD). *Bretton-Woods’da yapılan anlaşma İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki otuz yıl boyunca Dünya Ekonomisini yönlendirdi.* (Rodrik, 2011, ss.60-61)

IMF’e verilen görev küresel ekonomik istikrarı sağlamak olmuştur. IMF küresel bir bunalımın bir daha çıkmasını engellemekle görevlendirilmiştir. Bu görevi, küresel toplam talebi korumak için üstüne düşeni yapmayan ve kendi ekonomilerinin çökmesine engel olmayan ülkelere uluslararası baskı uygulayarak yerine getirecekti. Gerektiğinde ekonomik çöküşle karşı karşıya kalan ve toplam talebi kendi kaynaklarıyla canlandıramayan ülkelere likidite de sağlayacaktı. (Stiglitz, 2006, s.33) *IMF küresel kapitalist sistemin itfaiye ekibi olarak düşünülmüştü. Herhangi bir ülkede malı yangın çıkmışsa, hemen yardıma koşarak krediler açacak, ama bu ödemeler dengesindeki açıkları kapamayı ve borçların geri ödenmesini sağlayan sıkı koşullara bağlı olacaktı. Dünya Bankası ise üretken yatırımları savaşın harap ettiği bölgelere yönlendirmeyi*

hedefleyen uluslararası bir yatırım bankası rolünde olacaktı. (Varufakis, 2015, ss.76-77) *Prensipte bir işbölümü vardı. IMF bir ülkeyle ilgilenirken kendini makroekonomi meseleleriyle, yani devletin bütçe açığı, para politikası, enflasyon, dış ticaret açığı ve dış borçlanması gibi konularla sınırlaması; Dünya Bankası'nın ise yapısal meselelerle yani devletin parayı nereye harcadığı, ülkenin mali kuruluşları, emek piyasası ve ticaret politikası gibi konularla uğraşması gerekiyordu.* (Stiglitz, 2006, s.35) Bunun başka bir anlamı da vardı: IMF kurulduğunda, piyasanın çoğu zaman pek iyi çalışmadığı, muazzam işsizliklere yol açabildiği (toplam talebin toplam arzı karşılayamaması) ve ülkelerin kendi ekonomilerini düzeltmelerine yardımcı olacak fonları sağlamayı beceremeyeceği bilincine dayanıyordu. (Stiglitz, 2006, s.33) 1976 yılından sonra, Monetaristlerin görüşlerini kendi ideolojik çerçevesine alan bu kuruluş, bu temel ilkesinden vaz geçerek, piyasanın tüm marifetlerine kör bir inançla bağlanacak ve onun işleyişine müdahale edenleri bütün gücüyle engellemeye kalkışacaktır³. Vurgulanması gereken bir diğer önemli nokta ise, White, Amerika ticaretinin ve yatırımının hedeflerini yükseltmek ve yeni uluslararası örgütlerde Amerika'nın gücünü artırmak için, tek taraflı olarak önde gelen ekonomik güçlerin (Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, SSCB ve Çin) oy haklarına bile karar vermiştir. (Rodrik, 2011, s.61) Bu tek taraflı kararın sonucunda bugün bile, IMF'in başkanı daima Avrupalı ve Dünya Bankası'nın başkanı daima Amerikalıdır ve Dünya Bankası'nda alınan kararlarda tek bir ülkenin veto hakkı vardır: Amerika Birleşik Devletleri.

*Ancak IMF ve Dünya Bankası'nın oluşmasının yanı sıra oluşturulan çok önemli başka bir kurum vardı: **Döviz kuru rejimi**; merkezinde dolar olmak üzere sabit kurlara dayanıyordu. Bütün ülkelerin para birimleri sabit kurdan dolara bağlanıyor ve dalgalanmalara sadece % -/+1 oranda açık bırakılıyordu. Dalgalanmaları önlemek için hükümetler dolar alıp satarak para birimlerini koruyabilirlerdi.* (Varufakis, 2015, s.77) Dolar ise sabit bir miktardan altına endekslenerek (ons başına 35 dolar), uluslararası para birimi işlevini yerine getirecek, bu sayede fazla aktarım mekanizması gerçekleşecekti. (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2011, s.53) *Kapitalist ekonomilerini birbirine bağlayan sabit kur sistemi ve tamamlayıcı olarak, sistemi parçalayabilecek merkezkaç kuvvetlere karşı bağımsızlık sağlayacak belirli bir Küresel Fazla Aktarım Mekanizması.* (Varufakis, 2015, s.103) Doların ayrıcalık konumuna sahip tek para birimi olan bu sabit kur

³ Bu konu hakkında üçüncü bölümde daha detaylı bilgi verilecektir.

sisteminde (Sönmez, 2016, s.48) ABD, para birimine talepteki artışın yurtiçinde üretilen mal ve hizmetlere olan talep yükselmesine neden olmayacak tek ülke haline gelmiştir.

Bretton-Woods Sistemi'nin son eksik ayağı, 1947 Havana Konferansı'nda kabul edilen Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) ile teşkil edilecektir. (Başkaya, 1986, s.70) Bu kurum 1995 yılında bugün bilinen adıyla Dünya Ticaret Örgütüne (WTO) dönüştürülmüştür. *Meta sermayenin dolaşımının düzenlenmesine hizmet eden bu anlaşma ile de uluslararası ölçekte yeni bir ticaret sistemi oluşturularak, eski sistemin –ABD sermayesinin dünya pazarlarına ulaşmasını engelleyecek– kısıtlamaları ortadan kaldırılabilecektir.* (Başkaya, 1986, ss.70-71) GATT anlaşması kendisinden zayıf olanları “serbest rekabet” koşullarına zorlamak anlamına geliyordu. Anlaşmanın altında yatan gerçeklik ise, İngiltere ve Fransa gibi büyük sömürgeci ülkelerin, sömürgelerdeki üstünlüğüne son vermektir.

Bretton-Woods sisteminde oluşturulan uluslararası ekonomik kuruluşlar günümüzde hala varlıklarını sürdürürken, –ancak oluşturuldukları tarihteki görevlerinden tamamen farklı bir amaca hizmet etmektedirler– bu sistemin işleyişini sağlayan en önemli kurum –tüm ülkelerin paralarını ABD dolarına sabitlediği döviz kuru sistemi– artık mevcut değildir. Dönemin ABD Başkanı Nixon, 15 Ağustos 1971’de Bretton-Woods’un sona erdiğini resmi açıklamada bulunmadan önce, bu sistemin çöküşünü hazırlamakta birçok etken rol oynamıştır. 1944-1973 arası bütün gezegende ortaya çıkan gelişmeleri dikkatle incelemeyen, bu sistemin sonuna nasıl gelindiğini anlamak neredeyse imkansızdır. Dolayısıyla biz de bu dönemin en önemli gelişmelerini (Marshall Planı, Vietnam Savaşı, Nixon Olayı, Petrol Krizi vb.) gözden geçirip, Bretton-Woods’un nasıl sona erdiğine değinip; bu sayede de çalışmamızın ana teması olan neo-liberal politikaların neden ve nasıl ortaya çıktığına ve politikaların uygulamaya koyulmasını hazırlayan koşullara açıklık getirmiş olacağız.

1.3.Marshall Planı

Büyük Bunalım, Klasik iktisadın piyasalara olan inancını sarsmış ve her zaman toplam arzın toplam talebe eşit olacağı yasaının doğru olmadığını ispatlamıştır. 1929 yılında başlayan büyük çöküş sırasında, arzın bol olmasına karşın, piyasaları temizleyecek (dengeye getirecek) talep bulunmamaktaydı; kapitalist dünyanın işleyişini

temelden tehlikeye atan bu Bunalım, Marx'ın kehanetinin gerçekleştiğinin haberini veriyordu⁴. Diğer taraftan dünyanın doğu cephesinde kapitalizmin alternatifi olan SSCB'nin oluşması ve kapitalist blokta yaşananlardan çok farklı bir seyir izlemesi tehlikenin daha ciddi boyutlara ulaştığı anlamına geliyordu. (Fülberth, 2008, s.233) Başta ABD olmak üzere, Batı Avrupa ülkelerinin de bu çöküşe karşı savaşmakta tümünden başarısız oldukları bir dönemde İkinci Dünya Savaşı bütün bu kaygıları gidermiş ve serbest piyasa ekonomisinin tekrar hayata dönmesini sağlamıştır. Savaş büyük miktarlarda askeri harcamalara neden olmuş ve piyasaların ihtiyacı olan daha fazla talep kendiliğinden doğu vermiştir. (Krugman, 2002, s.30) Ancak savaşın bitmesi tekrar o eski kara günlerin geri gelmesi kaygısını taşımaktaydı⁵.

Akademik dünyada da paradigmada büyük bir değişikliğe gidilmiş ve klasik iktisadın piyasaların ‘görünmez el’ aracılığıyla kendiliğinden dengeye geleceği kuralı tümünden terk edilmiştir. Artık tüm kapitalist blokta Keynes'in düşünceleri büyük ölçüde saygı görmüş ve devletin piyasaların aksaklarını giderecek bir rol oynaması benimsenmiştir. Keynes ilk başta Say Yasası'nı eleştirmiş, toplam talebin toplam arz tarafından oluşmadığını savunmuştur. Keynes'e göre, toplam talep, yatırımcıların ve tüketicilerin gelecek beklentileri tarafından şekillenmektedir ve piyasa aktörlerinin geleceğe karşı olumsuz beklentileri varsa bu Büyük Bunalım gibi bir çöküşe dönüşebilecektir. (Snowdon ve Vane, 2012, s.90) Klasik iktisatçıların düşüncelerinin tam tersini savunan bu görüş, aslında toplam arzın toplam talep tarafından yaratıldığını savunmakta ve bir devrim niteliği taşımaktaydı. Keynes, devletlere aktif bir rol biçmiştir; piyasaların daima dengesizliklerle karşı karşıya kalabileceklerinden, devlet devreye girerek onun aksaklıklarını giderip, tekrar dengeye gelmesini sağlayacaktır. Ekonominin talep yönüne odaklanan bu iktisadi düşünce, Savaş sonrası tüm kapitalist bloğun ekonomi

⁴ Marx'a göre kapitalist sistemde emek gücünün yaşamı, sermayenin etkinliğine bağlıdır. Sermaye kendini artırma olanağına sahip olduğu sürece, emek gücü de iş bulabilecektir ve dolayısıyla hayatının sürdürülmesini sağlayabilecektir. Ancak sermayenin arttığı ölçüde rekabetin artması ve dolayısıyla kâr oranlarının azalması, sermayenin sonsuza dek artışını engelleyerek sistemin çöküşünü hazırlayacaktır. (Marx, 1844) 1929 Bunalımı gibi bir dönemde, sermayenin etkin bir şekilde üretime katılamaması, yani atıl bir faktör olarak beklemesi işsizliği zirveye ulaştırmıştır ve piyasa sisteminin çöküşünü getirmiştir.

⁵ Klasik ve Neo-Klasik iktisatçılar ekonominin sadece arz tarafına odaklanmak gerektiğini Say Yasası aracılığıyla savunuyorlardı. Ancak Büyük Bunalım bu yasanın her zaman geçerli olmadığını ortaya koymuştur. Dolayısıyla ekonomide üretilen mal ve hizmetlere yeterli bir talep olmadığı sürece sistemin çöküşe sürüklenmekten kurtulamayacağı açıktı. Savaş, dünya çapında, kamu harcamalarını genişletmiş, bunun sonucunda toplam harcamalar artarak, toplam talep artmıştır. Talepteki bu artışı aşırı arz sorunuyla karşı karşıya kalan sistemin işlerliğini yeniden sağlamıştır.

politikasını yeniden şekillendirmiştir; bu durum 1970'lerin başlarına kadar geçerliliğini sürdürmüştür.

Yukarıda ABD'nin savaş sonrası büyük fazlalar veren bir ülke olduğunu ve bu sayede de rakiplerine karşı önemli üstünlükler sağladığını söyledik. Keynesyen açıklama, üretim fazlasına yeterli talep yaratılamazsa, kapitalist sistemi yeniden çöküş günlerine geri götürüleceğini iddia etmekteydi. Büyük ekonomik ve askeri üstünlük sağlamış ABD, kendi konumundan yararlanarak büyük rakiplerine Bretton-Woods sistemini dayatmakla birlikte bunun temel taşıını atmaya da başarmıştı. Ancak sırada bütün dünyada Amerikan ürünlere yeterli piyasa yaratma fikri vardı ve bunun için ellerinde olan çok büyük kozları oynamaya giriştiler. *ABD'nin ekonomik ve teknolojik üstünlüğünün yanı sıra bir de ideolojik bir kozu ustaca kullanması vardı: Soğuk Savaş.* (Başkaya 1986, s.71) Soğuk Savaş, ABD'ye diğer ülkelere müdahale etmek için meşruiyet sağlıyordu ve bu sayede onları Sovyet Birliği'ne karşı korumayı vadeliyordu. Yukarıda sıralanan faktörlerin hepsi Marshall Plan'ının uygulanmasında rol oynamış ve Amerikalı yöneticilere kendi ürünlerine dış talebi oluşturmada gerekli zemini oluşturmuştur.

Resmi adı Avrupa İmar ve Kalkınma Planı (European Recovery Plan-ERP) yaygın adı ise Marshall Planı olan bu plan ABD Dışişleri Bakanı George Marshall tarafından 5 Haziran 1947 tarihinde Harvard Üniversitesi'nin açılışında dünya kamuoyuna duyurulmuştur. (Tören, 2008, s.7) *Marshall Planı'nın esası, basitçe söylersek, küresel kapitalizmi gelecekteki 1929 benzeri bir krizden kurtarmaktır.* (Varufakis, 2015, s.89) Planın resmi adından da anlaşıldığı gibi Savaş'ta onarılması zor hasarlar almış Avrupa'yı yeniden canlandırmak için öngörülen bu yardım paketi ilk başta Batı Avrupa ülkeleri güdümlü olsa da (Sönmez, 2016, s.50) sonunda dünyanın dört bir yanında –kapitalist blokun dışında kalmış ülkeler hariç– gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelere yayılmış ve “dış yardım” niteliğinde birçok ülkenin ekonomi politikasını değiştirmeyi başarmıştır. *SSCB yöneticileri yapılan resmi açıklamalarda, bu dış yardımları komünizmin güçlenmesini önlemek ve kapitalist sistemin karşı karşıya kalması muhtemel bir aşırı üretim sorununu ortadan kaldırmak amacıyla tasarlandığını öne sürmekteydiler.* (Aktaran Tören, 2008, s.7) İleriki yıllarda az gelişmiş ülkelere “Planlı Ekonomi” programlarını dayatacak olan Amerikalılar, Sovyet yetkililerin iddiaları kanıtlamıştır⁶.

⁶ Bu konuya bu bölümün ilerleyen kısmında, **Planlama Ekonomisi ve Azgelişmiş Ülkeler** başlığı altında tekrar geri döneceğiz.

Marshall Planı'nın ilk başta odak noktası Almanya olmuştur. Nazilerin yenilgisinden sonra, Avrupa'da Almanya'ya karşı bir hor görme ortamı oluşmuş ve kıta ülkeleri İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrası bu ülkeyi sanayiden arındırmaya girişmişlerdi: amaçları, Alman çelik tesisleri ve otomobil üretimini büyük çapta sınırlandırmaktı. Bu girişim Amerikalılara göre büyük bir tehlikenin habercisiydi ve buna izin vermek Amerikalıların çıkarlarına ters düşmekle kalmıyor, Savaş'tan sonra onların en büyük rakibi olarak hayatta kalabilen ve kapitalist olmayan topluluğa büyük bir jeopolitik fırsat sunuyordu. Dolayısıyla dönemin başkanı Truman, zaman kaybetmeden 3 Nisan 1948'de Ekonomik İş Birliği idaresini resmen hayata geçirmiştir. Fonların hangi koşullar altında, hangi amaçla ve hangi kanala aktarılacağını belirtmek üzere, 16 Nisan 1948'de Avrupa Ekonomik İş Birliği Örgütü (OEEC) kurulmuştur. Bu kurum 1961'de bugünkü bilinen adıyla, OECD kuruluşuna dönüşmüştür⁷. OEEC'nin kurulmasıyla birlikte sonunda Marshall Planı adı altında fonlar Avrupa ülkelerine aktarılmıştır. Bu fonların asıl amacı özellikle Almanya başta olmak üzere, Avrupa pazarlarını yeniden canlandırarak, ABD ürünlerine yüksek talebin oluşmasını sağlamak olmuştur. Ancak dünyanın diğer tarafında aniden gelişen bir olay yardımların yönünü değiştirmiştir.

25 Haziran 1950'de Kuzey Kore ve Çinli komünistler, yarımadayı kendi hâkimiyetleri altında birleştirmek için Güney Kore'ye saldırı başlattılar. Thruman Doktrini'nin odağı bu savaşın başlamasıyla birlikte aniden Avrupa'dan Asya'ya çevrildi. Marshall Planı fonları, Avrupa'da azalıp Japonya'ya aktarıldı ve karşılığında bu ülke Kore'deki ABD güçlerinin ihtiyacı olan mal ve hizmetleri karşılamayı sağladı. ABD sadece para aktarmıyor, yeni kurumlar da oluşturuyor ve dünya çapındaki gücünü kullanarak, mevcut kurumları kendi çıkarları doğrultusunda uygun hareket etmeye zorluyordu. (Varufakis, 2015, s.94-95) Ancak Varufakis'e göre (2015, s.104) Doğu Asya dış yardım politikaları bundan daha geniş kapsamlıydı; İkinci Dünya Savaşı sonrası Japonya'yı işgal eden Amerika Birleşik Devletleri'nin geniş çaplı Japon politikaları aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

- Önce Kore Savaşı'nı çok iyi değerlendirerek, bunu Japon sanayi sektörüne talep oluşturma fırsatına çevirdiler.
- ABD'nin müttefikleri üzerindeki etkilerini kullanarak Japon ürünlerini kendi pazarlarına serbestçe ithal etmelerini sağladılar.

⁷ <http://disiliskiler.kulturturizm.gov.tr/TR,22153/ekonomik-isbirligi-ve-kalkinma-orgutu-oecd.html>

- Washington, ABD iç pazarını Japonya açısından hayatı önem taşıyan bir alan haline getirme kararı verdi.
- Kore Savaşı'ndan sonra Vietnam Savaşı da Japonya sanayisini güçlendirmek için kullanıldı⁸.

Marshall Planı'nın sona erdiği 31 Aralık 1951'e kadar 12,5 milyar dolar harcanmıştır. Bu sayede Avrupa sınai üretiminde keskin bir yükseliş gerçekleşmiş (%35 kadar) ve daha önemlisi, hem politik istikrar sağlanmış hem de Avrupa ve Amerika'da üretilen mallar için sürdürülebilir bir talep yaratılmıştı. Yeni Düzenler, ayrıca diğer kapitalist ülkelerde Alman ve Japon sanayi ürünlerine yönelik güçlü bir talebin oluşmasını sağlamışlardır. Bu sayede de Avrupa ve Asya'yı dolara doyurarak, ABD'nin uçak, silah ve inşaat makinelerini satın almalarını sağlamışlardır. ABD'nin çevre ülkelerine ve bir bütün olarak üçüncü dünya ülkelerine biçtiği rol, Japonya'ya ve Batı Avrupa'ya hammadde sağlamaktan ibaret olmuştur. (Varufakis, 2015, ss.89-98)

Bu süreç ayrıca, direksiyonunu ABD'nin elinde tuttuğu dünya kapitalizmi için bir modernizasyon dönemi olmuştur. Doğrudan sömürgecilik dönemi sona ermiş, yerini modern sömürgecilik biçimi olan dış yardım dayatması ve bu bağlamda ülkelerin yöneticilerini Batı tipi⁹ ekonomi politikaları uygulamaya zorlamak almıştır. Daha önce de vurgu yaptığımız gibi, Soğuk Savaş bu gelişmelerin yönlendirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. ABD hem kendi fazlaları için dış talep yaratmak, hem de o sıralarda büyük başarılar¹⁰ elde eden Sovyet birliği karşısında Soğuk Savaş yürütmek için büyük çabalar harcamıştır.

1.4.Keynesyen Refah Devleti

1945-1973 arası dönem, sürekli yükselen ekonomik büyüme, uzun süreli barış ortamı, ekonomik büyümeden kaynaklanan artı değer toplumdaki tüm kesimlerine akması ve artan refah toplumu belirtileri nedeniyle, kapitalizmin altın çağı olarak

⁸ Vietnam Savaşı bölümünün ilerleyen kısımlarında **Vietnam Savaşı** başlığı altında daha kapsamlı ele alınacaktır.

⁹ Devletin piyasa girişimlerinin kısıtlanması, kamu kuruluşlarının özelleştirilmesi ve böylece piyasa mekanizmasına devredilmesi; en önemlisi de dış ticaretin serbestleştirilmesini içeren politik uygulamalar aracılığıyla Batı Kapitalizminde uygulanan ekonomi politikaları yürürlüğe sokmak anlamına gelmektedir.

¹⁰ Silahlanma konusunda ve ayrıca uzaya gemi göndermek konusunda büyük başarılar söz konusuydu. Sovyet Birliği insanlık tarihinde uzaya gemi gönderen ilk ülke olmuştur.

nitelendirilmektedir. Ancak üretilen artı değerin paylaşılmasında tüm kesimlerin yararlanması, bizi dönemin iktidar anlayışının yoğunlukla emek ve onun çıkarlarını koruduğu gibi bir yanılgıya düşürmemelidir. Dönemin fordist üretim süreci sermayenin kâr oranlarının korunması için toplam talep yönünde önemli bir hareket gerektirmiş ve bu doğrultuda kapitalist merkezlerde, sermaye birikimi, devletin uyguladığı bütçe açığı politikasına uygun para ve maliye politikalarıyla desteklenmiştir. Devlet ve şirketler kredi alarak, yatırım yapmış ve bu yatırım sonrası gereken talebi oluşturarak bunu üretimleriyle karşılamışlardır. Tam istihdam ve yüksek kâr oranlarıyla birlikte, faizler ve anapara ödenmiş ve devletin harcamaları yeniden büyümüştür. Bir taraftan krediler ve diğer taraftan yüksek ücretler, yoğun talebi oluşturarak, sermaye birikiminin artmasına neden olmuştur. (Fülberth, 2014, s.233)

Ancak bu döneme sadece sınırlanmış bir biçimde arz (fordist üretim biçimi) ve talep yönünden (krediler ve yüksek ücretler) bakmak, dönemi kavramamız açısından yetersiz olacaktır. Dönemin toplumsal dönüşümünü (teknolojik gelişmeler, işgücünün yapısal değişimi ve yeni sektörlerin ortaya çıkışı) anlamak, ayrıca bu büyük değişimin nedenlerini ve ortaya çıkardığı sonuçları anlamamızı da sağlayacaktır.

İkinci Dünya Savaşından sonra, buhar makinesi tamamen terk edilmiş ve onun yerini elektro motorlar ve yakıtla çalışan motorlar almıştır. Ayrıca demir yolları da elektrik enerjisiyle çalışmaya başlamış, buna ek olarak insan ve eşya taşımacılığı da büyük oranda otomobiller üzerinden yapılmaya koyulmuştur. Bu araçların tamamlayıcısı olarak petrol, temel yakıt malzemesi niteliğine bürünmüştür. Yeni teknolojilerin toplumsal ve üretim sürecine dahil edilmesi işçilerin verimliliğini büyük ölçüde artırırken, çalışma saatlerinin kısalması sağlanmış, dolayısıyla hizmet sektörü içine giren sağlık ve eğitim alanlarında küçük işyerlerinin de büyük ölçüde artmasını beraberinde getirmiştir. Diğer taraftan da buzdolabı ve çamaşır makinelerinin Batılıların hayatına girmesi, evde yapılan işlerin külfetini büyük ölçüde azaltmış ve işgücüne yeni bir kesim ilave edilmiştir. Buzdolabının ortaya çıkması ayrıca gıda sektöründe faaliyet gösteren endüstrilerin büyümesinde de önemli bir rol oynamıştır. 1960'lardan itibaren uçağın da kitlesel ulaşım aracı haline gelmesi sonucunda, turizm yeni bir sektör olarak ortaya çıkmıştır.

Gelişmiş kapitalist ülkelerde meydana gelen bütün bu gelişmeler önemli bir dönüşümün altyapısını oluşturmuştur. Hizmet sektörü içinde yer alan, eğitim, sağlık,

turizm, perakende satış yapan marketler ve eğlence sektörü büyük bir işgücünü kendi içinde barındırdığından ve ayrıca üretime katkı sağladığından talep yönünde önemli bir artışın yaşanmasına neden olmuştur. (Fülberth, 2014, s.239) Böylece toplam talebinin güvence altına alındığı gelişmiş kapitalist ekonomilerinde fordist seri üretiminin özsel bir varlığı olan kitlesel tüketim de sağlanmıştır. (Sönmez, 2016, s.46)

Fordizm, seri üretimine dayalı bereketli bir büyüme döngüsünü, ölçek ekonomilerine dayalı olarak artan üretkenliği, üretkenlikle bağlantılı olarak artan geliri, artan ücretlere göre artan kitlesel talebi, tam kapasite kullanıma dayalı olarak artan kârları ve gelişmiş seri üretim araçlarına ve tekniklerine artan yatırımları içerir. (Jessop, 2009, s.104)

Bunun için de tüm ekonominin fordist sisteme göre üretim yapması gerekmekte, sadece öncül sektörlerin fordist olması yeterli olmaktadır. Dolayısıyla fordist bir üretim sisteminde, ihtiyaç duyulan kitlesel tüketim pazarını oluşturmak için, diğer tamamlayıcı sektörlerin de orantılı olarak büyümesi gerekmektedir. Yukarıda da işaret edildiği üzere, hizmet sektörü içine giren eğitim, sağlık, perakendecilik ve taşımacılık bu kitlesel tüketimi desteklemenin bir kısmını sağlarken, diğer boyutu da öncül endüstriler grubunda yer almayan petrol, elektrik, çelik ve barınma gibi üretim alanları tarafından karşılanmaktadır.

Bu sistemde çok önemli bir yere sahip olan ücretler seviyesi, üretkenlik ve fiyat enflasyonuna göre ayarlanmaktadır. Anahtar ücretler, seri üretim yapan endüstrilerde belirlenmekte ve artan vergi oranları aracılığıyla ekonomik olarak etkin olmayanlar talep yönünden desteklenmektedirler. Devlet, bu noktada yeterli toplam talebi ve sermayenin kâr oranlarını garanti etmek için devreye girmekte ve emek-sermaye arasında bu dengenin kurulmasında düzenleyici bir rol almaktadır. (Jessop, 2009, s.105) Bu dengeyi sağlamak için de belirli müdahale araçları vardır: ya kamu sektörünün istihdamını artırarak kolektif tüketimdeki gerilemeyi engellemeye çalışmakta, ya da işgücü piyasalarına düzenlemeler ve yasalar aracılığıyla doğrudan müdahale ederek, sendika kurumlarını ve toplu sözleşme süreçlerini takviye etmektedir.

Para ve kredi politikaları da, aşırı bir enflasyona neden olmaksızın, borçların toplumsallaştırılmasına ve toplam efektif talebin güvence altına alınmasına dayanmaktadır. Hem devlet, hem de özel sektör işletmeleri, kredi kullanarak yatırımlarını gerçekleştirirken, yatırımlardaki artış bir taraftan üretim olanaklarını genişletmekte, diğer taraftan da üretimi yapılan mallara gereken talebi oluşturmakta, böylelikle hem yüksek

kâr oranları sağlanmakta, hem de borçların anapara ve faiz oranları ödenmektedir. Sadece devlet yönünden bakıldığında ise, devletin bütçe açığı yoluyla gerçekleştirdiği yatırımlar, iktisadi girişimler ve elde edilen kârlarla birlikte, artan oranlı vergiler vasıtasıyla kaynakların artan miktarlarda geri dönüşümünü sağlamak ve piyasanın önünde bir engel teşkil etmeden onun işleyişinin en iyi şekilde olmasına neden olmaktadır. Yalnız yukarıdaki satılarda da üzerinde vurgu yaptığımız önemli nokta, devletin bütün bu girişimci ve aktif faaliyetleri emek gücünü desteklemek gayesi taşımamakta, dönemin üretim sürecinin gerektirdiği sermaye birikiminin sürekliliğini sağlamak adına yapılmaktadır. Bu doğrultuda toplam talebi sağlamak adına işçilerin doğumundan ölümüne kadar toplumsal ücrete tabi tutulmasını gerektiren fordizm, (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2011, s.53) sadece bir üretim sistemi ve iktisadi terim olmayıp, toplumsal sürecin bütünlüğüne yön veren bir yaşam biçimi olarak ele alınmalıdır. Devlet, temel mal ve hizmetleri sağlamak için dolaysız olarak üretime dahil edilmeli ya da bu temel malları satın alacak kadar bireyleri satın almaya donatmalıdır. Böylece refah devleti kavramı kendiliğinden ortaya çıkan bir fenomen olmayıp, bunun çok ötesinde bir anlam taşımaktadır.

Refah devleti, devletin, bireylerin yaşamlarının ekonomik, sosyal ve diğer tüm boyutlarıyla ilgilenen bir aygıt olması anlamına gelmektedir. (Eser ve diğ, 2011, s.203) Bu tanımdan yola çıkarak, refah devleti, bütün vatandaşlarına, minimal bir düzeyde olsa da sağlık, eğitim, işsizlik güvencesi, istihdam, yaşlılıkta asgari ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir emeklilik ödemesi ve güvenliği sağlayacak bir kurumsal yapının oluşturulmasıyla yükümlüdür. Refah devleti toplumsal fayda ve maliyetleri ön plana çıkararak, piyasa mekanizmasının hüküm sürdüğü bir ortamda, piyasadan kaynaklanan aşırılıkları gidermekte ve onun işleyişini sağlamak için gereken müdahaleleri yapmaktadır. Bunun için de kamu kaynaklarını etkin bir şekilde kullanarak, dolaylı ve ya da dolaysız bir biçimde kendi kurduğu kurumlar vasıtasıyla, sosyal faydayı maksimize etmektedir. (Durdu, 2009, s.41)

Savaş sonrası gelişmiş kapitalist ülkelerde ortaya çıkan refah devleti anlayışı kendi teorik çerçevesini büyük ölçüde Keynes'in düşüncelerinden aldığı için bu kavram genellikle Keynesyen Ulusal Refah Devleti şeklinde bilinegelmiştir. Keynesyen ulusal refah devleti, tam istihdam ve toplam talebin sağlandığı, seri üretim ve kitle tüketimini destekleyen altyapının oluşturulduğu, toplu görüşmeler ve normalar aracılığıyla

toplumsal refahın şekillendiği, ulusal ölçekte iç piyasalara dayalı büyümenin sağlandığı ve devletin piyasaya bir alternatif olarak değil de, onu tamamlayıcı bir nitelikte işlev gördüğü bir sistemdir. Bu tanımdan yola çıkan Jessop, (2009, ss.109-110) Keynesyen ulusal refah devletinin dört boyutunu aşağıdaki gibi yorumlamıştır:

- Sermayenin kâr oranlarının güvence altına alınması için, görece kapalı ulusal bir ekonomide, tam istihdamın sağlandığı kadar, toplam talebin etkin bir şekilde yönetilmesi gerekmektedir. (Keynesçi boyutu)
- Emek gücünün yeniden üretilmesi ve toplumsal olarak yeniden üretim koşullarının güvence altına alınması için, ücret sözleşmelerinin ve büyümenin tam istihdam seviyesiyle tutarlı bir şekilde belirlenmesi gerekmektedir. Ayrıca normlar ve düzenlemeler vasıtasıyla büyümenin meyvelerinden tüm kesimlerin yaralandığı toplumsal tüketim biçimini destekleyecek, işsizlik sigortası, sağlık sigortası, emeklilik ücretlerinde artış vb. gibi uygulamalar devreye sokulmalıdır (refah boyutu)
- Ekonomik ve sosyal politikaları, bir ülkenin sınırları içinde yaşayan tüm bireyleri gözeterek oluşturmak; ulus devlet kavramından farklı olarak, etnik köken ve kültürden bağımsız olarak gerçekleştirilmelidir. (ulusal boyutu)
- Devlet kurumları fordist birikim sürecinde, piyasanın tamamlayıcısı olarak oluşturulmalıdır. Devlet ekonomik büyümenin, zenginliğin ve gelirlerin ulusal sınırlar içinde, hem bölgesel hem de bireysel olarak dengeli dağıtılmadığında ekonomiye müdahale ederek, ortaya çıkan aksaklıkları gidermeli ve refahı tüm vatandaşlara yönelik dağıtmalıdır. (devlet boyutu)

Kapitalist blokta olan, dönemin tüm gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerinin ekonomi politikalarını tümünden etkileyen bu anlayış, ülkelerin kısmı olarak ithal ikameci politikalar izlemelerine ve böylece önemli ölçüde ekonomik büyüme yaşamalarına neden olmuştur. (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2011, s.53) Talep yönetimi ismini verebileceğimiz bu yöntem, Keynes'in de Genel Teori'de üzerinde durduğu gibi, gelirler politikası ve sosyal yardımlar vasıtasıyla, dönemin fordist seri üretiminin ihtiyaç duyduğu kitlesel tüketimi sağlamıştır. Düşük gelirli grupların gelirlerinin büyük kısmı tüketim harcamalarına gittiğinden, bu grubun satın alma gücünün artırılması bu bağlamda büyük rol oynamıştır. Gelirler politikası işçiler için yüksek ücretler sağlarken, aile ve sosyal yardımlar da, işgücüne dahil olamayan grupların tüketim harcamalarında büyük bir artışa

sebebi olmuş ve toplam talebi artırmıştır. (Durdu, 2009, s.48) Böylelikle en büyük kitleye en büyük mutluluğun sunulması¹¹ aracılığıyla sermaye birikiminin durgunluk yılları sayılan iki dünya savaşı ve Büyük Bunalım dönemi geride bırakılmış, yaşanan büyük büyümeyle birlikte, toplumun tüm kesimlerinin yararına olsa da kr oranları tekrar eski güneşli günlerine geri dnmştir. (Bayraktar, 2012, s.250)

1.5. Planlama Ekonomisi ve Az gelişmiş lkeler

Yukarıda az gelişmiş ülkelere dayatılan Planlı Ekonomi konusundan söz etmiştik. Az gelişmiş ülkelerin doğrudan sömürgecilikten kurtuluşlarını modernleşme ve planlı ekonomi programları izlemiştir. Az gelişmiş ülkelerin modernleşme ve planlama yolu ile Batı gibi gelişmiş dzeyele ulaşabileceğine dair kuruntuları, onları Batılılar gibi tüketmek, Batılılar gibi yaşamaya ikna etmiştir. (Fülberth, 2008, s.251; Başkaya 1986, s.73) Bu dönemde sözü geçen ülkelerde büyük bir kültür emperyalizmi¹² yaşandığını görmezlikten gelmek bu dönemin gerçekliğini kavramak açısından eksik kalacaktır. Televizyon ve Hollywood filmlerinin kahramanlarının artık az gelişmiş ülkelerin kırsalında bile sokak tartışması konusu olması, durumun ne kadar ciddi olduğunu göstermektedir. Artık kapitalist blokta olan tüm ülkelerin halkları, bir Amerikalı gibi yemekte atal bıçak kullanmak, takım elbise giymek, bir Amerikalı gibi lüks arabalara binmek ve hatta onlar gibi eğlenmek istiyorlardı. Kendi lkelerinin yanı başındaki şehirleri nerdeyse tanımayan insanlar Los Angeles, Chicago, Ceattle vb. gibi eyaletlerin sokaklarındaki binaların biçimini, rengini ve yüksekliğini bile öğrenmişlerdi. Filmlerdeki kahramanların takım elbiselerini giymek sadece satın alma isteğine bağlıydı ve zaten akılı başında bütün insanlar para kazanmak için akıllarını azıcık çalıştırınca bu parayı kolaylıkla elde edebileceklerdi. Hayat Hollywood'un sunduğu gibi *cennetvari* olabilirdi; yeter ki bu ülkelerin yönetimleri bunun için altyapıyı sağlasın. Amerikalıların bindiği arabaya sağlam bir otoyol olduktan sonra rneğin Türkiye'nin en doğusunda bulunan bir köylü bile kolaylıkla sahip olabilirdi. Sistem'de herkes zengin olma şansına eşit derecede

¹¹ 18.yüzyıl İngiliz filozof Jeremy Bentham'ın sözü (Aktaran Fülberth, 2014, s.255)

¹² Kültür emperyalizmi tarihin bütün evrelerinde güçlü devletler tarafından gerçekleşmiştir. Ancak bu dönemde medya ve haberleşme teknolojilerindeki gelişmeler aracılığıyla süreç daha hızlı ve geniş kapsamlıydı. Belirli bir toplumun kültürel değerlerini (tüketim, üretim, ticaret ve politik değerler başta olmak üzere), kendi amaçlarını gerçekleştirmek için diğer ülkelere dayatmak anlamına gelen kültür emperyalizmi bu dönemde ABD için çok önemli bir rol oynamıştır. Amerikalılar belirli bir toplumda tüketim kültürü değişmedikçe onların ürünlerine talep oluşturmanın çok zor olacağının bilinceydiler ve bunu gerçekleştirmek için ellerinde olan araçları kullanmaya karar verdiler.

sahipti ve en layık olanlar her zaman istedikleri her şeyi satın alabilirlerdi. Bu layık ‘‘erkekler’’ güzel arabaya sahip olduklarının yanı sıra Amerikanvari model kızlara da sahip olmakta hiçbir sıkıntı çekmeyeceklerdi. Amerikan Kapitalizmi herkese özgürlük sunuyordu ve bu özgür dünyada size ‘‘satın alma özgürlüğü’’¹³ verilmişti: para arzulanan her şeyi satın alabilirdi. Yöneticilerin acil olarak kollarını sıvamaları ve Amerikalıları dinlemeleri gerekiyordu.

Uygarlığın geldiği son nokta Amerikan yaşam biçimiydi. Bütün azgelişmiş ülkelerin yöneticileri bu seraba kapılmışlardı. (Başkaya 1986, s.73) Bu noktadan sonra az gelişmiş ülkelerde ağır sanayi girişimleri rafa kaldırılıp, ülke yönetimlerinin en öncelikli hedefleri, ülkenin en ücra köşelerine kadar uzanan kara yollar yapmak ve bu ülkelerde yaşayan insanlar için Amerikan halkının evlerinde kullandıkları tüm eşyalara sahip olmalarını sağlayacak özel girişim altyapısını oluşturmak olmuştur. Türkiye için yazılan 1949 Thornburg Raporu bu politikalar için çok iyi bir örnek teşkil etmektedir. ABD yönetimi Türkiye’ye, devletçilikten uzaklaşıp, özel girişimciliğe öncelik vermesi ve ileri teknoloji gerektiren alanlarda sanayi kurmasından vazgeçmesi durumunda yardım yapılacağı koşullarını getirmiştir. Bu bağlamda Karabük demir-çelik ve uçak fabrikasının kapatılması önerilmiştir. Artık demir yollarına yatırım yapmaktan vazgeçerek kara yoluna yönelmesi isteniliyordu. (Kolektif, 2014, s.42)

ABD, bu ülkelere yardım ediyor, karşılığında bu ülkeleri piyasalarını sanayi ülkelerinin ileri teknoloji içeren ürünlerine açmalarına zorluyordu. Olay çok basiti: *Amerikan modern hayatını benimsemek ileri kapitalist ülkelerden ithalatın artırılması anlamına geliyordu. (Başkaya 1986, s.73) ABD dolarlarını bu ülkelere aktarıyor, karşılığında ülkeler sınırlarını dış ticarete açarken, bu dolarlar tekrar ABD ve diğer Batı ülkelerinin mallarını satın almak için harcanıyordu. Bir tür kazançlı geri dönüşüm sayesinde ABD’nin hegemonyasını daha da sağlamlaştıracak politikalar uygulanıyordu. ABD kendi fazlalarının bir miktarından bilerek vazgeçmek sayesinde gücünü daha da artırmayı hedeflemiş ve başarılı olmuştur. Gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler de bu süreçte büyüme kaydetmişler ancak bütün bunlar Amerikalıların çıkarlarına hizmet ettiği için ve Soğuk Savaş sayesinde olmuştur.*

¹³ Bu konuda ayrıntılı bilgi için Badiou’nun Sonsuz Düşünce kitabına (2016) bakınız.

Ancak bu gelişmeler 1960'ların sonlarına doğru sürdürülebilirliğini kaybetmiş ve kapitalist dünya yeniden bir duraksamaya uğramıştır. Bu duraksamayı hazırlayan koşulları anlamak için öncelikle, daha önce sözünü ettiğimiz bir savaşı yakından incelemek yararlı olacaktır.

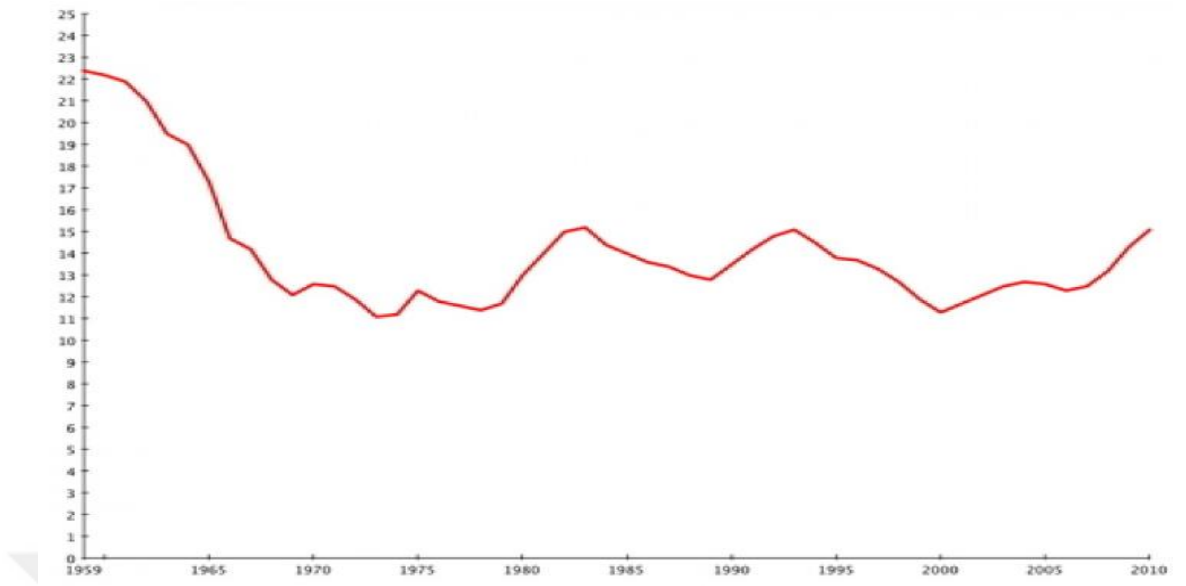
1.6.Vietnam Savaşı, ABD'nin Açıkları ve Sistemin Çöküşü

Çinhindi diye bildiğimiz Vietnam'ı da içine alan bölge İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Fransız sömürgesiydi. Fakat Fransızların Almanlara hızla yenilmesinin ardından, Eylül 1940'ta bölge Japonlar tarafından işgal edilmiştir. Ancak bölgedeki Fransızlar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Birkaç yıl sonra Japonya'nın İkinci Dünya Savaşı sonlarına doğru ABD tarafından işgal edilmesinin ardından, (Fülberth, 2008, s.253) Vietnam'da da teslim olması, 2 Eylül 1945 yılında aslında sosyalist bir yönetim olan Vietnam Demokratik Cumhuriyetinin kurulmasına yol açmıştır. Bu olayın ardından bölgede henüz varlıklarını sürdüren Fransızlar 1946'da tekrar Vietnam'a saldırı başlatmış, kuzeydeki gerilla hareketleri tarafından ağır karşılık görmüşlerdir. Böylece Vietnam kurtuluş savaşının fitili ateşlenmiştir. Kuzey'deki sosyalistler, Fransızları bölgede yenilgiye uğratmış ve bölgeden çıkarmışlardır, yenilginin ardından 1954'te Cenevre'de bir ateşkes anlaşması imzalanmıştır. Cenevre Anlaşması gereğince, Vietnam'da 1956 yılında bir seçim yapılacak ve bu seçim sonucunda iktidara gelen hükümet, Vietnam'ın birleşmesini sağlayacaktı. Ancak o sıralarda zaten Kore savaşıyla birlikte Güney Doğu Asya'da askeri varlığını sürdüren Amerikalılar, Komünizmin yayılma tehlikesine karşı önlemler almak için ve en önemlisi bu bölgeyi kapitalist bloka dâhil etmek için, Komünizm karşıtı güney hükümetini desteklemeye girişmişlerdir. Kuzey hükümeti ise SSCB ve Çin tarafından desteklenmeye başlanmıştır. Güney Vietnam'ın desteklenmesi henüz savaş resmen başlamadan önce ABD askeri birliklerinin bu ülkeye yerleşmesini sağlamıştır. Eisenhower yönetimi 1955-61 arasında Güney Vietnam'a bir milyar dolarlık ekonomik ve askeri yardım yapmış ve bölgeye 1500 askeri danışman göndermiştir. (Aktaran Çelik, 2015, ss.4-5) Son olarak, ABD Kongresi, 7 Ağustos 1964'te Başkan Lyndon Johnson'a savaş ilan etmeksizin Güneydoğu Asya'da operasyonlar yürütme yetkisi çıkararak, böylece Amerikalıların resmen Vietnam Savaşı'na dâhil olmasını sağlamıştır.

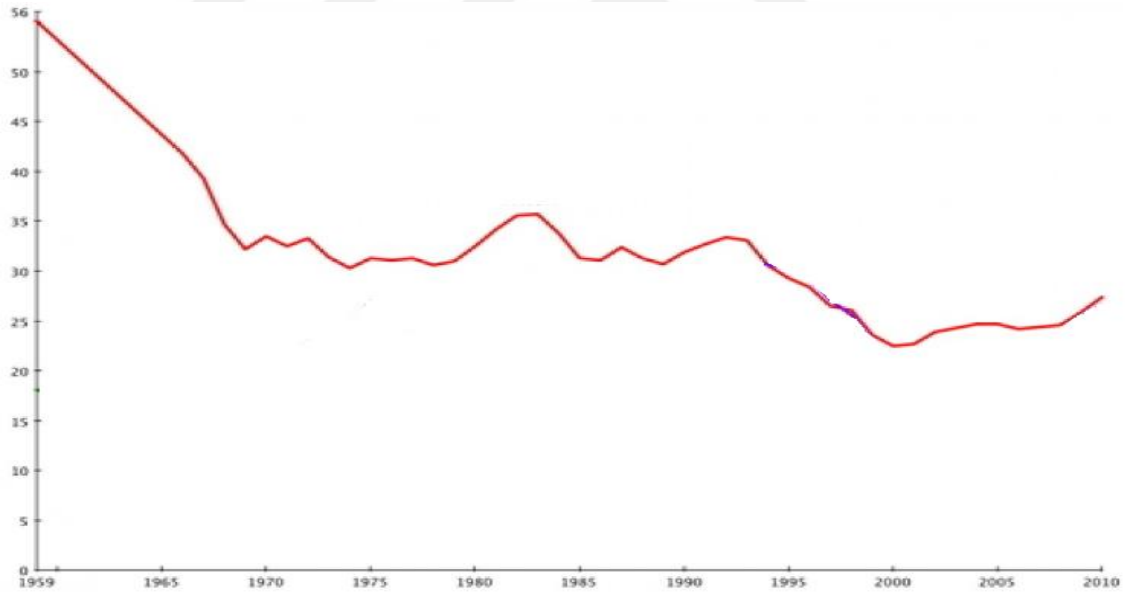
Başkan Nixon'un 27 Ocak 1973'te ABD'nin resmi olarak savaşa katılımını sona erdirecek Paris Barış Antlaşması imzalayana kadar, bu savaş yaklaşık 2,3 milyon kişinin ölümüne, 3,5 milyon kişinin ağır yaralanmasına ve 14,5 milyon insanın sığınmacı olmasına neden olmuştur. Savaş'ın ABD yönetimine maliyeti, 113 milyar dolar, ABD ekonomisine maliyeti ise ayrıca 220 milyar dolar olmuştur. 1965-1970 arasında reel şirket karları %17 azalmış; ortalama fiyatlarda savaşın neden olduğu artışlarda, Amerikan mavi-yakalı işçilerin reel gelirleri yaklaşık %2 gerilemiştir. İşçi sınıfının gelirlerindeki düşüş böylece toplumsal gerilimleri körüklemiş, bu gerilimler öğrenci protestoları ile birleşince ABD yönetimi zor durumda bırakılmış ve ağır şiddete başvurmak zorunda kalmıştır. Başkan Johnson'un Büyük Toplum (Great Society) programları daha ziyade bu sıkıntıları hafifletmeyi amaçlıyordu. (Varufakis, 2015, s.111)

Toplumsal gerilimlerin tek kaynağını Vietnam Savaşı'na yüklemek tabii ki gerçekliği yansıtmayacaktır; bu gerilimlerin kökünü İkinci Dünya Savaşı sonrası, ABD'nin talep yönetimi politikaları aracılığıyla, dış yardım paketlerinde aramak gerekmektedir. Amerikalıların, Avrupa ve Japonya'yı (ve böylece çevre ülkeleri) kalkındırma politikaları sadece haberleşme, bilgisayar ve elektronik ile bağlantılı olan sektörlerde hızlı gelişmelerin yaşanmasına neden olurken, diğer sektörlerde duraksamayla sonuçlanmıştır. Bu dengeli olmayan gelişmeler de iki olumsuzluğun doğmasına neden olmuştur: refahın eşit dağılmaması ve ekonomik büyümenin duraksaması. Başkan Johnson'un Büyük Toplum Programı bu dönemde uygulamaya konulmuş ve bu kamu harcamalarının toplumsal etkisi sayesinde, programın başladığı sırada yüzde 22 olan resmi yoksulluğun oranı bu programın sonunda yüzde 13'e indirilmiştir. (Şekil 1) Siyah Amerikalılar arasında bu rakam daha da ilginçti, 1960'ta yüzde 55 olan rakam 1968'de yüzde 27'ye inmiştir. (Şekil 2)

Şekil 1: ABD'de 1960-2010 Arası Yoksulluk Oranları¹⁴

Şekil 2: Siyah Amerikalılar İçin 1960-2010 Arası Yoksulluk Oranları¹⁵

Vietnam savaşı ve Büyük Toplum programı dolayısıyla ABD hükümeti büyük miktarlarda borçlanmak zorunda kalmıştır. Aslına bu noktada önemli bir hususa

¹⁴ https://www.washingtonpost.com/news/wonk/wp/2012/07/11/poverty-in-the-50-years-since-the-other-america-in-five-charts/?utm_term=.eea3e5903e7e

¹⁵ https://www.washingtonpost.com/news/wonk/wp/2012/07/11/poverty-in-the-50-years-since-the-other-america-in-five-charts/?utm_term=.eea3e5903e7e

değirmek gerekmektedir: savaş başlamadan önce ABD'liler, kazanmak olasılıklarının çok düşük olduğunu zaten biliyorlardı; fakat bu gerçeği göz ardı etmeyi benimsemişlerdir. (Çelik, 2015, s.5) Bunun en önemli nedeni, doların aşırı ayrıcalığa sahip olması vasıtasıyla ABD yetkililerine aşırı açık verme hakkı tanınmasıydı. Askeri harcamaları yüksek bütçe açıkları verirken, bu bütün dünyaya enflasyon transfer etmek anlamına geliyordu. Bretton-Woods sisteminde resmi rezerv para yetkisinin dolara verildiğini hatırlayalım. ABD borçlarından kurtulmak için para basmaya giderken, diğer ülkeler de para birimlerini dolara endekslediğinden, para arzlarını artırmak zorunda kalıyorlardı. Bu durumda Vietnam Savaşı'nı sürdürmenin, dolayısıyla bütçe açıkları vermenin, Amerikalılar açısından herhangi bir sakıncası görülmemiştir.

Kapitalist dünyada yer alan ülkeler, Bretton-Wood sistemi dolayısıyla dolara bağlı olduklarından, 1960'ların sonlarında ekonomik sıkıntı yaşanmaya başlamışlardır. 1971 yılında ABD toplam borcu 70 milyar doları aşmıştı ve yönetimin elinde bulunan rezervler sadece 12 milyar dolar değerindeydi. Doların aşırı ayrıcalığa sahip olması, aynı zamanda ABD'ye istediği gibi para basma olanağı vermiş, böylece dünya piyasalarına sel gibi akmasını sağlamış, Britanya ve Fransa gibi ülkelerde enflasyonist baskıların oluşmasına neden olmuştur. (Bayraktar, 2012, s.256) Bu yüzden Avrupa ülkeleri, ABD'yi savaşı sürdürerek dünyanın diğer yerlerine enflasyon ihraç etmekle suçlamışlardır. Enflasyonun yanı sıra Avrupa ve Japonya'nın diğer bir kaygısı da, ABD altın rezervine kıyasla dolar miktarının çok fazla artması yüzünden, dolara hücum edilebileceği ve bu ülkenin sonunda bir ons altını daima 35 dolarla takas etme taahhüdünden vazgeçmek zorunda kalabileceğiydi. Öyle bir durumda kendi rezervlerinin değeri azalır, bu da ulusal tasarrufların kemirilmesi demek olurdu.

Sonunda enflasyonist baskılara dayanamayan İngilizler, 29 Kasım 1967'de Bretton-Woods kurallarının ihlali anlamına gelen, %14'lük bir devalüasyona gitmişlerdir; bu da Amerikalıları tüm altın rezervlerinin %20'sini kullanmak zorunda bırakmıştır. Amerikalılar artık sabit kurdan doların altına endekslenmesinin (ons başına 35 dolar olarak sabit fiyattan) sürdürülemeyeceğini kavrayınca kolaylıkla Bretton-Woods sisteminin sonuna gelindiğini açıklamışlardır. Başkan Nixon, 15 Ağustos 1971'de Bretton-Woods'un fiilen son bulduğunu ve dalgalı kura geçiş döneminin başladığını resmi olarak duyurmuştur. Böylece Bretton Woods sisteminin sabit kur düzeni çökmüş, bütün fiyatlar ve oranlar hızlı bir şekilde artmıştır. En başta altın fiyatları ons başına 35

dolardan 38 dolara, sonra 43 dolara ve oradan da çok yüksek fiyatlara ulaşmıştır. Mayıs 1973'te 90 doları aşmıştı ve 1970'ler tamamlanmadan önce (1979'da) on başına 455 dolar gibi inanılmaz bir rakama ulaşmıştır. (Varufakis, 2015, ss.112-115) Bretton-Woods'un sabit kur sistemi, böylelikle tarihe karışmıştır.

Sabit kurun ortadan kalkması, bu sistemden en büyük yarar sağlayan Avrupa ülkeleri ve Japonya'ya, büyük zararlar vermiştir. (Tablo 1) Bu olay, bu ülkelerin rezervlerinin değerini azaltmış ve ihracatlarının uluslararası piyasalarda daha pahalı hale gelmesine neden olmuştur. Rekabet güçlerini korumak için uygulamaya sokabilecekleri tek çözüm devalüasyondur, ancak bu enerji fiyatlarının yükselmesine neden olacaktır. Üstelik söz konusu enerji fiyatları daha da yükselişe geçerse ne yapacaklardı?

Tablo 1: Ülkelerin dünya GSYH'sindeki % Değişimleri¹⁶

	ABD	Almanya	Japonya	Britanya	Fransa
1950-1977	%-19.3	%+ 18	%+ 156.7	%- 35.4	%+ 4.9

1.7.1973 Petrol Krizi, Stagflasyon ve ABD'nin Yeni Hedefi

1960 yılında uluslararası enerji piyasalarında dönüm noktası sayılan önemli bir gelişme yaşanmıştır. Petrol sahası işletmecisi şirketlerinin oluşturmuş olduğu fiyat karteline karşı dünya petrol ihracatının %80'nini kontrol eden Venezüella, Suudi Arabistan, İran, Irak ve Kuveyt (Sevim, 2012, s.4383), 10-14 Ekim 1960'da Bağdat Konferansında bir araya gelerek, OPEC'i (The Organization of the Petroleum Exporting Countries) kurmuşlardır. Sonraki dönemlerde OPEC'e Katar, Endonezya, Libya, Birleşik Arap Emirlikleri, Cezayir ve Nijerya'da katılmıştır. OPEC'in merkez binası ilk Geneve ve İsviçre'deydi; Ekim 1965 yılında Viyana'ya nakledilmiştir. Bu kuruluşun amacı, üye ülkeler arasında petrol politikalarının birleşmesi ve koordinasyonu sağlamak vasıtasıyla, petrol üretici ülkelere istikrarlı ve adil petrol fiyatlarını sağlamak olmuştur.

¹⁶ Varufakis, 2015, s.106

(www.opec.org) OPEC'in oluşması Avrupa ve Japonya gibi büyük enerji bağımlısı ülkelerin gelecekteki üretim planlamalarında önemli bir rol oynamıştır.

OPEC' in jeopolitik olarak uluslararası piyasalarda ilk sahneye çıkması 1967 yılındaki Arap-İsrail savaşı sırasında Batı ülkelerine petrol ihracatını durdurması olmuştur. Bu durum uluslararası enerji piyasalarında ciddi dalgalanmalara neden olmuşsa da (Sevim, 2012, s.4383), önemli sonuçları olmamıştır. Ancak sadece 6 yıl sonra bu kuruluşun kararları uluslararası enerji piyasalarında ve dolayısıyla meta fiyatlarında önemli hareketliliklere neden olmuştur. 17 Ekim 1973'te OPEC üyeleri Kuveyt'te toplanmış ve "İsrail, işgal ettiği topraklardan çekilinceye ve Filistin halkının meşru hakları iade edilinceye kadar Eylül 1973 rakamları esas alınarak ve 1 Ekim'den başlamak üzere petrol üretiminin her ay %5 oranında azaltılması" kararını almışlardır. (Fülberth, 2008, s.260) Bazı ülkeler %5 yerine %10 oranı uygulama kararı almıştır. Arap petrolü Ocak 1973'te 2.59 dolar iken, Ekim ayında 5.11; 1974 Ocak ayında ise 11.65 dolara fırlamıştır. 1979-1980 yıllarında, İran İslam devrimi ile birlikte bu rakam 30 doları aşmıştır. Petrol fiyatlarındaki bu ani artış gelişmiş ülkelerde şok yaratmış, Batı Avrupa ve Japonya'da üretim maliyetlerini zirvelere çıkmasına ve bunun sonucunda mamul fiyatlarının hızlı bir şekilde yükselmesine neden olmuştur. İşsizlik de üretim maliyetlerindeki artış nedeniyle çok yüksek seviyelere ulaşmıştır.¹⁷

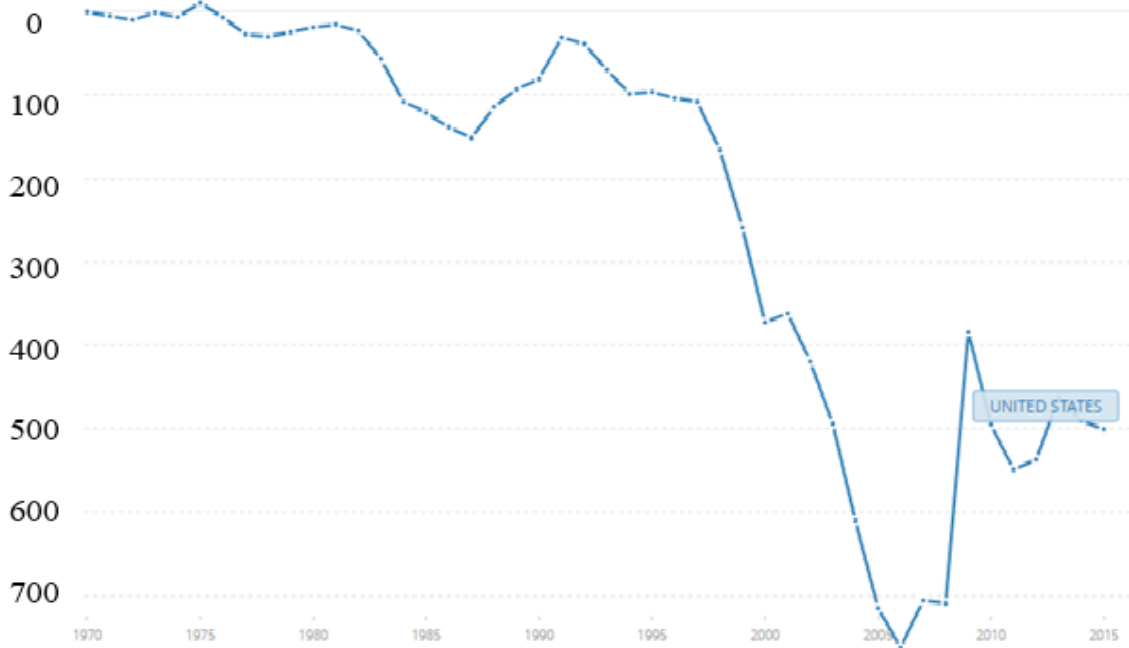
Artık dış ticaret fazlası veren ülkeler hale gelen Batı Avrupa ülkeleri (en başta Almanya) ve Japonya, petrol fiyatlarının yükselmesi sonucu, üretim maliyetlerinin artmasından, mamul malların fiyatlarının yükselmesinden, dış rekabet güçlerinin zayıflamasından ve işsizliğin artmasından yakınmaya başlamışlardı. Ancak o dönemde fiyatlardaki yükseliş bir tek petrole özgü değildi; temel meta fiyatlarının hepsi yükselmiştir. Vietnam Savaşı ve onun sonucu olarak Bretton-Woods'un çöküşü tüm dünyada üretim maliyetlerini artırmıştı ve enflasyonla işsizliği göklere çıkarmıştı. Bu daha önce görülmemiş bir durumdu ve oku tam da Keynesyen teorinin kalbine saplamıştı. (Varufakis, 2015, s.116) Yüksek enflasyon ve yüksek işsizliğin bir arada bulunması yeni bir durumdu ve Phillips eğrisi ile Keynesyen teorinin çöküş haberlerini veriyordu.¹⁸ (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2011, s. 55)

¹⁷ <http://akademikperspektif.com/2012/06/14/1973-petrol-krizinin-uluslararası-politikaya-yonelik-analizi/>

¹⁸ Bu konuya İkinci Bölümde "Keynesyen İktisadın Yıkılışı" kısmında tekrar geri döneceğiz.

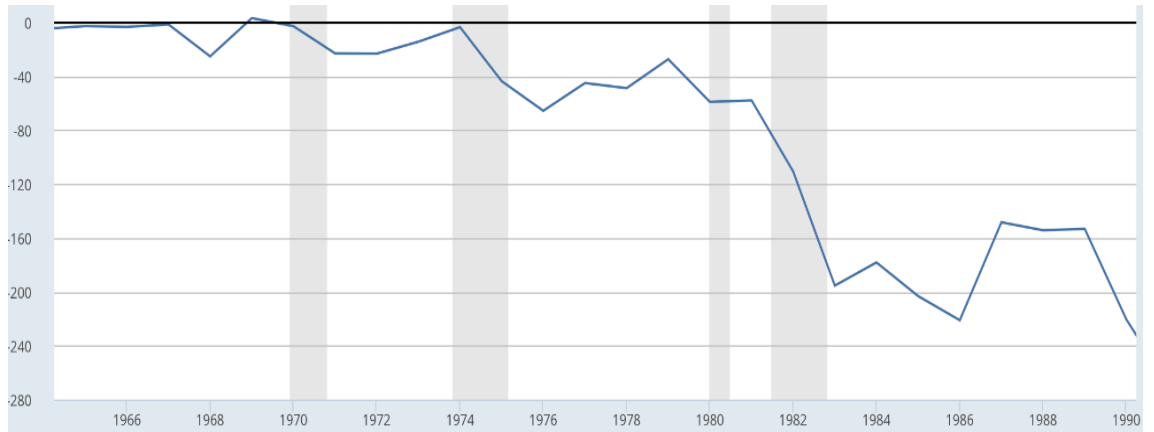
Durum ABD için tamamen farklı bir patika izlemiştir. OPEC'in petrol fiyatlarını artırması ve bunun sonucunda dünya enerji ve temel meta fiyatlarının ciddi ölçüde yükselmesi, ABD'nin planlarına ters düşen bir şey değildi. Petrol satışları dolarla yapıldığı sürece ABD'nin yükselen petrol fiyatlarına fazla itirazı olmamıştır. Mamul malların fiyatındaki artış, teknik deyimle enflasyon oranlarındaki hızlı artış giderek büyüyen ABD bütçe açıklarının reel değerini düşürerek, yetkililerin tam istedikleri yönde gerçekleşmiştir. Fakat Amerikalılar çok daha önemli yeni bir hedefe odaklanmışlardı: o sırada ikili açıklarını (bütçe açıkları –Şekil 3– ve dış ticaret açıkları –Şekil 4–; ABD İkinci Dünya Savaşı sonrası konumunun tam tersine artık dış açık veren bir ülke haline gelmiştir) karşılamamanın yollarını arıyorlardı. *Ancak bunu hükümet harcamalarını kısımadan, vergileri artırmadan ve kendi hegemonyalarını zayıflatmadan yapmak istiyorlardı. Bunun için Wall-Street'e sermaye akışı sağlamanın en iyi seçim olduğuna karar verdiler: dünyanın geri kalanında oluşan fazlaları ABD'ye aktararak ikili açıklarını kapatmak. Bunu yapabilmenin de iki koşulu bağlı olduğunu biliyorlardı: (a) ABD firmalarının Almanlar ve Japonlar karşısında rekabet gücünün artması ve (b) yurtiçi faiz oranlarını daha cazip hale getirmek.* (Varufakis, 2015, s.117)

Şekil 3: ABD Ticaret Açığı (milyar dolar)¹⁹

¹⁹ <http://data.worldbank.org>

Şekil 4: ABD Bütçe Açığı (milyar dolar)²⁰

ABD kendi firmalarının rekabet gücünü artırmak için iki yöntem kullanmıştır: yurtiçi işgücü maliyetlerini kırmak için uğraş veren ABD’li yetkililer diğer taraftan da petrol fiyatlarında oluşan yükselişi teşvik etmişlerdir. Böylece petrol fiyatlarındaki yükselişle birlikte, girdi maliyetlerinin Almanya (ve diğer Avrupa ülkeleri) ve Japonya üreticilerinin aleyhine işleyen bu süreçten ABD şirketleri kazançlı çıkmayı başarmışlar ve daha güçlü bir rekabet gücünü elde etmişlerdir. Diğer seçeneğe gelince, petrol fiyatlarındaki yükseliş, ABD’li yetkililere “tek kurşunla iki kuşu indirme” olanağını vermişti. Petrol ihracatı yapan ülkeler, fiyatlardaki artışlardan kazandıkları dolarları eninde sonunda Wall Street’e aktarıyorlardı; faiz oranlarının cazip hale getirilmesi bu süreçte önemli bir rol oynamıştır. (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2011, s.55) 1971’de yüzde 6 olan faiz oranları, üç yıl sonra 7,88’e yükselmiştir. 1979’a gelindiğinde dönemim FED başkanı Paul Volcker sayesinde, enflasyonla mücadele programı altında %11 gibi çok yüksek seviyelere ulaşmıştı. Haziran 1981’de ise doruk noktasına (yüzde 21,5) ulaşmıştır. (Varufakis, 2015, s.118)

Artık çok önemli bir soruyu sormanın sırası gelmiştir: gerçekten ABD, bir tek yüksek faiz oranlarıyla mı Wall-Street’e bu kadar parayı aktarabilmiştir? Eğer cevabımız hayır ise, peki nasıl bu kadar para akışını sağlayabilmiştir? Sorunun cevabı üç unsurda yatmaktadır:

- 1- Doların resmi rezerv statüsüne sahip olması özellikle Bretton-Woods sisteminin çöküşünden sonra daha da önem kazanmıştır ve bu sayede nerdeyse bütün ülkeler

²⁰ <https://fred.stlouisfed.org>

rezervlerini dolar olarak tutmayı gönüllü olarak seçmişlerdir. 1971 öncesi doların sabit miktardan altına endekslenmesi (ons başına 35 dolar) rezervlerin dolar olarak tutulmasını bu kadar aşırı derecede odak noktasına dönüştürmemiştir; ülkeler rezervlerini altın olarak tutabilirlerdi ve nasıl olursa sonuçta onları kolayca dolara çevirmek şansına sahiptiler. Ancak sistemin çöküşü ile birlikte doruklara fırlayan altın fiyatları artık tek rezerv kaynağı olarak doların tutulmasına yol açmıştır. 1944'ten günümüze dolar bu aşırı ayrıcalık konumunu korumuş görünmektedir ve bu da Wall-Street'e büyük miktarlarda sermaye akışını sağlayan en önemli nedenlerden bir tanesidir.

- 2- Petrol krizi ile birlikte, bu ürünlerin fiyatlarındaki hızlı yükseliş, Amerikalılara çok taraflı avantaj sağlama yeteneğini kazandırmıştır. Petrol varilleri dolarla satıldığından, petrol ihraç eden ülkelerin petro-dolarlarının sonunda varacağı yer Amerikan tahvilleri ve hisse senetleri almak için Wall-Street bankaları olmuştur. Diğer taraftan ABD yurtiçi üretim için yalnızca petrol ihtiyacının üçte birini ithal ettiğinden, Avrupalı ve Japon firmaları karşısında daha karlı şirketlere sahip olmasıyla birlikte, yabancı doğrudan yatırımlara daha cazip gelmiştir.
- 3- Enflasyonun etkileri konusunda nerdeyse bütün iktisatçıların üzerinde anlaştığı bir konu vardır: enflasyon, sabit ücretli işçilerin reel gelirlerini azaltırken, üretim yapan firmaları aynı derecede olumsuz etkilemez. Bunun kısmı nedeni, işçilerin iş sözleşmeleri genellikle uzun dönemli ve mamul malların fiyatlarının daha esnek olmasıdır. ABD yönetimi 1970'li yılların ortalarında, tam da bu yöntemi kullanarak reel ücretlerin sabit kalmasına ve enflasyonun hızla artmasına bilinçli olarak göz yummuştur. Bugün bile Amerikalı işçilerin 1973'teki reel ücret seviyelerinden daha düşük gelir elde ettiklerini söylemek artık herkesçe bilinen bir gerçektir. İşgücü maliyetlerinin düşürülmesi ve teknolojik gelişmeler, üretkenliğin artması ve karlılığın daha da yükselmesi anlamına gelmektedir. Yüksek karlılık ortamına sahip bir ülke her zaman yabancı yatırımcıların arzu ettikleri bir gezegendir ve bu da sermaye akışını hızlandırmakla sonuçlanmıştır. Buna bir de Reagan yönetimi ile birlikte yürürlüğe koyulan vergi indirimleri eklenince ortaya çok daha açık bir tablo çıkmaktadır.

Amerika'daki bütün olumlu gelişmelerin aksine Japonya ve Avrupa'da olanlar iç açıcı olmamıştır. 1953 ile 1973 arasında büyük ölçüde bir tarım ülkesi olan Japonya yirmi yıllık bir süre içinde dünyanın en büyük çelik ve otomobil ihracatçısı haline gelmeyi

başarmışsa da, 1973'ten sonra başka önemli etkenlerin de bir araya gelmesiyle birlikte aniden durgunluğa sürüklenmiştir. En yüksek büyüme oranına sahip olan Japonya da en büyük yavaşlamasını yaşamış; 1960'larda yılda ortalama %9 büyürken, bu oran 1973'ten sonra %4'e düşmüştür. (Krugman, 2010, s.46-47) İngiltere'ye gelince, 1970'lerin ilk yarısında kontrol edilemeyen bir enflasyon sarmalına girmiştir. 1976'da ülke IMF'den borç ve tavsiye almaya zorlanıyordu. İki haneli enflasyonun tekrar ortaya çıkması, çok kısa sürede ülkenin bir panik duygusuna kapılmasına ve uçuruma sürüklenmekte olduğu yönünde bir korku yaratmıştır. Daha sonra, 1980 yılı boyunca İngiltere'de şiddetle esen enflasyon fırtınası, %18'den fazla artan tüketici fiyatlarıyla Amerika'dakinden çok daha yüksek düzeylere çıkmıştır. Margaret Thatcher'ın muhafazakâr partisi 1979 yılında yoğun bir yüksek enflasyonun yaşandığı ortamda iktidara gelmiştir. (Krugman, 2002, ss.174-175)

Bütün bu açıklamalara ek olarak bu süreçte politik istikrarsızlığın da rol oynadığını eklemek konumuzun aydınlatılmasına ve dönemin doğru biçimde kavranmasına daha da yardımcı olacaktır. ABD'de aniden politik etiğin sarsılmasına yol açan siyasi kriz, halk arasında büyük güvensizliğin oluşmasıyla sonuçlanınca, bunun politikaları ve piyasaları etkilemesi de kaçınılmaz olmuştur.

1.8.Watergate Skandalı

17 Haziran 1972 Pazartesi günü Amerika Birleşik Devletleri sarsıcı bir haberle çalkalanmıştır. Watergate Otel ve İş Merkezi Kompleksi'nde yer alan Demokratik Milli Komitesine (Democratic National Committee) muhtemelen hırsızlık amacıyla girdiği sanılan 5 kişi tutuklanmıştır. Hırsız sanılan 5 kişinin asıl amacı, Demokratik Parti'ye bağlı komitenin gizli bilgilerini fotoğraflamak ve ofise dinleme cihazı yerleştirerek konuşmalardan haberdar olmaktı. Soruşturmanın derinlik kazanmasıyla ve medyanın olaya dâhil olmasıyla birlikte, bu 5 kişinin Cumhuriyetçi Parti'yle alâkaları yavaş yavaş ortaya çıkmıştır; harcamaları Başkan'ı Yeniden Seçtirme Komitesi tarafından finanse edilmiştir²¹.

²¹ <http://www.gazetebilkent.com/2014/10/19/watergate-skandali-ve-nixonin-cokusu/>

Soğuk Savaş dönemi şartlarında güven duygusu yok denecek kadar azalan Nixon, Beyaz Saray’da kendisiyle yapılan bütün telefon konuşmalarını kaydediyordu. Bu işlemi gerçekleştirirken kayıtları yalnızca kendisinin dinleyeceğini düşünmüştü. Ancak Watergate, ABD gündemini daha fazla meşgul etmeye ve soruşturma derinleşmeye başlayınca, 30 Temmuz 1974’te Nixon elindeki telefon kayıtlarını istemeyerek de olsa paylaşmak zorunda kalmıştır. Ses kayıtlarında Başkan Nixon’ın danışmanı John Dean ile konuşurken başından itibaren Watergate olayından haberdar olduğu ve hatta Komite ofisine giren 5 kişiye en yakın bürokratlardan gelen şantajların parayla susturulması gerektiğini söylediği ortaya çıkmıştır²². Bu gelişmeler sonucunda, Nixon, 9 Ağustos 1974 tarihinde başkanlık makamından resmen istifa ettiğini duyurmuş ve yerine başkan yardımcısı Gerald Ford gelmiştir. Ertesi gün Beyaz Saray çalışanlarına duygusal bir konuşma yapan Nixon, siyasi kariyerini sona erdiren skandalın ardındaki gerekçelerden birini; “Şunu sakın unutmayın; birileri sizden nefret edebilir. Ancak siz onlardan nefret etmezseniz, kazanacak bir şeyleri olmaz. Nefretiniz sizi de yok eder” diyerek ifade etmiştir²³.

Watergate Skandalı Amerikan siyasetini etkilediği kadar dünya siyasetinde de geniş yer bulmuştur. Soğuk Savaş’ın yol açtığı çarpık siyasi ortamın ve siyasetin bir gerçeği olan yolsuzluğun insanların yüzüne tokat gibi çarpıldığı bir süreç olarak hafızalara kazınmıştır. Bu skandal dünyanın büyük çalkantılı bir dönemden geçtiği sırada gerçekleşmiş, yansımaları hem ABD’de hem de bütün dünyada çok geçmeden, devletin Savaş sonrası dönemdeki aktif rolünün değişmesine neden olmuştur.

1.9.Olası Bir İlave Açıklama: Üretkenliğin Duraksaması

Yükselen petrol ve gıda fiyatları, tıpkı doların uluslararası piyasalardaki değer kaybı gibi, hikâyenin bir bölümüdür. İkinci Dünya Savaşı’ndan 1973’e kadar ABD’de büyüme biraz daha canlıydı, yılda ortalama %2,8 civarında seyretmiştir, bu her yirmi beş yılda yaşam standartlarını ikiye katlamaya yetecek bir orandı. (Krugman, 2002, s.57) Ancak 1974-75’te ekonomi derin bir durgunluğa girmiş, işsizlik oranı %9’a, savaş sonrası görülen en yüksek orana çıkmıştır. ABD ekonomisi yılda %4,6 büyüyerek üç yıl

²² <http://www.gazetebilkent.com/2014/10/19/watergate-skandali-ve-nixonin-cokusu/>

²³ <http://www.amerikaninsesi.com/a/watergate-skandalinin-40-yildonumu/2409689.html/>

geçirdiğinden, çöküşten iyileşmeye dönüş geçici bir iyimserlik yaratmış, fakat 1978'e gelindiğinde iyileşmenin bir duvara tosladığı görülmüştür. İşsizlik oranı hala %6'nın üzerinde olmasına rağmen, enflasyon hızla yükseliyordu. Tüketici fiyatları 1976'da %4,9, 1977'de %6,7 ve 1978'de dehşet verici bir orana %9'a çıktı; 1979'da %13 üzerine tırmandı. (Krugman, 2002, ss.98-99)

Diğer faktörlerin de bu dönemde rol oynamasını dikkate alarak, ABD ekonomisinin üretkenlik artışı savaş sonrası patlama yıllarında %3'iken, 1973'ten sonra yılda %1'e düşmüştür; (Sönmez, 2016, s.57) üretkenlik artışıyla gerçek gelirlerin artışı arasında daima nerdeyse bire bir denebilecek bir ilişki vardır. (Karaarslan, 1999, s.55) Birleşik Devletler'deki üretkenlik büyümesini üç döneme ayırabiliriz: on dokuzuncu yılın sonundan İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde üretkenlik ortalama olarak %1,8 civarında artmıştır. Kabaca her kırk yılda bir yaşam standartlarını ikiye katlamaya yetecek bir orandır bu. İkinci Dünya Savaşı'ndan 1973'e kadar büyüme biraz daha canlıydı, yılda ortalama %2,8 civarında seyretmiştir; bu her yirmi beş yılda yaşam standartlarını ikiye katlamaya yetecek bir orandı. 1973'den bu yana ise üretkenlik yılda ortalama %1'in altında artmıştır. (Krugman,2002, s.57)

Bu dönemde üretkenlik artışında yavaşlamanın nedenleri arasında üç yaygın açıklama bulunmaktadır (Krugman, 2002, ss.62-64); teknolojik, sosyal ve siyasal açıklama:

- Üretkenlik yavaşlamanın teknolojik açıklaması, savaş sonrası ekonomik patlamaya yol açan bir dizi teknolojinin 1970'lerin başında nerdeyse bütünüyle kullanıldığı, bu arada sonunda bir diğer patlamaya güç verecek teknolojilerin henüz öne çıkmaya hazır olmadığı şeklindedir.
- Sosyal sorunların –orta sınıf çocukları arasında ekonomik dürtülerin kaybolması, düşen eğitim standartları, yoksulluğun artışı– üretkenlik yavaşlamasında önemli bir rol oynadığı kabul edilebilir bir önerme olarak sunulabilir.
- Vergilerin ve kuralların yol açtığı çarpıklıklar ve teşviklerin azalması.

Yeni teknolojilerin üretim sürecine dâhil edilmesi, tarih boyunca zaman almıştır. Teknolojik keşifle bu keşfin üretime dâhil edilmesi bu yüzden farklı evrelerde gerçekleşmektedir. Krugman'a göre (2002, s.64) 1973 sonrası dünya ve özellikle ABD'de

Üretim artışını duraksamaya uğraması sosyal ve kurumsal ęarpıklarının yanı sıra bu geręeęin altında yatmaktadır.

2. Teorik Çerçeve

2.1.Keynesyen İktisadın Yıkılışı ve Parasalcı Yaklaşımın Yükselişi

İkinci Dünya Savaşı sonrası kapitalist sistem, belirli bir teorik çerçevede ilerlemiştir: ekonominin talep yönünü güçlendirmek, teknik deyimıyla efektif talebi (satın alma gücüyle donatılmış talep) yaratmak, yatırımların ve tüketimin artışına yol açacak, böylece piyasada arzla talep dengesi sağlanarak ekonomik büyüme ve refah artacaktır. Büyük Bunalım, piyasaların mükemmel işlediğine, devletin müdahalesi onun işleyişini bozduğuna ve ekonominin arz tarafına odaklanmak gerektiğine inanan klasik iktisat teorisini bir kenara itivermiştir. Klasik ekol, piyasalarda aşırı arz olabileceğini, Say Yasasına dayanarak tümünden reddediyordu. Bu ekole göre, ekonomide toplam talep düştüğünde, fiyatlar ve ücretler de onu takip ederek hızlı bir şekilde düşecektir. Fiyatların ve ücretlerin aşağı çekilmesi reel nakit miktarını artırarak; böylece satın alma gücü yükselecek, toplam talep artacak ve ekonomi tekrar tam istihdam dengesine ulaşacaktır. Bunun anlamı basitçe şöyleydi: ürettiğin her şeyi satabilirsin; piyasalar her zaman fiyat mekanizması aracılığıyla temizlenir ve aşırı arzın oluşabileceği bir durum yoktur; bu durum bütün piyasalar için geçerlidir. Fakat daha önce de tekrarladığımız gibi 1929 çöküşü bu inancın geçersizliğini kanıtlamıştır. Piyasalarda aşırı arz mevcuttur, yeterli talep bulunmamaktadır ve piyasaların da kendi kendini hızlı bir şekilde tam istihdam dengesine getireceği durum söz konusu değildir. Kapitalist sistemin sonuna geldiği düşünülen bu karanlık dönemde Keynes'in devrim yaratacak Genel Teori kitabı yayınlanmıştır. Keynes, Paranın Miktarı Teorisi ve Say Yasasına saldırmış ve piyasaların aksaklıklarla dolu olduğunu, bu aksaklıkların kendiliğinden giderilemeyeceğini, dışarıdan bir müdahale aracına (devlet) gereksinim olduğunu ortaya koymuştur. Ona göre piyasalar her zaman toplam talep tarafından yönlendirilmekte, toplam talep ise piyasaların dışında olan "bireylerin gelecek beklentileri" ile şekillenmektedir. Bu nedenle piyasaların her zaman tam istihdam dengesinde olduğu, dengeden uzaklaşırsa bile kısa zamanda fiyat mekanizması aracılığıyla tekrar dengeye geleceği inancı tümünden sarsılmıştır. Bütün bunları desteleyecek bir gerçeklik vardı: Büyük Bunalım.

Teorik dünyanın çalkantılı geçen bu döneminde Büyük Bunalım'ı sona erdirecek ve Keynes'i haklı çıkaracak büyük bir savaş yaşanmıştır; toplam talebi devlet mekanizması aracılığıyla artıracak büyük bir savaş. Devletlerin büyük miktarlarda askeri harcamalar yapması, iktisadi terimlerle ifade edersek, kamu harcamalarının artması, özel sektör harcamalarını da dolaylı olarak artırmış, böylece toplam harcamalardaki artış,

ekonominin içinde bulunduğu aşırı arz durumuna son vermiştir. Piyasalar, piyasa dışı bir aktör olan devlet müdahalesi sonucu temizlenmiş ve dengeye gelmiştir. Bu durum savaş sonrası kapitalist dünyanın ekonomi politikalarını tümünden değiştirmiştir.

Önceki bölümde savaş sonrası uygulanan sistem hakkında detaylı bilgi verilmiştir; bizde bu kısımda özetle bu politikaları tekrar gözden geçirip, Keynesyen teorinin çöküşünü hazırlayan koşulları sıralamaya çalışacağız.

Savaş sonrası Bretton-Woods sistemi, ABD'nin fazlalarını bütün dünyaya aktararak, kendi ürünlerine yeterli talebi oluşturmalarını sağlamıştır. Bu sistemin çerçevesinde “Dış Yardımlar”, bu amaca hizmet etmekte çok önemli bir araç rolünü üstlenmiştir. Amerika, ilk başta Batı Avrupa ve Doğu Asya ülkelerine, daha sonra da az gelişmiş ülkelere yardım aktarmış, böylece kendi ürünlerine yeterli dış talebi oluşturmuştur. Fakat bu yardımlar, koşulsuz yapılmamış, ülkelerin yönetimleri sınırlarını dış rekabete açmak koşuluyla gerçekleşmiştir. Dış ticaretin serbestleşmesi de ABD'den ileri teknoloji içeren ithalatı sağlamıştır. Bu politikanın altında yatan mantık ise, Keynes'in efektif toplam talep kavramı olmuştur. Fakat bütün bu gelişmeler, 1960'lı yıllara gelindiğinde ABD'yi, fazla veren bir ülke konumundan, yüksek açıklara sahip bir ülke haline getirmiştir. Bu açıklar, ABD'nin hegomonik gücünü daha da artıran bir taktikti ve onu bilerek göz ardı etmekle kalmamışlar, daha da artırmak için, Vietnam Savaşı'na girişmişlerdir. Böylece Bretton-Woods sistemi içinde, pratik hayatta gerçekleşen tüm bu olaylar, özellikle Batı Avrupa ve Japonya başta olmak üzere tüm kapitalist blokta olan ülkelere yüksek enflasyon ve işsizliğin transfer olmasına yol açmıştır. Daha önce benzerine rastlanmamış bu durum, petrol krizinin baş göstermesi ile birlikte bu göstergeleri daha da artırmış ve kapitalist dünyanın büyük bir krize girmesine neden olmuştur. Artık yüksek enflasyon ve yüksek işsizlik bir arada bulunuyordu ve bu Keynesyen mantığa uymayan sıra dışı bir durumdu. Keynes ekonomisinin en önemli temel ilkesi olan Phillips Eğrisi, enflasyonla işsizlik arasında her zaman bir değiş-tokuş olduğunu ortaya koymuştu. (Karaaslan, 1999, s.57) Bu kural hükümetlere önemli bir seçenek sunmuştu: enflasyonu artırarak işsizliği daha düşük seviyelere indirebilirlerdi veya tam tersi. Fakat bu iki makroekonomik göstergenin bir arada bulunması, Keynesyen iktisada saldırmak için uygun ortamı hazırlamıştır. Akademik çevrede bu görevi üstlenen iktisadı düşünce, “monetarizm” ve onun en önemli temsilcisi Milton Friedman olmuştur.

Friedman'ın Keynes'e yönelttiği saldırının birinci aşaması, onun, devresel bunalımları düzeltmek için para ve maliye politikalarının aktif biçimde kullanılabileceği fikrine yönelen etkin ama bir biçimde güven uyandırmayan eleştirileriydi. Friedman, böylesine aktif bir politikanın yalnızca gereksiz olmakla kalmayıp aynı zamanda fiilen zararlı olabileceğini, düzeltilmeye çalışılan ekonomik istikrarsızlığı daha da kötüleştireceğini ve bunun yerine basit, mekanik parasal kurallar uygulanması gerektiğini savunmuştur. Friedman'a göre, Mali politikalar uygulandığı takdirde olacak olan, devleti ödünç para almaya zorlamak, tasarrufları özel yatırımlardan uzaklaştırıp devlet borçlanmalarına yöneltmek olacaktır; bu nedenle genişlemeci mali politikalar net bir ekonomik genişleme yerine üretken yatırımların 'daraltılmasına' yol açacaktır. Ayrıca para politikaları etkili olmak için oldukça uzun bir süreye gereksinim duyarlar, bu nedenle bazen işleri iyileştirmek yerine kötüleştirebilirler. Konu durgunluklar olduğunda, onlar özel sektörün sabit bir miktarda parayı elinde tutmak için bulundurduğu nakit parayı artırmaya çalışmasından kaynaklanmıyordu. Daha çok dolaşımdaki para miktarının azalmasından kaynaklanıyordu. (Krugman, 2002, ss.33-36) Dolayısıyla, Friedman, para arzını istikrarlı olması gerektiğini (kurala dayalı), aksi takdirde, para arzındaki değişikliğe gitmekte hükümetlerin takdir yetkisine sahip olması, büyük ölçekli bütçe açıklarına ve yüksek enflasyona yol açacağını savunmuştur.

1959'da Phillips uzun vadede İngiliz istatistiklerinde işsizlik oranı ile ücretlerin değişim oranı arasında gözle görülür bir ilişki olduğunu belirtmiştir. İşsizlik oranının çok yüksek olduğu yıllarda ücretler düşmüştü, düşük olduğu yıllarda ise yükselmmişti ve işsizlik oranı ne kadar düşükse ücret artışları o kadar yüksek olmuştur (Savaş, 1999, ss.803) Friedman, 1968'de savaş sonrası ekonomisi konusunda yaptığı iddialı entelektüel çalışmaların birinde, Phillips eğrisi fikrinde saklı olan açık değiş tokuşun niçin yanlış olduğunu göstermekle yetinmemiş, Paul Samuelson'un 'stagflasyon' diye adlandırdığı, enflasyon ile yüksek işsizliğin bileşimini de öngörmüştür (Krugman, 2002, ss.41-42). Bu öngörünün gerçekleşmesi monetarizmin politik çevrede yer bulmasında önemli bir rol oynamıştır.

Enflasyonla işsizlik arasında uzun vadede değiş tokuş olmadığını savunan bir diğer iktisatçı (iktisatçıların iktisatçısı) Phelps'di. Geleneksel Keynes modelinde, işsizlik yerel ürünler için yetersiz talebin bir sonucuydu; ancak enflasyondaki eş zamanlı artış (stagflasyon), bu açıklamayı çürütmüştür. Keynes'in serbest para ve maliye politikası

ekonomistler ve teknokratlar tarafından istikrardan ziyade bir istikrarsızlık gücü olarak değerlendirilmeye başladığı dönemde (Rodrik, 2011, s.89), Friedman'ın görüşleri 1970'lerdeki stagflasyonu öngörmekle birlikte daha da ciddi tartışmaların konusu olmuş ve akademik ve politik çevrede hâkim paradigma haline gelmiştir.

2.2.Arz Yanlısı İktisat

Bir önceki kısımda İkinci Dünya Savaşı sonrası tüm gelişmelerin neo-liberal politikaların uygulanmasına nasıl zemin hazırladığını kısmi olarak açıklamaya çalıştık. Kapitalizmin "Altın Yılları" olarak anılan nostaljik bu dönemde, gelişmelerin aslında kendiliğinden ve tamamen ekonomik bir bağlamda olmadığını ortaya koyarak, ABD'nin bu süreçte kendi hegemonyasını korumak ve güçlendirmek için, önemli bir rol oynadığını gördük. Bu sürecin kazananları ve kaybedenlerini bir kenara bırakırsak, en önemli nokta, bu dönemin çok farklı bir evrenin başlangıcına işaret etmesiydi. Tarihsel süreçte reformlar ve devrim niteliğinde olan tüm değişiklikler nerdeyse her zaman önemli krizlerin enkazından yaratılmıştır –Keynes devriminin, 1930'lı yılların çöküşünde nasıl ortaya çıktığını ve kapitalizme yeniden can verdiğini hatırlayalım.

1970'lerin politik ve ekonomik ortamı Keynes'in geçerliliğine gölge düşürürken ve entelektüel ve politik çevreyi Keynesyen açıklamaların yetersiz kaldığına, yeni bir iktisat teorisine gerek duyulduğuna ikna ederken, Büyük Bunalım'dan sonra arka plana itilen elit sınıfına da büyük bir fırsat sunmuştur. Savaş sonrası dünyası kısmen Büyük Bunalım ve kısmen de Soğuk savaş etkisiyle ekonomik elit sınıfın gücünü önemli ölçüde sınırlandırmış ve ekonomik büyümeden toplumun tüm sınıfları yararlanmışlardır. Bu dönem tarihte ilk defa eşitsizliklerin önemli derecede azaldığına ve "orta sınıf" diye adlandırabileceğimiz bir kesimin yaratılmasına neden olmuştur. Ekonomik büyümenin meyvelerinden herkesin yararlanabileceği bu dönemde, devlet piyasada aktif bir rol oynamakta ve piyasanın tüm aksaklıklarını giderecek kurallar ve düzenlemeler aracılığıyla onun işlerliğini sağlamaktadır. Yüksek marjinal vergi oranları (gelir ve servet vergisi), bankacılık sistemine getirilen önemli kısıtlamalar, finans sisteminin sıkı kurallara tabi tutulması ve rekabet ortamının sağlanması devletin adalet, güvenlik, sağlık ve eğitim gibi klasik görevlerinin yanında aktif bir biçimde müdahale ettiği alanlardır. Bütün bu müdahale araçları eşitsizliklerin ve sermayenin getiri oranının azalmasında önemli bir rol

oynamaktadır. (Piketty, 2015, s.157) Toplumda yoksul insanlar bulunmakla birlikte, bir grup azınlık elitin 1929 Bunalımı öncesi gibi ekonomik büyüme pastasının büyük bir kısmını elde edebilmeleri sınırlandırılmıştır. Bütün bu kayıp yılların kazançlarını telafi etmek için, 1970’li yılların ekonomik ve politik çalkantılı dönemi bu elit sınıfın tekrar sahneye çıkmasına neden olmuştur.

Çalışmamızın merkezinde ABD hegemonyası yer aldığı için durumun ilk başta bu ülkeyle bağlantılarını kurarak, daha sonra tüm dünyayı ele almamız gerekmektedir. ABD’de sözü geçen elit sınıfın Savaş sonrası kendi kayıplarını tekrar kazanması için politik başarısını sağlaması demokratik seçimlerden geçmektedir. Bu grubun iktidarı ele geçirmesi ve ya onların çıkarlarını gözetecek kesimlerin iktidarı kazanması için Amerikan toplumunu ikna etmeleri gerekiyordu. Aslında *“Gerçek politik başarı insanların zaten algıladıkları çıkarlara başvurarak değil, onları yeniden tanımlamanın yöntemlerini bularak, hoşnutsuzluklarının sizin gerçekleştireceğiniz değişimlerle giderilebileceği duygusu yaratarak elde edilir. Sonuçta, 1980’lerde muhafazakarlar Amerika’da neyin yanlış olduğu konusunda bir vizyon tanımlayarak başarı kazandılar.”* (Krugman, 2002, s.5)

1970’lerin sonunda ABD’de güçlü bir muhafazakâr siyasal hareket ortaya çıkmıştır. Bu hareketin ideolojik çekirdeği Keynesçiliğin reddiyle yüksek vergi indirimlerinin ekonomik büyümede olağanüstü bir dalgalanma yaratacağı inancını birleştiren arz yanlısı bir gruptur. (Karaaslan, 1999, 58) Öyle ki harcamaları azaltarak yüksek vergi indirimlerinin dengeleneceği konusunda hiç kimse kaygı duymamalıdır. Arz yanlıları Martin Feldstein gibi iktisatçıların fikirlerini kendi meşruiyetleri için kullanmaktadır (Başoğlu ve diğ., 1999. s.74); ama “arz yanlıları aslında gazeteci ve politik kadrolardan oluşmaktadır, aralarında sadece birkaç döne profesör vardır.” (Krugman, 2002, s.14) Bu *saplantılı şarlatanların*²⁴ temel fikirleri, talep yanlısı politikaların özellikle para politikalarının tümüyle etkisiz olduğu ve düşük vergi uygulamasının teşvik edici etkilerinin çok fazla olmasıdır. Bu nedenle vergilerde indirim yapılması ekonomik faaliyeti öylesine çok artıracaktır ki, belki vergi gelirleri azalmak yerine artacaktır. Bu insanlar vergilerle bağlantılı olarak yatırım ve tasarruf dürtülerinin, çoğu iktisatçının daha

²⁴ George Mankiw, iktisat ilkelerini konu alan ders kitabının ilk baskısında arz yanlısı iktisatçıları “saplantılı şarlatanlar” olarak tanımlamıştır. (Krugman, 2010, s.116)

önce fark ettiğinden çok daha fazla kırıldığını savundular. Bu kırılmaların özellikle çalışma isteğinin azalması değil, tasarruf ve yatırım yapma isteğinin kırılması şeklinde de yorumladılar. (Başoğlu ve diğ., 1999, s.74) Jude Wanniski ve Arthur Laffer gibi aşırı arz yanlıları daha düşük vergi oranlarının yol açacağı büyüme patlamasının her şeyi –vergi gelirlerini bile– artıracaklarını iddia etmişlerdi. Muray Weidenbaum ya da Micheal Boskin gibi daha ılımlı muhafazakâr iktisatçılar bu kadar ileri gitmemekle birlikte vergilerin ve kuralların getirdiği yükün 1970’lerde ABD’nin büyümesinin yavaşlamasının temel açıklamalarından biri olduğunu öne sürerek, devletin piyasadan elini çekmesinin daha büyük ödülleri getireceğini ima etmişlerdir. (Krugman, 2002, s.105)

Arz yanlıları ABD ekonomisinin 1960’lar boyunca süren genişlemesine bakarak, bunun on yılın başında Kennedy’nin yaptığı vergi indirimine bağladılar. Ülkenin enflasyon sorununu herhangi bir ekonomik sıkıntı olmaksızın giderecek alternatif önerileri ise sıkı para politikası uygulamasıydı. Paranın devresel bunalımla hiçbir ilgisi olmadığını düşündüklerinden, bunun bir durgunluğa yol açacağına inanmıyorlardı. Ve bu arada vergiler indirilerek ekonomi genişletilecekti; harcamalarda buna uygun indirimlere gidilip gidilmeyeceği konusunda kaygı duymaya gerek yoktu. Çoğu arz yanlısı vergi indirimlerinin bütçe açığını artırabileceğini ama bu uygulamanın ekonomide yaratacağı muazzam büyüme ve bu nedenle tasarruflarda ortaya çıkacak artışın, bu açıkların özel yatırımlara zarar vermesini önleyeceğini iddia ettiler. Bütçe açıkları için verdikleri yanıt “açıklardan büyüyerek kurtulacağız” oldu ve artan eşitsizliklerden kurtulmak için “büyümeden herkesin yararlanacağını” öne sürdüler. Bu sözde iktisatçılar hiçbir kanıt göstermeden vergi indirimlerinin kendi maliyetlerini karşılayacağını iddia ediyorlardı. 1981 yılında başkanlık seçimlerini kazanan California valisi Ronald Reagan bu muhafazakâr hareketin iktidarı kazanmasını sağlamıştır. (Başoğlu ve diğ., 1999, s.75)

2.3.Rasyonel Beklentiler Hipotezi

Beklentiler, iktisat literatüründe öteden beri önemli bir yere sahip olmuştur. Tüketici, üretici, tasarruf sahibi ve emeğini arz eden tüm bireyler, her zaman kararlarında gelecekle ilgili tahminlerini hesaba katarak davranışlarını sergilemişlerdir. (Karaçor, 1999, s.143) Örneğin yatırım yapmak isteyen bir sermaye sahibi, gelecekle ilgili olumsuz beklentilere sahip olursa, yatırım yapmaktan kaçınarak, beklemeye geçecektir; aynı

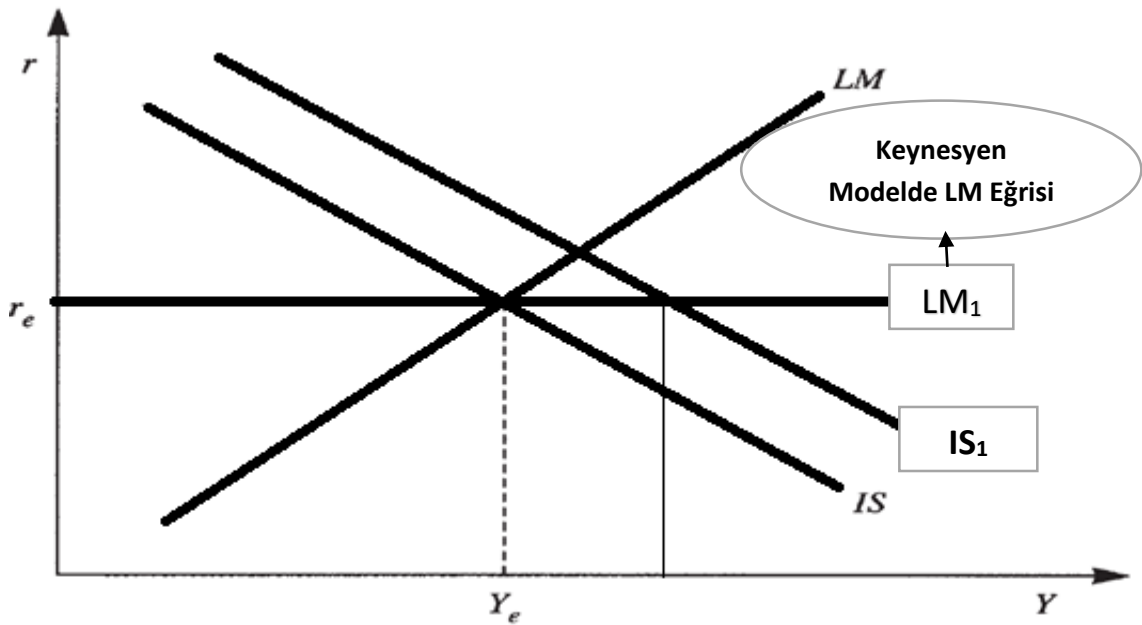
şekilde tüketiciler de gelecekteki beklentilere göre mevcut gelirlerinin ne kadarını tüketip, ne kadarını tasarruf edeceklerini belirleyeceklerdir. (Savaş, 1999, s.966) Bu nedenle bireylerin ekonomik davranışlarında beklentilerin hayati bir önemi vardır ve tüm etkinliklerini bu beklentilere göre yaparlar. İktisadi kavramlarla ifade edersek, arz ve talebin oluşmasında gelecekle ilgili beklentiler önemli bir rol oynamaktadır. Sonuç olarak, tüm ekonomik kararlarımızı gelecekle ilgili beklentilerimize paralel olarak verdiğimiz için, beklentiler karar alma mekanizmasının özünü oluşturmaktadır. Örneğin enflasyonun gelecekte ne olacağına dair beklentiler işçi sendikaları ve işverenler arasındaki görüşmelerde ücretlerin belirlenmesini sağlamaktadır. Başka bir deyişle bir işçi sendikası müzakerecisi, işverenlerle ücret görüşmeleri sırasında gelecek enflasyon değerini eksik tahmin ederse, bunun sonucunda nominal ücretlerdeki artışa rağmen, mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki hızlı artıştan dolayı reel ücretler gerileyecek ve işçilerin gelirleri düşecektir. (Snowdon& Vane, 2012, ss.198-199)

Beklentiler yönünden ekonomik teoriler arasındaki fark, beklentilerin nasıl oluşturulduğu, başka bir deyişle nasıl bir "beklentiler teorisi" kullanıldığı konusunda ortaya çıkmaktadır. (Savaş, 1999, s.966) 1970'lere kadar iktisatçılar, makro teoride, beklentilerin geçmişe dönüş ve onunla uyumlu olduğunda dair bir mutabakata varmışlardı. Ancak 1970'lerde geçmişe yönelik beklentiler teorisi ve bu teoriye dayanarak oluşturulan ekonomi politikalar, gerçeği yansıtmadığı ve beklenen sonuçları vermediği gerekçesiyle önemli eleştirilerle karşılaşmıştır. Bu eleştirileri öne sürenler, Rasyonel Beklentiler Hipotezi olarak bilinen bir yaklaşım çerçevesinde bir araya gelen bir grup iktisatçıdan oluşmaktaydı. Rasyonel Beklentiler Hipotezi, hem iktisat teorisinde, hem de iktisat politikasında önemli bir dönüşümün habercisi olmuştur. Bu dönüşümü iyi anlamak için öncelikle Keynesyen iktisatta beklentilerin ne kadar önemli olduğunu ve nasıl bir rol oynadıklarını iyice kavramamız gerekmektedir.

Savaş sonrası tüm kapitalist bloku etkileyen Keynesyen iktisat teorisinde, ekonominin arz cephesini temsil eden IS eğrisi son derece hareketli olup, özel sektörün yatırımlarında oluşan değişimler, bu eğrinin de aşağı ve yukarıya kaymasına neden olmaktaydı. LM eğrisi dik olduğu sürece, IS eğrisindeki aşağı ve yukarı kaymalar, toplam talepte değişiklik yaratmayacak ve sadece faiz oranlarını artıracaktı. Ancak Keynes'in Genel Teorisinde de öne sürdüğü gibi, LM eğrisi yatay bir konumdadır ve özel sektörün yatırım kararları toplam talepte önemli değişikliklere neden olmaktadır. Bu yüzden

devlet, toplam talep ve tam istihdamı korumak adına, özel sektördeki yatırımların gerilemesini telafi etmek için, ekonomide önemli bir görev üstlenmeli ve harcamalarını artırarak, ekonomiyi tekrar tam istihdam noktasına geri götürmelidir. Keynesyenlerin, IS eğrisinin hareketli ve LM eğrisinin yatay olduğunu düşünmelerinin altında yatan mantık, beklentilerle ilgilidir. Keynes, yatırım kararlarını belirleyen faktörün, işadamlarının “hayvansal içgüdüler” olduğunu öne sürerken, dolayısıyla IS eğrisinin çok hareketli olduğunu da ortaya koymuştu. LM eğrisinin yatay olmasının nedeni ise ekonominin Likidite Tuzağı adı verilen durumda takılıp kalmış olmasıdır; bireylerin para talebini gelecekteki faiz oranları belirlerken, ekonomi öyle düşük bir faiz oranı seviyesinde olabilir ki, para talebi faiz oranlarına karşı sonsuz esnektir. Başka bir deyişle, ekonomik aktörler faiz oranlarının belirli bir seviyeden daha da aşağıya inmeyeceğine inanmakta, ekonominin tam istihdam düzeyinin altında olmasından kaynaklanan nominal ücretlerdeki düşüşler, firmaların işçi maliyetlerini düşürmekte, bu yüzden fiyatların da aşağıya doğru çekilmesi ile birlikte reel para arzında bir genişleme oluşmakta, ancak bu genişlemeye rağmen ekonomideki faiz oranları daha da aşağı inmeyeceği için, fazla balanslar tahvil piyasalarına yönelmemekte, dolayısıyla, toplam talebi uyararak ekonomiyi tam istihdama getirmek engellenmektedir. (Snowson ve Vane, 2012, ss.102-103)

Şekil 5: IS-LM Eğrisi

Yukarıdaki açıklamalardan yola çıkarak, Keynesyen modelde, gelecekteki yatırımların kârlılığı ile ilgili beklentiler, IS eğrisini aşağı veya yukarıya doğru kaydırırken, gelecekteki faiz oranlarıyla ilgili beklentiler de LM eğrisini yatay olmasına neden olmaktadır; daha açıklayıcı bir tanım vermek gerekirse, IS’de meydana gelen kaymalar toplam talepte büyük değişimlere yol açmaktadır. Keynes’in bu görüşleri politik sonuçları bakımından da büyük önem arz etmektedir. IS ve LM eğrilerinin bu konumlarından dolayı, toplam talepteki artışlar sadece istihdam ve gelir düzeylerini artıracak ve faiz oranları değişmeden kalacaktır. Devletin ekonomiye müdahale etmesini gerekli kılan bu teorik çerçeve, eğer yatırımcıların gelecekle ilgili beklentileri sabit ve para talebinin faiz esnekliği sonsuz olmasaydı geçersiz olacak ve toplam talebi artıracak maliye ve para politikaları etkinliklerini kaybedecekti. (Savaş, 1999, s.968) Bu noktada, Rasyonel Beklentiler Hipotezinin eleştirileri devreye girmektedir. Ancak bizim, yöneltlen eleştirileri ortaya koymadan önce bu yaklaşımın teorik çerçevesini çizmemiz daha yararlı olacaktır. Daha sonra keynesyen teoriye yöneltlen eleştiri oklarını ele alarak, bu yaklaşımın iktisat politikasında nasıl bir dönüşüme neden olduğuna da açıklık getireceğiz.

Rasyonel Beklentiler Hipotezi ilk defa John Muth’un 1961 yılında yayınlanan makalesinde ortaya atılmıştır. Muth’a göre *beklentiler gelecek olayların bilgilendirilmiş tahminleri oldukları için, ilgili ekonomik teorinin tahminlerinin zorunlu olarak aynısıdırlar*. (Snowdon & Vane, 2012, s.198) Rasyonel beklentiler hipotezinin iki versiyonu bulunmaktadır: birincisi ve zayıf olan versiyonuna göre, bir ekonomik değişkenin gelecek değerini belirlemede, ekonomik birimler, o değişkeni etkileyen tüm faktörler hakkında mevcut olan tüm bilgileri en iyi şekilde kullanarak, değişkenin değerini elde edeceklerdir. Başka bir deyişle, ekonomik birimler fayda maksimizasyonu yoluyla söz konusu değişkenin gerçek değerini oluşturacaklardır. (Karaçor, 1999, s.146) İkincisi ve güçlü versiyonuna göre ise, bireylerin geleceği tam olarak öngörmeleri gerekmemekte, mevcut bilginin eksik olacağından dolayı bireyler hatalar da yapacaklardır. Ancak rasyonel beklentilerle birlikte, ekonomik birimlerin, söz konusu değişkenin gelecek değerine olan beklentileri, ortalama olarak doğru olacaktır. Diğer bir ifadeyle bireyler zaman boyunca sistematik olarak yanlış beklentiler oluşturmayacaklardır; çünkü bireyler geçmişteki yapılan hatalarından ders alır ve tahmin yöntemlerini değiştirerek doğru beklentiyi oluşturmaya yönelirler. (İslatince, 2002, s.17)

Rasyonel Beklentiler Hipotezinin, özünü oluşturan üç temel özellikten söz etmek mümkündür:

1. Rasyonel beklentilerinin hata terimi ortalama olarak sıfırdır. Bireyler ortalama olarak tahminlerinde yanılmazlar.
2. Hata terimi belli bir yol izlememektedir.
3. Rasyonel beklentiler mümkün olan en doğru beklentilerdir.

Rasyonel olarak kararlarını veren ve rasyonel beklentiler doğrultusunda hareket eden bir bireyden yola çıkan bu yaklaşım, dönemin keynesyen teorisine ve ekonomi politikalarına tümünden saldırmış ve makro iktisadı derinden etkilemiştir. Rasyonel Beklentiler Hipotezine göre eğer bireyler gelecekle ilgili beklentilerini rasyonel biçimde yapıyorlarsa, devletin gelir ve istihdamı artırmak için uygulamaya koyduğu ekonomi politikaları tümünden etkisiz olacaktır. Bu teoriye göre ekonomi çok sayıda ayrı piyasalardan oluşmakta, her piyasada çok sayıda alıcı ve satıcı bulunmakta ve her piyasada fiyatlar arz ve talebin birbirine eşit olduğu noktada belirlenmektedir. Diğer bir ifadeyle fiyatlar tümünden esnek olup ve rekabet koşullarına göre belirlenmektedirler. Fiyatların ve ücretlerin tam esnek olduğu, ekonominin tam istihdam durumunda olduğu varsayımlarından hareket eden bu yaklaşımın iki temel önermesi vardır: (Savaş, 1999, s.992-993)

- **Ekonomik birimler daima optimizasyona giderler:** bireyler her zaman, tüketici olarak fayda maksimizasyonuna giderken, üretici olarak da kâr maksimizasyonu yaparlar. Bu amaçlarına ulaşmak için de gelir ve mevcut teknoloji sınırları içinde hareket ederler.
- **Arz ve talep piyasalar tarafından dengelenmektedir:** her piyasada daima istenerek arz edilen miktar, istenerek talep edilen miktara eşit olur. Bu eşitliğin bozulmaması için de yasal düzenlemelerin olmaması, tam bilginin sağlanması ve devlet müdahalelerinin kaldırılması gerekmektedir.

Bu önermelerden yola çıkarak, rasyonel beklentilere sahip olan bireyler, daima ekonomik değişkenlerin gelecek değerlerine ortalama olarak sahip olabilecekleri için, ekonomide eksik istihdam söz konusu olmayacak, dolayısıyla piyasa dışından her hangi bir müdahaleye de gerek duyulmayacaktır. Neo-klasik iktisadi yaklaşımdan da bildiğimiz gibi, böyle bir ekonomide toplam talepteki herhangi bir artış, ekonomi tam istihdamda

bulunduğu için, toplam arzda herhangi bir artışa neden olmaksızın sadece fiyatlar genel seviyesinin yükselmesine neden olmaktadır. (Karaçor, 1999, s.145) Bir üretici genel fiyatlar düzeyindeki bir artışı, kendi piyasasında ürettiği malın nispi fiyatında bir artış olarak algıladığı takdirde, enformasyon eksikliği dolayısıyla arzı artıracaktır, ancak tüm fiyatların ve ücretlerin tam esnek olduğu bir ekonomide, kısa sürede tam bilgiye ulaşarak bu karardan vaz geçecektir.

Keynes'in genel teorisinde beklentilere önemli bir yer verilirken, bu beklentiler dışsal olarak ele alınmıştı. Yukarıda da işaret edildiği gibi, yatırımların, ekonomik birimlerin gelecekteki beklentileriyle ilgili olduğu öne sürülmüş, bu beklentilerinde "hayvansal dürtüler" (Animal Spirit) tarafından belirlendiği vurgulanmıştır. Ancak Keynes'in aksine bu yaklaşımda beklentiler içselleştirilmiş ve adından da anlaşıldığı üzere, rasyonelleştirilmiş bir mantık üzerine kurulmuştur. Burada önemli bir noktaya değinmemizde fayda vardır: iktisat teorisinde "homoeconomicus" adı altında, insan (iktisadi bir terim kullanmamız gerekirse, ekonomik birimler) rasyonel bir varlıktır ve bu rasyonelliğini karar verme sürecinde kullanarak, fayda maksimizasyonunu sağlamaktadır²⁵. Bu hipotezin ortaya koyulmasında ve 1970'ler boyunca makro iktisatçıların düşüncelerini etkilemesinde, "rasyonellik" retoriği önemli bir rol oynamıştır.

Son olarak, Rasyonel Beklentiler Hipotezi, daha ileride Friedman'ın beklentilerle genişletilmiş Philips Eğrisi bölümünde göreceğimiz uyarlanabilir beklentilerle karşılıklı göstermektedir. Friedman ve Monetaristler, beklentileri modellerine dahil ederken, ekonomik birimlerin sadece geçmişe yönelik bilgilerden hareket ederek, tahminlerini oluşturduklarını ileri sürmektedirler. Dolayısıyla işsizliği azaltmak için enflasyon oranlarının yükselmesine izin verildiğinde, bireyler geçmişte istikrarlı bir enflasyon oranları seyrettikleri için kısa vadede emek arzını artıracakları yönünde bir tepki vereceklerdir. Daha açık bir tanımla bireyler kararlarını verirken sadece yakın geçmişteki bilgiden hareket ettikleri için kısa vadede uygulanan ekonomi politikası bireylerin kararlarını etkileyecektir. Ancak Rasyonel Beklentiler teorisini savunanlara göre, bireyler geçmişte yaptıkları hatalardan ders aldıkları için, sadece geçmişe ait olanlar değil, tüm bilgileri hesaba katarak, sistematik olarak yanlış karar vermekten kaçınacak ve ortalama

²⁵ Bütün iktisadi kararlarında, maliyet ve faydalarını hesaba katarak, tüm koşullarda en çok fayda sağlayan etkinliği seçmektedir.

olarak doğru kararı vereceklerdir. Bunun anlamı kısa vadede işsizliği düşürmek için genişletici para politikası uygulamalarının tümünden etkisiz olacağıdır. (Snowdon & Vane, 2012, s.200)

2.4.Monetarist İktisat

2.4.1. Paranın Miktar Teorisi

İkinci Dünya Savaşı sonrası Keynesyen Teorinin egemen paradigma haline gelmesi sonucu, gelişmiş kapitalist ülkelerin hemen hepsinde milli gelir büyüme oranları ve istihdamda hızlı bir artış yaşanmıştır. (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2011, s.53) Bu ülkelerin hükümetlerinin uyguladıkları ekonomik politikalar büyük oranda maliye politikalarına dayanmakta ve devlet piyasada aktif bir rol almaktadır. Devletin piyasa sistemine doğrudan müdahalesi sonucunda gelişmiş ülkelerde yaşanan bu ekonomik gelişmeler Keynesyen iktisadın doğruluğunu kanıtlamayı başarmıştır. Ancak 1960'lı yıllardan itibaren sanayi ülkelerinde işsizlik ve enflasyonun birlikte hızlı bir şekilde artması Keynesyen politikalara olan inancı sarsmış ve başta ABD olmak üzere, bütün kapitalist ülkelerde uygulanan politikalar, entelektüel ve politik çevreler tarafından şiddetle saldırıya uğramıştır. Diğer taraftan hükümetlerin benimsedikleri Keynesyen ekonomi politikaları, uygulamada politika aracının kullanılması ve ortaya çıkan sonuç arasındaki "dış gecikme" nedeniyle, etkin politika olma konusunda kuşku yarattır. Bu nedenle bazı araştırmacılar maliye politikalarının istikrar yaratıcı olmak yerine, istikrar bozucu olduklarını savunmaya başlamışlardır. (Savaş, 1999, ss.869-870)

Keynesyen politikalarının uygulanmasının yanı sıra hükümetlerin ekonomi politikalarını etkileyen diğer bir faktör ise Radcliffe Raporu²⁶ olmuştur. Bu rapora göre, "paranın el değiştirme hızı (V) kesinlikle belirsiz olmakta ve dolayısıyla para arzındaki değişimlerin paranın dolaşım hızında meydana gelecek değişimlerle giderilmektedir. Para arzındaki meydana gelecek değişiklikler sadece faiz oranlarını düşürerek devlet borçlarının finansmanını kolaylaştırmaktadır." Ucuz Para Politikası olarak (Cheap Money Policy) anılan bu politikanın uygulanması, hükümetlere cazip gelmiş, ancak uygulamada enflasyonun hızla artmasına neden olmuştur. Maliye politikası hataları ve

²⁶ Radcliffe Raporu 1959 yılında İngiliz hükümeti için hazırlanmıştır, ancak zamanın tüm hükümetlerini etkilemiştir.

ucuz para politikasından doğan enflasyonist ortam, iktisat teorisinde yeni arayışlara ve iktisat politikasında yeni önerilere gidilmesine yol açmıştır. (Savaş, 1999, s.870)

Keynesyen Makro Teoriye yöneltilen en sert eleştiriler bu dönemde Monetarist okul tarafından gerçekleştirilmiştir. Modern Miktar Teorisi olarak da bilinen bu iktisadi düşünce yaklaşımına *Monetarizm* adı ilk defa 1968 yılında, bu düşüncenin en önemli temsilcilerinden biri olan Karl Brunner tarafından verilmiştir. (Yay, 2001, s.2) Monetarizm, bazen parasal büyüklüklerin kontrolüne ağırlık veren para politikası, bazen de Keynes karşıtı bir ekol olarak tanımlansa da, bu teorinin kurucusu Milton Friedman tarafından Paranın Miktar Teorisi ile eşanlamlı olarak tanımlanmıştır. Friedman'ın bu tanımı hem bir iktisat teorisi olarak içeriğini belirlemesi bakımından ve hem de bu düşünce sisteminin uzun bir gelişme sürecine sahip olduğunu ortaya koymak adına doğru bir tanımdır. (Savaş, 1999, s.871) Nitekim Monetarist görüşler paranın miktar teorisinin babası sayılan Jean Bodin'e kadar uzanmaktadır. Ancak bu teoriye en yakın analize David Hume'un 1752'de yayınlanan klasik makalesi *Para Üzerine* (Snowdon & Vane, 2012, s.145) çalışmasında rastlamaktayız:

“...her ne kadar malların fiyatlarında meydana gelen yükselmeler zorunlu olarak altın ve gümüş artışının bir sonucuysa da, fiyatlardaki artış bunu hemen izlememektedir... Başlangıçta hiçbir değişiklik olmayacak, daha sonra giderek fiyatlar artacaktır. Önce bir malın fiyatı yükselecek, daha sonra bir diğeri yükselecek ve süreç yeni madeni paralarla orantılı şekilde tüm fiyatların artmasına dek devam edecektir... Ele paranın geçmesiyle fiyat artışlarının ortaya çıkışı için arada geçecek zaman aralığında artan altın ve gümüş miktarı endüstri için olumlu sonuçlar verecektir...” (Başoğlu ve diğ., 1999, s.48).

Milton Friedman, 1940'ların sonlarından itibaren ilk başta ekonomide paranın önemini vurgulamak için, diğer taraftan izlenen Keynesyen politikaların etkinsizliğini ortaya koymak adına akademik araştırmalarına başlamış ve yazdığı makalelerde bu politikaları sert bir şekilde eleştirmiştir (Başoğlu ve diğ., 1999, s.43). Ancak Savaş sonrası sosyo-politik ve ekonomik ortamı onun görüşlerinin ciddiye alınmasına engel olmuştur. 1960'ların sonlarına doğru gelindiğinde ise enflasyon ve işsizliğin birlikte ortaya çıkması, Friedman'ın akademik ve politik çevrede itibar kazanmasını sağlamış ve düşüncelerinin dikkate alındığına neden olmuştur. (Yay, 2001, s.2) Keynesyen düşüncenin bu iki olgunun bir arada bulunması için teorik olarak verebileceği bir cevap yoktu. Aksine onlar

Philips Eğrisine dayanarak enflasyon ve işsizliğin arasında değiş-tokuş olduğunu savunmaktaydılar.

Monetaristlere göre ekonomide ortaya çıkan istikrarsızlıkların temel nedeni devletin uyguladığı para ve maliye politikalarıdır. Dolayısıyla para ve maliye politikaları istikrarı sağlamaktan çok istikrar bozucu niteliğindedir. Monetaristleri bu sonuca götüren neden para ve maliye politikalarının etkilerinin gecikmeyle ortaya çıkması olmuştur. Friedman ve Schwartz araştırması (Friedman ve Schwartz, 1963) para arzındaki değişimlerin tepe noktası ile milli gelirde meydana gelen artışın tepe noktası arasında 16 aylık bir gecikme olduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla ekonomide ortaya çıkan kısa dönemli dengesizlikleri gidermek için takdire dayalı para politikaları kullanmak istikrarsızlığı artıracaktır ve bu nedenle bu tür keyfi politikalar yerine GSMH'ya eşit bir oranda her yıl istikrarlı bir şekilde para arzını genişletmek ekonomiyi sağlığına kavuşturacaktır. Aynı şekilde bu kötümser görüş maliye politikaları için de geçerli olup, bu politikaların uzun gecikme ile sonuç verdikleri için etkinlikleri daha da zayıf olacaktır. En önemlisi ise maliye politikası faiz oranlarını yükseltip, özel sektör yatırımlarının azalmasına yol açmaktadır. Friedman'ın aşağıdaki görüşleri, Monetaristlerin para ve maliye politikaları konusundaki düşüncelerine daha fazla ışık tutmaktadır: (Savaş, 1999, s.872)

- Ekonomik yaşamı etkileyen temel faktör parasal değişimler olup, toplam talebi, üretimi, istihdamı ve genel fiyat seviyesini belirleyen temel unsurdur.
- Ekonominin istikrarını bozan etkenlerin çoğu hükümetlerin izledikleri maliye politikaları ve para otoritelerinin takdire dayalı para politikalarıdır. Ekonomi esas itibarıyla istikrarlı olup, kendi haline bırakıldığında enflasyon ve yaygın bir işsizlik gibi sonuçlarla karşılaşmayacaktır. Dolayısıyla ekonomide ortaya çıkan bütün hastalıkların temel nedeni, dışarıdan gelen müdahalelerdir (maliye ve para politikası şeklinde devlet tarafından yapılan tüm müdahaleler).

Monetaristler, ekonomik istikrarsızlıkların tamamen para arzındaki yanlış dalgalanmaların bir sonucu olup, reel ekonominin mutlak anlamda istikrarlı olduğunu savunmuşlardır. Piyasa ekonomisindeki dalgalanmalarda, reel şokların etkilerini yadsımamakla birlikte, bu şokların öneminin az olduğunu ileri sürerek, en önemli istikrarsızlık kaynağı olarak parasal değişimleri göstermişlerdir. (Başoğlu ve diğ., 1999, s.45) Dolayısıyla Friedman, takdire dayalı para politikalarının ekonomik dalgalanmaları şiddetlendirerek istikrarsızlığı artıracığını söylüyordu. Ayrıca para politikasının etkisinin

gecikmeyle ortaya çıkacağı için bu tür politikaların ekonomiyi belirsizliğe sürükleyeceğinden söz etmekteydi. Friedman, 1930'lardaki kriz yıllarının temel nedenini FED'in uyguladığı sıkı para politikalarına bağlamıştır. (Krugman, 2002, s.37) Ona göre Federal Reserve bu dönemde para arzının daraltacağı yerde artırmış olsaydı ABD ekonomisi bu krizi yaşamayacaktı. *Durgunluklar özel sektörün sabit bir miktarda parayı elinde tutmak için bulundurduğu nakit parayı artırmaya çalışmasından kaynaklanmıyordu. Daha çok dolaşımdaki para miktarının azalmasından kaynaklanıyordu* (Krugman, 2002, s.33). Gerçekten de ABD'de 1929'dan 1933'e kadar para arzı %33 azalmıştır (Başoğlu ve diğ., 1999, s.53).

Friedman'ın iktisat teorisine en büyük katkısı klasik miktar teorisini yeniden yorumlayıp, bu teoriyi para talebi teorisi olarak tanımlaması olmuştur. Bu yaklaşıma göre para bir aktif değerdir ve servet edinme yöntemlerinden biridir. Bu nedenle para talebi, toplam servet miktarına ve çeşitli servet biçimlerinin sağladığı getiri oranlarına bağlıdır ve faiz oranları para talebini belirlemede önemli bir role sahip değildir. Friedman'a göre para talebi üç faktöre bağlıdır: (Snowdon ve Vane, 2012, s.147)

- *Elde tutulabilecek maksimum para miktarını belirleyen servet kısıtı;*
- *Servetin tutulabileceği diğer finansal ve ya reel varlıkların getirisiyle ilişki olarak paranın kazancı ya da getirisi;*
- *Elinde varlık bulunduranların zevkleri ve tercihleri.*

Keynes'e göre ise insanların üç farklı para tutma güdüsü bulunmaktadır: işlem, ihtiyat ve spekülasyon amaçlı. İlk ikisi gelirle doğru orantılı olarak değişirken, spekülasyon amaçlı para talebi cari faiz oranları düzeyi ile ters yönlü bir ilişki içindedir. Bu nedenle cari faiz oranları arttığı takdirde para talebi düşmekte, faiz oranları düştüğü zaman ise tam tersi gerçekleşmektedir. Dolayısıyla Keynesyen Teoride, para talebi cari gelirle doğru yönlü ve faiz oranlarıyla ters yönlü bir biçimde değiştiği varsayılmaktadır. (Snowdon & Vane, 2012, s.147) Friedman'ın geliştirdiği para talebinde ise faiz oranları önemsiz kalmakla birlikte, cari gelir yerine ömür boyu kazanılan sürekli gelir kavramı kullanılmıştır.

Yukarıdaki açıklamalara dayanarak para ve para arzının ekonomide önemli sonuçlara yol açıp açmadığını her iki düşünce sistemi perspektifinden ortaya koymak mümkündür. Keynesyen Teoride para diğer finansal aktiflerin (tahviller ve hisse

senetleri) yakın bir ikamesidir. Dolayısıyla para da bir tahvil gibi kıymet biriktirme aracı olarak kullanılabilir. Finansal aktifler arasında bu denli yüksek bir ikame olması nedeniyle, Keynesyen Teoride para talebinin faiz esnekliğinin çok yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak PMT’nde (Paranın Miktar Teorisi) para hem finansal, hem de reel aktiflerin (evler, dayanıklı mallar) yakın bir ikamesidir. Dolayısıyla bu kadar çeşitli aktiflerin ikamesi olması sonucunda paranın faiz esnekliğinin düşük olduğu açığa çıkmaktadır. Keynesyen Teoriye göre para otoritelerinin para arzını artırdıkları takdirde, fazla para finansal aktiflerin satın almasında kullanılacak ve bunun sonucunda aktiflerin fiyatları yükselecek, faiz oranlarını düşecektir. Eğer para arzının faiz esnekliği yüksekse, para arzı arttığı zaman, para talebine eşitliğini sağlamak için faiz oranında küçük bir değişim yeterli olacaktır. Ancak para arzındaki meydana gelen değişimin faiz oranlarındaki etkisi bu kadar küçük olduğu için, yatırımlar üzerindeki ve dolayısıyla toplam talep ve milli gelir üzerinde etkisi çok az olacaktır. Bu nedenle Keynesyen Teoride para politikası önemli bir politika aracı sayılmamaktadır. PMT yaklaşımında ise, para arzındaki değişimler, sadece finansal aktiflerde değil, aynı zamanda reel varlıkların satın almasında da kullanıldığı için, para talebi faiz oranlarına karşı nispeten daha az esnek olacak, para arzındaki artışa karşılık para talebi de daha fazla artacaktır. Para arzındaki fazlalık finansal ve reel varlıkların satın alınmasında kullanıldığı için hem finans varlıkların fiyatı artarak faiz oranları düşecek, hem de reel varlıkların fiyatları yükseldiği için mal ve hizmet üretiminin artmasına neden olacaktır. Dolayısıyla mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki artış sonucu oluşan üretimdeki artış, yatırımların ve milli gelirin artmasıyla sonuçlanacaktır. Buradan şu önemli sonuç ortaya çıkmaktadır: para arzı ve milli gelir arasında güçlü bir ilişki vardır. (Yay, 2001, s.8)

Para arzının ekonomide istikrarsızlığın en önemli nedeni olduğunu düşünen Monetaristler, dolayısıyla takdire dayalı para politikalarına karşı çıkmış ve istikrarlı bir para arzı gerekliliğini ileri sürmüşlerdir²⁷. (Krugman, 2002, s.33) Para politikasının kontrol altında tutulmasının gerekli olduğunu savunan bu iktisatçılara göre,

- Para miktarının bilinçli politikalarla son derece sağlıklı biçimde kontrolü mümkündür.
- Para miktarındaki değişimler gelir akımında, fiyatlarda ve diğer önemli değişkenler üzerinde esaslı değişiklikler yaratabilir.

²⁷ GSMH’deki büyüme oranına paralel bir oranda para arzında artış.

- Para stoku ve diğer aktifler arasındaki ilişkiler nispeten istikrarlı ve güvenilirdir.

Sonuç olarak, Monetaristlerin temel görüşlerini özetlemek adına altı alt başlık altında bir araya getirmek mümkündür: (Savaş, 1999, ss.889-890)

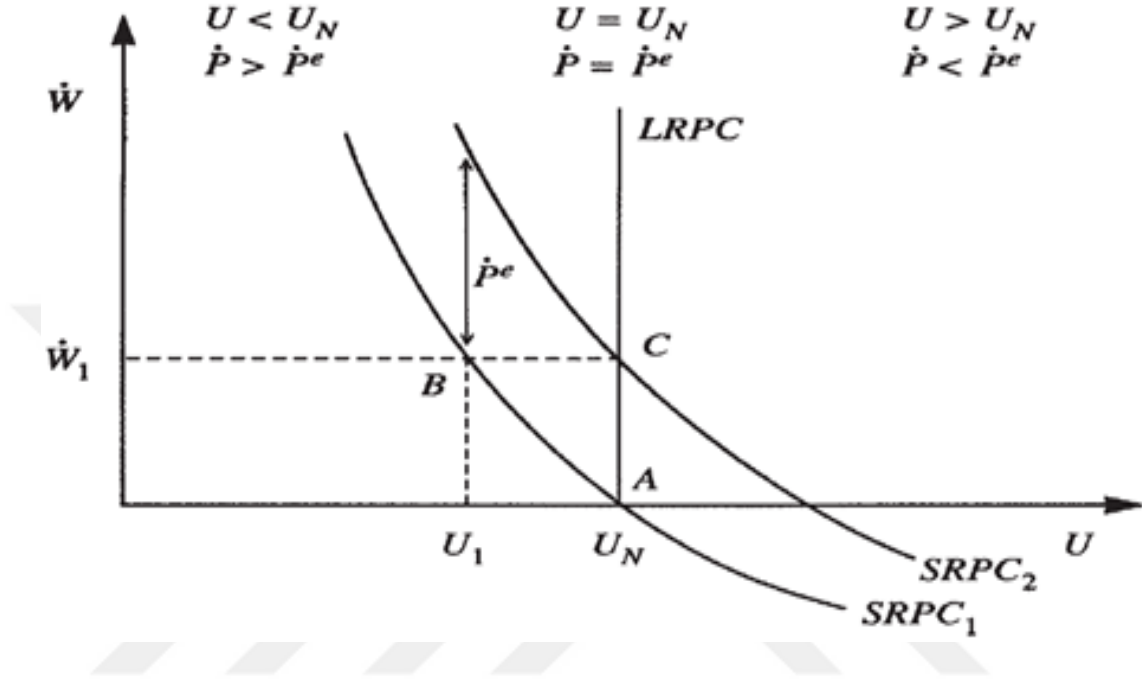
- Para talebi az sayıda değişkenin istikrarlı bir fonksiyonudur. Bu değişkenlerin en önemlisi ise sürekli gelirdir. Faiz oranı para talebini belirlemede önemli bir role sahip değildir.
- Para arzı devlet tarafından belirlenen dışsal bir değişkendir. Bu nedenle para arzının para talebine eşit olmasını sağlamak için, para arzı değiştiğinde, para talebinin de değişmesi gerekmektedir.
- Para ve diğer finansal varlıklar arasında ikame etkisi az olduğu için para talebinin faiz esnekliği düşüktür ve dolayısıyla parasal toplamların denge noktasına gelmesi için milli gelir seviyesinin değişmesi gerekmektedir.
- Para talebini belirleyen gelir türü cari gelir yerine, sürekli gelir olmaktadır.
- Para arzındaki meydana gelen değişimler milli gelirdeki değişimlerden yaklaşık 16 ay önce ortaya çıkmaktadır.
- *Para arzı hem önemli bir politika değişkeni ve hem de en iyi politika göstergesidir.* (Savaş, 1999, s.889) Ancak para arzındaki değişimlerin etkileri gecikmeyle ortaya çıktığı için, en iyi politika para arzındaki değişimleri GSMH artışına paralel bir şekilde istikrarlı tutmak olacaktır.

2.4.2. Friedman ve Phillips Eğrisi

Phillips Eğrisinin öne sürdüğünün aksine, Friedman işsizlikle ücretlerin değişim oranı arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu reddetmiştir. Tam tersine bu eğrinin doğal işsizlik oranı adı verilen bir işsizlik oranında yatay eksene dikey bir konumda olduğunu ileri sürmüştür. Parasal ücretlerin görüşmelerle belirlenmesine rağmen, işveren ve işçinin her ikisi de reel ücretlere odaklanmaktadır. Ücret pazarlıkları farklı dönemler için görüşüldüğünden, öngörülen reel ücret, sözleşme boyunca beklenen enflasyondan etkilenecektir. Friedman, Phillips Eğrisinin reel ücretlere göre ayarlanması gerektiğini savunmuş ve bu nedenle beklenen enflasyon oranıyla Phillips Eğrisini geliştirmiştir. Beklentilerle genişletilmiş Phillips Eğrisi olarak bilinen bu yaklaşımda, tek bir Phillips

Eğrisi yerine bir Phillips Eğrisi takımı ortaya çıkmaktadır. Şekil 6 aracılığıyla açıklamamız daha aydınlatıcı olacaktır:

Şekil 6: Beklentilerle Genişletilmiş Phillips Eğrisi²⁸

Ekonomi başlangıçta kısa dönem Phillips Eğrisi **SRPC₁** ve uzun dönem Phillips Eğrisi **LRPC**'nin kesiştiği **A** noktasında doğal işsizlik **U_N** oranında bulunmaktadır. Bu noktada, verimlilikteki artışın sıfır olması varsayılmaktadır. Böylece parasal ücretlerdeki artış oranı **W-dot** sıfır olacağı için beklenen enflasyon düzeyi **P-dot^e** de sıfır olacaktır, yani **W-dot = P-dot = P-dot^e = %0** olacak ve fiyat düzeyi sabit kalacaktır. Bu noktada para otoritesinin toplam talebi genişletmek amacıyla parasal genişlemeye gittiği takdirde işsizlik oranı **U_N**'den **U₁**'e düşecektir. Mal ve emek piyasasında oluşan fazla talep fiyatlar ve ücretleri artıracak, ancak mal fiyatlarının ücretlerden daha fazla artmasına neden olacaktır. Son dönemin fiyat istikrarını **P-dot = P-dot^e** (beklenen enflasyonun gerçekleşen enflasyona eşit olması) ele alan işçiler, parasal ücretlerdeki artışı, reel artış olarak değerlendirip emek arzını artıracaklardır. Mal fiyatlarındaki artışların ücretlerdeki artışlardan daha fazla olduğu için firmaların da emek talebi artacak ve işsizlik oranı düşecektir. Ancak işçiler belirli bir süre

²⁸ Snowdon ve Vane, 2012, s.157

sonra parasal ücretlerdeki artışlara rağmen, emtiya fiyatlarındaki artışı da fark ederek, reel ücretlerinin gerçekte düştüğünü anlayacak ve ücretlerin artması için işverenlere baskı yapacaklardır. Beklenen enflasyonun arttığı için bu baskıların sonucunda kısa dönem Phillips Eğrisi **SRPC₁**'den yukarıya doğru **SRPC₂**'ye kayacaktır. Bu artış parasal ücretler ve beklenen enflasyon oranının toplamı kadar olacaktır. Reel ücretler yükseldikçe firmalar işçileri işten çıkaracak ve bu süreç doğal işsizlik oranının bulunduğu **C** noktasına kadar devam edecektir. Ekonomi tekrar doğal işsizlik oranına geri dönmüş ancak bu sefer daha yüksek bir enflasyon ortamına **W₁** girmiştir. Bunun anlamı, parasal genişlemelerle işsizliği azaltmaya yönelik, Phillips Eğrisi savının geçersiz olduğu ve uzun dönemde işsizlikle enflasyon arasında bir değiş tokuş olmadığıdır. (Snowdon & Vane, 2012, ss.155-156) Dolayısıyla toplam talep politikalarını kullanarak, işsizlik oranını devamlı bu oranının altında veya üstünde tutmak enflasyon ve deflasyonu hızlandırmaktan başka bir işe yaramayacaktır. (Yay, 2001, ss.8-9)

2.4.3. Monetarizm'in Piyasa Ekonomisine etkileri

Friedman, iktisatçının amacının doğal bilimcinin amacıyla aynı olduğunu savunmuştur. Ona göre ekonomi gelecekte ne olacağını öngören veya geçmişteki olayların analizini yapan teori ve hipotezler ortaya koymalıdır. Daha açıklayıcı bir tanım vermek gerekirse Friedman iktisat bilimin doğa bilimleri gibi nesnel olmasını savunmakta ve bu bilimde değer yargılarına yer olmadığını öne sürmektedir. (Başoğlu ve diğ., 1999, s.39; Yay, 2001, s.6) Bu yaklaşımdan hareketle Monetarist iktisatçıların dönemin ekonomik ve politik çalkantılı yıllarında devletin ekonomiye müdahalesini kısıtlamasının teorik altyapısını sağladıklarını öne sürmek mümkündür. Monetarist okulun egemen paradigma haline geldiği ve tüm ekonomi politikaları etkisi altına aldığı bu dönemde, devlet, piyasadan kaynaklanan sorunların çözümleyicisi olmaktan çıkmış ve başlı başına bir sorun haline gelmiştir. Bu yaklaşıma göre devlet sorunun çözümleyicisi değil, bizzat sorunun kendisidir. Bir sonraki bölümde inceleyeceğimiz neo-liberal politikaların başlıca savunucusu ve uygulayıcılarından olan Ronald Reagan'ın söylemleri bu iddianın doğruluğunu kanıtlar niteliktedir.

İkinci Dünya savaşı sonrası Keynesyen ekonomi politikalarının uygulayıcıları olan devletler, piyasa mekanizmasının daima istikrarsızlıklarla karşı karşıya olduğuna

inanmakta ve onu dizginlemek rolünü üstlenmeleri gerektiğini savunmaktaydılar. Çeşitli kurallar, normlar ve düzenlemeler aracılığıyla finans, emek ve mal piyasalarında aksaklıkların ortadan kalkmasını sağlayan devletler, sosyal maliyetlerin de en aza indirilmesini sağlamayı hedeflemişlerdir. Bu uygulamaların sonunda da gelir dağılımındaki aşırı eşitsizlikler ortadan kalkmış, çevre kirliliği gibi dışsallıkların diğer kesimlere etkileri kısıtlanmış ve özellikle güçlü rekabet ortamı sağlanmıştır. Uluslararası arenada da daha önce de sözünü ettiğimiz kısmen Büyük Bunalım ve kısmen Soğuk Savaş etkisiyle küresel ölçekte bir gelir artışı yaşanmış ve sanayileşmiş ülkelerin yanı sıra, gelişmekte olan ülkeler de gelirlerinde hatırı sayılır gelişmeler kaydetmeyi başarmışlardır. (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2011, s.53) Ancak 1970'lerin kriz ortamında bu nostaljik dönemin sonuna gelindiğine işaret eden teorik ve politik değişimler bundan sonraki yıllarda küresel tabloyu tamamen değiştirmiştir. Teorik çerçevesini en başta Friedman'ın oluşturduğu Monetaristler, bu dönemde yaptıkları çalışmalar ve teorik yaklaşımlarıyla, başta gelişmiş ülkelerin ve daha sonra tüm dünyanın vizyonunu değiştirmeyi başarmışlardır. Ekonomide değer yargılarına yer olmadığını ve onu bir pozitif bilim olarak değerlendiren Friedman, aşırı serbest piyasanın marifetlerine inanmaktaydı ve onun işleyişinin önünde olan tüm engellerin kaldırılmasını savunmaktaydı. Örneğin, Friedman asgari ücret konusunda, yoksulluğu ortadan kaldıracağını savunanların aksine, bu uygulamanın emek piyasasının etkinliğini azaltacağını ve sonuçta yoksulluğu azaltmak yerine artıracığını ileri sürmüştür. (Başoğlu ve diğ., 1999, s.39) Bir sonraki bölümde neo-liberal politikaların özünü oluşturan bu düşünce biçiminin pratikteki uygulamaları ve sonuçlarını başta ABD ve Britanya olmak üzere ele alacağız. Ancak burada vurgulanması gereken çok önemli bir nokta vardır: 1970'lerin sonundaki kapitalizmin içine düştüğü krizden çıkması ve Savaş sonrası nostaljik büyümenin tekrar sağlanması için devletin küçülmesi başta ABD olmak üzere nerdeyse bütün dünyada rağbet görmüştür. Bu ortam bazı ülkelerde çok sıkıntılı bir dönemin yaşanmasına (İngiltere'de kömür madenlerinde çalışan işçilerin greve gittikleri günleri hatırlayalım) neden olsa bile bu politikaların uygulanmasına zemin hazırlamıştır.

Yukarıda sıraladığımız bütün olaylar ve ona eşlik eden teorik değişim, 1970'lerin sonunda neden neo-liberal politikaların uygulamaya konulduğuna dair bir temel oluşturmak amacı gütmektedir. Teorik çerçeveyi, pratik hayattan ayrı ele almak, tarih

bilincinden yoksun olmanın göstergesidir. Adam Smith, ulusların zenginliği kitabını yazarken, çevresinde değişime uğrayan dünyanın bilincindeydi ve olaylar onun düşüncelerinin temelini oluşturmakta büyük rol oynamıştır. Kapitalizme saldıran en büyük düşünür olan Marx'da bu kuraldan müstesna değildir ve gözlemledikleri onu büyük ölçüde etkilemiştir. Çağdaş bir iktisatçı, ‘‘Smith, Karl Marx döneminde yaşasaydı, o da tıpkı Marx gibi bir Marksist olurdu’’ demiştir. Bu kelimelerin basitçe anlamı, iktisadi düşüncenin gerçek dünyadan bağımsız hareket etmediği ve ona eşlik ettiğidir. 1970’lerin sonu ve 1980’lerin başında muhafazakâr hükümetlerin ABD ve İngiltere’de iktidara gelmesi, teorik ve pratik çerçevede büyük değişikliklerin olmasının bir sonucu olmuştur. Ancak Keynes’in de söylediği gibi fikirler bu süreçte en büyük rolü oynamışlardır.

3. Neo-liberal Politikaların Uygulanması ve Küresel Dünya

3.1.1980-1990 Neo-liberalizme Geçiş Dönemi

3.1.1. Neo-liberal Politikalar

1970'lerdeki stagflasyon savaş sonrasında Keynes'çi uzlaşısının sınırları göstermiştir. Yeniden inşanın ve Otuz Altın Yıl'daki yüksek büyüme rakamlarının son bulmasıyla birlikte devlet rolünün sınırsız bir biçimde genişlemeci süreci ve 1950-1970 yıllarının eseri olan zorunlu vergiler doğal olarak sorgulanmaya başlanmıştır. (Piketty, 2015, s.147) Kapitalizmin yaşadığı krize Keynesyen ekonomi politikalarının cevap vermesi pek mümkün görülüyordu. (Harvey, 2010, s.189) Keynezyen ekonomi politikalarının sermaye birikiminin devamlılığına cevap verememesi, sistemin krize girmesinin temel nedeni olarak ifade ediliyordu. Toplumsal muhalefetin gün geçtikçe güçlenmeye başlaması, ekonomide yaşanan durgunluğun istikrarı, sabit kur sisteminin çöküşü (Bretton Woods), kısacası sermayenin dolaşımı önündeki “akıl dışı” her türlü engelin baş sorumlusu olarak devlet gösteriliyordu. (Sönmez ve Kozanoğlu, 2012) Kapitalist üretim biçiminden kaynaklı ortaya çıkacak toplumsal, siyasal, politik, jeopolitik ve ekolojik sonuçlar her ne olursa olsun asıl önemli olan sermayenin getiri oranlarının artmasıydı. Getiri oranlarını azaltacak veya artmasına engel olacak her türlü unsur “akıl dışı” olarak nitelendirilmekte ve ortadan kaldırılması gerekiyordu. Bu unsurlar arasında işçi sınıfının örgütlü gücü, yasa, mevzuat, yönetmelikler, kurum ve kuruluşlar vb. yer almaktaydı²⁹. Daha açık bir biçimde ifade etmemiz gerekirse, bu dönemde, ‘*piyasa mantığını engelleyen her türlü kolektif yapının yok edilmesi gerektiği*’, sermayenin yaygınlaşması önündeki toplumsal, idari vb. düzenlemelerin tümünün kaldırılması gerektiği savunulmaktaydı. Neo-liberal politikalar aracılığıyla piyasaların hiçbir kısıtlama olmaksızın işlemlerine izin verilmesi durumunda ise:

- Piyasalar gereksinimleri en iyi şekilde karşılayacaktır.
- Üretim faktörleri en etkin biçimde kullanılacaktır.
- Ve en önemlisi, tam istihdam sağlanacaktır.

Neo-liberalizmin doğuşu, Nisan 1947'de İsviçre'nin Mont Pelerin kentinde, 17 ülkeden 39 kişinin bir araya gelerek liberalizmi yeniden canlandırmak adına Mont Pelerin Topluluğunu **MPS** oluşturduklarına kadar uzanmaktadır. Kapitalizmin kriz yıllarında

²⁹ <http://emekatolyesi.org/Dosya-Yazisi/kapitalizmin-krizine-bir-yanit-neoliberal-politikalar#.WM0cEDvyjIU>

kolektivizmin yükselişi karşısında liberalizmin arka plana itilmesi, **MPS**'nin öncüsü sayılan Avusturyalı filozof Friedrich Von Hayek'i meşgul etmiş ve bir çıkış aramaya sevk etmiştir. Refah Devleti anlayışı Batı Kapitalizmini egemenliği altına alan bu yıllarda, Hayek entelektüel arkadaşlarına liberalizmi yeniden canlandırmak için sesleniyordu. Sözü geçen tarihte liberal düşüncelerin egemenliğini yeniden sağlamak için bir araya gelen bu topluluk arasında Hayek'le birlikte, Milton Friedman, Ludwing von Mises ve Karl Popper gibi dönemin büyük düşünürleri yer almaktadır. Bu topluluğa mensup üyelerin zaman içinde 7 Nobel iktisat ödülünü kazanmaları dikkat çekmektedir. (Kozanoğlu ve diğ., 2012, ss.13-14)

Bu topluluğun kuruluş misyonu, *“'özgür insanın'” ancak “merkezi yönetimin her faaliyeti şekillendirdiği; insanların ekonomik yaşamlarının kolektif kurallar ve normlarla düzenlendiği; devletin yegâne güç olarak rol aldığı bir yapıdan; serbest piyasanın kendini düzenleyen, bireyci yapısına evrildiği; ekonomik ve toplumsal kuralların bırakınız yapsınlar zihniyetine yerine bıraktığı bir topluma geçiş”* şeklinde olmaktadır. (Kozanoğlu ve diğ., 2012, s.14)

Ancak dönemin koşulları itibariyle Neo-liberal politikaların sermaye birikimi sürecine ve ekonomik canlanmaya cevap verememesi, bu topluluğun ciddiye alınmamasına neden olmuştur. Böylece onların kapitalist sistemin işleyişi için ürettiği düşünceler yeni bir kriz döneminin ortaya çıkacağına kadar arka planda beklemek zorunda kalmıştır. Nihayet 1960'lı yılların sonunda ortaya çıkan kriz onların düşüncelerinin değerlendirilmesi ve ilgi görmesine olanak sağlamıştır. Böylelikle Hayek'in serbest piyasa felsefesi ve dolayısıyla **MPS**'nin resmi ideolojisi kısa zamanda Reagan, Thatcher ve Kohl öncülüğünde tüm dünyaya yayılmayı başarmış ve ekonomi politikalarını etkisi altına almıştır. Hayek, daha sonraki yıllarda Thatcher tarafından ödüllendirilerek, Buckingham Sarayı'nın onur konluğu olacak ve 1982 yılında Reagan'la tanıştırlacaktır.

Neo-liberal politikalar özünde Büyük Bunalım öncesi dünyaya duyulan özlemin bir yansıması şeklinde yorumlanabilir. Geçe bekçisi devletin yeniden canlandırılması düşüncesi ve aşırı piyasa fetişizmi, neo-liberalleri kriz döneminde en uygun zamanda harekete geçirmiş ve tüm ekonomi politikalarını etkilemeyi başarmıştır. Devletin küçültülmesi anlamına gelen bu yaklaşım çerçevesinde, tüm politik, ekonomik ve sosyal çerçeve tamamen değişime uğramış, dolayısıyla kamu kesimi daraltılmış ve hizmetlerin

etkinliği artırılmıştır. Neo-liberaller, bütün düşüncelerini tam rekabet varsayımına dayandırmakta, piyasada ortaya çıkan sorunların ancak piyasa tarafından çözülmesi gerektiğine ve üretim, tüketim ve gelir dağılımlında kendiliğinden etkinliğin sağlandığına inanmaktadırlar. Dolayısıyla onlara göre devletin bu sürece müdahale etmesi sorunları çözmek yerine işleri daha da ktleştirecektir. (ztrk, 2006, s.24)

İkinci bölümde, Arz Yanlısı İktisat başlığı altında, ekonomik elit kesimin İkinci Dünya Savaşı sonrası arka planda beklemek zorunda kaldıklarını anlatmıştık. Bu sermaye sahibi kesim dönemin entelektüel ve politik ortamında oluşan değişimden yararlanarak tekrar sahneye çıkmayı başarmıştır. Bu yeniden canlanma döneminde kr oranlarındaki kayıpları telafi etmek ve geri kazanmak için politik gücü elde etmeleri gerekmiş ve 1970’lerin sonundaki çalkantılı dönemde başta Britanya ve ABD’de olmak üzere birçok ülkede iktidara gelmişlerdir. Bu elit sınıfın başarılarını sağlamak için gereken altyapıyı ise bu dönemde neo-liberal düşünceler oluşturmuştur. Bu perspektiften baktığımızda, neo-liberalizmin temel ilkesi, sermaye sahibi kesimin çıkarlarının, devlet tarafından getirilen düzenlemeler ve kurallar aracılığıyla kısıtlanmayan bir rekabet ortamının sağlanması, yani serbest ticaret algısıdır. Ayrıca neo-liberalizm yasal düzenlemelerin azaltılması, zelleştirme, refah programlarına yapılan kamu harcamalarının kısılması ve “toplum” kavramının ortadan kaldırılması gibi terimlerle de ifade edilebilir. (Golob ve diğ., 2009, s.110)

Sermaye birikiminin sürekliliğini sağlamak için her zaman teknoloji ve bilimde ilerlemeye duyulan ihtiyaç kaçınılmaz olmuştur. (Harvey, 2010, ss.205-206) Neo-liberal düşüncelerin uygulanmasına zemin hazırlamakta bilgi teknolojilerinin hızlı gelişimi ve onun sonucu olarak da ulaştırma ve iletişim maliyetlerinin düşmesi önemli bir rol oynamıştır. Giriş bölümünde kapitalizmin bir ülkenin sınırları içinde etkin bir şekilde işlemeyeceğini, bu nedenle küresel bir kapitalizme gerek duyulduğunu anlattık. Keynesyen ekonomi politikalarının uygulandığı dönemde ABD, aynı zamanda hegemonyasını korumak ve bununla birlikte Soğuk Savaşı sürdürmek için, kapitalist blokta bulunan ulus devletlerin gelişmelerini sağlamış ve kendisi de bu süreçten büyük yararlar sağlamıştır. Kapitalizmin Altın Yılları olarak anılan bu dönemde, ABD’nin fordist üretimine gerekli talep sağlanmış ve Büyük Bunalım’ın yetersiz talep yılları geride bırakılmıştır. Ancak 1970’lere geldiğimizde, özellikle Almanya ve Japonya’nın büyük dış fazlalar verdiği (Harvey, 2010, s.165), kısmen ABD’nin vizyon değiştirdiği ve finans

piyasalarına yöneldiği, dolayısıyla Keynesyen politikaların dönemin sermaye çıkarlarına artık hizmet etmediği ve kısmen de bilgi teknolojisinde meydana gelen hızlı değişimler ve onun sonucunda ulaşım ve haberleşme maliyetlerinin düştüğü nedeniyle, küreselleşmenin yeniden tanımlanması gerektiği gündeme gelmiştir. Bu yeni küreselleşme biçimine gereken teorik çerçeveyi oluşturmak yine de neo-liberal düşünceler tarafından geliştirilmiştir. Neo-liberal küreselleşme algısına göre, piyasaların serbestleştirilmesi bireylerin refahını, *ekonomik verimliliği, bireysel özgürlükleri, demokrasi ve teknolojik gelişimi artırarak tüm dünya ülkelerine fayda sağlayacaktır*. “Serbest piyasanın tüm dünyada kaynak, yatırım ve serveti adil dağıtan tek kanal olarak temsil edildiği” bir sistemde devletlerin görevi ise neo-liberal çıkarları korumak olacaktır. (Golob ve diğ., 2009, ss.111-112)

Neo-liberal politikalar, uygulandığı takdirde krizin sona ereceği ve refahın hızla artacağını savunan neo-liberallerin en önemli silahlarından bir tensi özelleştirme olmuştur. Özelleştirme aslında devletin ekonomik ve toplumsal yaşamdaki rolünü en az indirilmesi, serbest piyasa koşullarının yaygınlaştırılması, sermaye piyasalarının güçlendirilmesi anlamına gelmektedir. (Sapancalı, 2001, s.117) *İlk başta sadece devletin ekonomik faaliyet alanını daraltmak düşüncesiyle ileri sürülen özelleştirme, zaman içerisinde daha da genişlik kazanarak devletin sosyal faaliyet alanlarını da içine alacak şekilde yaygınlık kazanmıştır. Özellikle krizin temel nedenleri arasında kamu harcamalarındaki artış gösterilerek kamu hizmetlerinin ve özellikle eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik hizmetlerinin özelleştirilmesi tartışmaları yaygınlık kazanmıştır. Başka bir ifade ile neo-liberal akım geleneksel klasik kuramın kamu sektörüne ayırdığı alanları dahi özelleştirmeyi hedeflemiştir.* (Sapancalı, 2001, s.118)

Neo-liberal politikaların saldırısına uğrayan bir diğer önemli nokta ise (ve bana göre en önemlisi) emek piyasasıdır. Paylaşım sorunu, iktisat biliminin temel ilkelerinden biri olan, ancak yerleşik iktisatta pek ilgi görmeyen bir konudur. Kapitalist üretim sürecinde, üretim faktörleri (emek ve sermaye) bir araya getirilip, nihai mallar üretildikten sonra, yaratılan tüm artı değerler sermaye ve emek arasında paylaşılmaktadır. Emeğin üretimden aldığı payı ücret ve sermayenin aldığı pay ise kar, faiz ve rant biçiminde olmaktadır. Sermayenin üretimden aldığı pay genellikle dörtte biri ile yarıya arasında değişirken, (Piketty, 2014, s.43) geri kalan ise emek gücünün ücretlerini karşılamaktadır. Neo-liberaller 1970’lerde yaşanan krizin nedeni olarak yüksek ücretler ve emek piyasası

katılıklarını gösteriyorlardı. (Abacı, 2012, ss.73-74) Aslında neo-liberal politikaların özünü oluşturan çerçeve, adı ne olursa olsun (kamu aktiflerinin özelleştirilmesi, finans piyasalarının serbestleştirilmesi, dış ticaret engellerinin kaldırılması, minimal devlet ve kurallar, düzenlemeler ve normların ortadan kaldırılması), sermayenin üretimden aldığı payın artması ve emek gücünün zayıflaması anlamına gelmektedir. Finans piyasaların serbestleştirilmesi veya dış ticaret engellerinin ortadan kaldırılması, küreselleşme adı altında sermayenin hareketliliğini hızlandırırken, emeğin örgütlü gücünü de sarsmaktadır. Başka bir deyişle sermayenin hareketliliği karşısında emek, onun kaçmaması için, sermayeyi kandırması gerekir. (Boratav, 2000, ss.26-27) Bunun anlamı basitçe, emek piyasalarının daha esnek hale gelmesine izin vermek ve ücretleri aşağıya doğru çekmektir. Üretimin ücretlerin yüksek olduğu yerlerden daha düşük ücretli bölgelere kaçışı sermaye için makul bir süreç olduğu için, emek gücünün onun isteklerine boyun eğmesi gerekmektedir. Dolayısıyla neo-liberallere göre, devletin piyasalardan elini kolunu çekmesi (minimal devlet), emek piyasalarında esnekliğin sağlanmasına neden olurken, sermaye sahiplerinin kâr oranlarını artıracak, kâr oranlarındaki bu artışlar, sermayenin üretime aktarılmasını yeniden sağlayarak, ekonomik büyüme canlanacak ve tüm toplumun refahı artacaktır³⁰. Bu yüzden küresel serbest piyasa önündeki tüm denetimler ve düzenlemelerin hızla ortadan kaldırılması gerekmektedir. Neo-liberal politikaların uygulamaya geçişi (düzenlemelerin ve denetimlerin ortadan kaldırılması) Amerika ve İngiltere'deki muhafazakâr devrimlerle başlamıştır. (Piketty, 2015, s.147)

3.1.2. Neo-liberal Politikaların Hayata Geçişi: Reagan-Thatcher

3.1.2.1.İngiltere

İngiltere 1970'lerin ilk yarısında kontrol edilemeyen bir enflasyon sarmalına girmişti. 1976'da ülke IMF'den borç ve tavsiye almaya zorlanıyordu –bu genellikle Üçüncü Dünya Ülkeleri için saklı tutulan bir aşağılamadır. İki haneli enflasyonun tekrar ortaya çıkması, çok kısa sürede bir panik duygusu ve ülkenin uçuruma sürüklenmekte olduğu yönünde bir korku yaratmıştır. Ve 1980 yılı boyunca İngiltere'de şiddetle esen enflasyon fırtınası, %18'den fazla artan tüketici fiyatlarıyla Amerika'dakinden çok daha

³⁰ Zenginler daha zenginleşirken yaptıkları harcama ve yatırımların aşağıya, daha kötü durumda olanlara damlaması, zenginlerden vergi alarak yapılacak doğrudan aktarımlardan daha etkili olacaktır. (Varufakis, 2015, s.154)

yüksek düzeylere çıkmıştır. (Krugman, 2002, ss.174-175) Böyle yoğun bir yüksek enflasyonun yaşandığı ve ayrıca Keynesyen ekonomi politikalarının başarısızlığı sonucunda, büyüme, işsizlik ve net ihracat oranlarında meydana gelen düşüşler ortamında, Margaret Thatcher'ın başkanlığında Muhafazakâr Partisi 1979 yılında iktidara gelmiştir. (Helvacı ve Demirtepe, 1998, s.102) Thatcher'in, İngiltere'nin resmi başbakanlık konutu olan Downing Sokağı 10 Numara'da geçirdiği 11 yıla, radikal politikaları ve uzlaşmaz yaklaşımları damgasını vurmuştur. (www.bbc.com)

Birçok kesimi şaşkınlık içinde bırakarak 1975'te Muhafazakâr Parti başkanlığına yükselen ve İngiltere'de bir partiye liderlik yapan ilk kadın olan Thatcher, 1979'da başbakan olduktan sonra neo-liberal politikaların uygulanmasına en uygun zemini hazırlamıştır. Ülkenin mali politikasını baştan düzenlemeyi amaçlayan Thatcher, devleti küçültmeyi ve serbest piyasayı güçlendirmeyi hedef almıştır. (www.bbc.com) Thatcher'in İki temel ekonomik hedefi vardı: sıkı para politikası uygulayarak enflasyon oranlarının düşürülmesi ve kamu harcamaları ve vergi yükünün ağırlığını azaltarak serbest piyasanın güçlendirilmesi. (Çolak, 2016, s.354) Ancak bu politikaların uygulanması, ücretlerde indirimi ve sendika güçlerinin azaltılmasını gerekli kılmıştır. Dolayısıyla iktidara geldikten hemen sonra sıkı para politikası ve para hareketlerinde döviz kontrollerinin kaldırılması gibi önemli kararlar almıştır. Sıkı para politikası uygulaması kısa dönemde ekonomiyi durgunluğa sürüklemiş ve işsizliği artırmış, ancak kamuoyundan gelen bütün eleştirilere rağmen Thatcher 1980 yılında bu politikalardan geri dönmeyeceğini açıklayarak karşılık vermiştir. *İngiltere'de 1960'larda ortalama %3'ün altında seyreden ve Thatcher iktidara gelindiğinde hala %5,4 olan işsizlik oranı, sekiz yıl sonra bile %10'un üzerinde kalmayı sürdürmüştür.* (Krugman, 2002, s.177) İşsizlik oranlarının yüksek olmasını sendikal güçlerin varlığına bağlayan (emek piyasası katılıkları) Thatcher, 1984 Sendikalar Birliği Yasası aracılığıyla sendikaların geleneksel gücü ve yapısında önemli değişiklikler yaratmıştır. Bu yasa sonucunda ekonomik etkilerinin yanı sıra sosyal ve politik olarak da etkili olan sendikalar başarıyla etkisiz hale getirilmiştir. (Helvacı ve Demirtepe, 1998, s.104)

1980'li yıllarda neo-liberal politikalar uygulanmaya devam etmiştir. 1982 yılından itibaren 1987 yılına kadar özelleştirme başarılı bir şekilde yürütülmüştür. (Kasım 1984'te British Telecom özelleştirilen en büyük şirketti. Bu şirketin satılmasının yanında rekabet ortamının sağlanması için Mercury diye bir özel şirketin de kurulmasına izin verilmiştir. Mali piyasalar British Telecom'un hisse senetlerine hükümetin belirlediği bedelden %25

fazla teklif etmişler ve bu da yönetimi memnun etmiştir.³¹ (Krugman, 2002, s.183) Telecom'un ardından 1987 genel seçimlerine kadar, gaz, su ve elektrik işletmeleri milyonlarca vatandaşa satılmıştır. Özelleştirmelerin ardından da üreticiyi teşvik etmek adına hükümet vergi indirimlerine gitmiştir. Diğer politikalara gelince, daha önce de sözünü ettiğimiz ‘minimal devlet’ anlayışı altında, kamu harcamalarının içindeki sosyal harcamaların yükünü azaltmak ve dolayısıyla kamu harcamalarını küçültmek hedeflenmiştir. Ayrıca kraliyet işletmelerinin özelleştirmeleri de bu dönemde yaşanmıştır. (Helvacı ve Demirtepe, 1998, ss.103-104)

Neo-liberaller, ‘minimal devlet’ anlayışını savunurken, klasik liberallerden farklı olarak bu aygıtın sadece ekonomik alanda küçülmesini isterken, politik ve sosyal bağlamda ise güçlü devlet anlayışını benimsemişlerdir. Bu anlayış özellikle ABD ve Britanya başta olmak üzere tüm dünyada gereken politik değişiklikleri sağlamak için önemli bir etki yaratmıştır. Bu doğrultuda İngiltere’de Thatcher hükümeti 1982’den sonra yerel yönetimleri zayıflatmak ve merkezi yönetimi güçlendirmek için müdahale alanlarını artırmıştır. Yerel yönetimlerin gücünü azaltmak için; yasal olarak merkezi yönetimin yetkilerini artırmış ve mali yönden harcamalarını da kısıtlamıştır. Örneğin, yerel yönetimlerin elinde bulunan taşıma hizmetleri gibi alanlar özel sektöre ve rekabete açılarak onların mali gücü zayıflatılmıştır. Yerel yönetimlerin zayıflatılması hükümetin müdahale alanlarını genişleterek, sonunda eğitim gibi bağımsız alanlara kadar uzanmıştır. Hatta Thatcher, dönemin eğitim sistemini refah ve üretim artışına katkı sağlamadığı için eleştirmiş ve işletme okullarının artmasına neden olmuştur³².

Thatcher’in en sağcı ve en neo-liberal politikası, 1987 seçim sonrası uygulamaya sokulan ve medyada ‘kelle vergisi’ olarak anılan vergidir. Yerel yönetimlere para kazandırmak amacıyla, bir hanede yaşayan her kişiden vergi alınması gerektiği esasına dayanan bu uygulama, İngiliz toplumu tarafından çok büyük tepki almış, hatta sonunda Thatcher’in görevinden çekilmesine mal olmuş ve ancak John Major döneminde yürürlükten kaldırılabilmiştir.³³

³¹ Yatırımcıların, British Telecom hisse senetlerinin fiyatlarının yükseleceğine dair neden bu kadar emin oldukları kısa süre sonra ortaya çıktı. Şirketin tekel konumu fiyatların yükselmesine ve hizmet kalitesinin düşmesine neden olmuştur. 1987 yılına gelindiğinde halkın şikayetleri o kadar artmıştı ki hükümet sonunda gönülsüzce olsa da fiyat ve hizmetler üzerindeki denetimini artırdı.

³² Bu yaklaşımın altında yatan gerçek, sermayenin kâr oranlarını artırmanın alternatif yollarını bulmaktır.

³³ http://www.bbc.com/turkce/ozeldosyalar/2013/04/130408_thatcher_obit

Margaret Thatcher'ın etrafında bulunan çoğu kişi Friedman Tarafından ikna olmuş insanlardı. Onlara göre özelleştirme ve düzenlemelerin kaldırılması üretkenliği ve istihdamı artıracak, ayrıca Monetarist uygulamalar düşük enflasyonlu bir ortamın oluşmasına neden olacaktı. Bu yüzden Monetarist uygulamalar gibi Ortodoks çözümler bu ülkede önemli bir durgunlukla sonuçlanmıştı. Monetarizm aslında acı gerçeklerin üzerine örtülen bir örtüydü: onların açıklamaları “insanların işsiz kalmalarını hedeflemedikleri, sadece parasal toplamaları kontrol altına almak istedikleri” olmuştur. Dolayısıyla işsizliğin çok yüksek seviyelere çıktığı bu dönemde işlerini koruyabilen insanların birçoğu işlerini kaybetmemek adına ücret taleplerini azaltmaya zorlanmışlardır. Thatcher başbakanlığındaki İngiltere yaklaşık yedi yıl boyunca Monetarist bir para politikası izlemiş ve Merkez Bankası Üretim, işsizlik ve enflasyon hedefleri yerine parasal toplamaları açıklamıştır. Zaten daha önce de vurguladığımız gibi, Monetaristler ekonomide değer yargılarına yer olmadığına inanmakta, bu nedenle işsizlik ve eşitsizlikler üzerinde durmamışlardır. En fazla üzerinde durdukları olgu ise enflasyon olmuştur. Sonuçta *İngiltere’de muhafazakârların sağladığı şeyler, üretkenlik cephesinde³⁴ makul bir başarı, işsizlikte bir yükselme eğilimi ve hem büyümede hem de enflasyonda ortaya çıkan istikrarsızlık olmuştur.* (Krugman, 2002, s.197)

3.1.2.2.Amerika’da Sabah

ABD’de Monetarist ve Arz Yanlısı düşüncelerin (neo-libeal düşünceler) uygulamaya geçilmesi daha önce de açıkladığımız gibi demokratik seçimleri kazanmalarını gerektirmiştir. Daha önce de aktardığımız gibi gerçek politik başarı insanların algılarını değiştirerek, onların hoşnutsuzluklarını ele alarak ve sorunlarını yeniden tanımlayarak, bir çözüm vadetmekle elde edilir. Muhafazakârlar 1980’lerde ABD’de büyük devlet ve yüksek vergileri hedef alarak yeni bir vizyon oluşturdular ve bu sorunları çözeceklerine dair kamuoyunu ikna etmeyi başardılar. Ancak bu vizyonun oluşturulmasında dönemin ekonomik ve politik gelişmelerinin önemli rol oynadığını unutmamak gerekir. ABD’de Muhafazakâr hareketin iktidara gelmesini sağlayan dış

³⁴ 1980’e gelindiğinde Avrupa’daki büyük ülkelere arasında en düşük üretkenliğe İngiltere sahipti. 1973 ile 1979 arasında İngiltere’nin üretkenliği yalnız %1,3 arttı. Bu oran Avrupa Topluluğu ülkelerindeki oranın yarısından azdı. Ancak 1981’den 1987’ye kadar üretkenlik artışı %2,8 gibi artışla şaşırtıcı oranda gerçekleşti. İngiltere 1981’de Almanya’nın işçi başına çıktısının %80’ini gerçekleştirirken, bu rakam 1987 yılında %88’yükseldi. (Krugman, 2002, s.178)

cephede Vietnam Savaşı yenilgisi, Afganistan'ın Sovyet Birliği tarafından işgali ve İran'da İslam Devrimi'nin gerçekleşmesi sonrası rehine krizinin yarattığı aşagılama olmuştur. İç cephede ise enerji krizinin kötü politikalarla birleşmesi sonucu stagflasyon, yüksek işsizlik ve yüksek enflasyonun getirdiği olumsuzluklar olmuştur. Bütün bu olumsuz koşulların yanı sıra, ırk sorunu, muhafazakârların azınlık çıkarlarını savunan ekonomi politikalarını hayata geçirmek adına, seçim kazanmaları için zorunlu bir faktör olmuştur.³⁵ Reagan sosyal yardım programları karşıtı ifadelerinde, "haddini bilmez bürokratların, insanların zar zor kazandıkları dolarları ellerinden alıp ve bunları hak etmeyen gruplara dağıtıyorlar" yer verirken, Reagan'ı destekleyenlerin çoğu da bu insanların derilerinin rengi nedeniyle bu sosyal yardımları hak etmediğini düşünüyorlardı.³⁶ (Krugman, 2016, s.91)

Reagan ilk başkanlık seçim kampanyasında kapitalizmin içine düştüğü krize çözüm bulmak adına radikal bir reçete sunuyordu. Ona göre yüksek vergi oranları, aşırı devlet düzenlemeleri, normlar ve kurallar, yüksek sosyal yardım harcamaları büyümenin önünde en büyük engellerdi. İlk başkanlık döneminde %30 oranında bir vergi indirimine gitmeyi önermiştir. Bu radikal öneriyi meşrulaştıracak teorik çerçeve ise neo-liberal düşünceler ve arz yanlı iktisattır. Reagan'ın açıklamalarına göre marjinal vergi oranlarındaki indirimler zengin kesimlerin harcamalarını ve yatırımlarını artırarak, yeni işler yaratacak ve ekonomiyi tam istihdama götürecektir. Ayrıca o vergi oranlarında indirime gitmenin, federal devletin vergi gelirlerini azaltmak yerine, ekonomide canlanmanın etkisiyle aksine artıracığını savunmaktaydı.³⁷ (<http://www.ushistory.org>) New Deal sonrası Amerika'sında en radikal politik değişimler olan, Reagan'ın 1981 yılındaki *Economic Recovery* olarak bilinen politik çözümlemeleri dört başlık altında sınıflandırılabilir: (<http://www.presidency.ucsb.edu>)

- Devlet harcamalarının azaltılması
- Ücret ve sermayenin marjinal vergi oranlarının düşürülmesi
- Düzenlemelerin ve kuralların kaldırılması

³⁵ Muhafazakârların anti-popülist politikalarına rağmen kazanma kabiliyetine sahip olmaları esas olarak ırk farklılıklarını süistikmal etmelerine dayanmıştır. Dini ve ahlaki değerlerin de rol oynadığı açıktır ancak etkileri sınırlı olmuştur. (Krugman, 2016, s.193)

³⁶ Cadillac'la gezen sosyal yardım kraliçeleri, komünizm ve cinsel davranış bozuklukları, Reagan'ın seçim kampanyasında kullandığı sloganlardı. (Krugman, 2016, s.93)

³⁷ Arz yanlısı ideolojinin Laffer eğrisiyle ifade edilen gerçekten güçlü formuna göre, Reagan'ın vergi indirimleri bütçe açığını hiç artırmayacaktı. İnsanlar bu indirimler sayesinde daha çok çalışacak ve daha çok yatırım yapacaklardı, böylece gelirler de fiilen artmış olacaktı.

- Para arzındaki büyümeyi kontrol etmek aracılığıyla enflasyonun dizginlenmesi

Bu dört önemli ekonomi politik değişimin sonucunda tasarruflar ve yatırımları artacak, ekonomik büyüme hızlanacak, denk bütçe sağlanacak, finans sistemi sağlığına kavuşacak ve sonunda enflasyon ve faiz oranları düşecektir.³⁸ Bunun açık bir anlamı vardı: Devlet piyasaların etkin işlemlerini sağlamak adına piyasa sisteminden elini kolu çekmek zorundadır. Nitekim, Reagan'ın birinci başkanlık konuşmasında dile getirdiği görüş “sorunumuzun çözümü devlet değildir; sorun devlettir” olmuştur. (Krugman, 2016, s.xiii)

Reagan kişisel gelir vergisi ve cari kurumlar vergisinde sert bir indirim yaparak görevine başlamış, 1970'lerde %70 olan en yüksek vergi oranları, Reagan'ın 1981'e yaptığı vergi indirimleri sonucunda %50'ye inmiştir. (Krugman, 2016, s.255) Bu vergi indirimleri yüksek gelir vergisi ödeyen ve düşük kurumlar vergisinden yararlanan ve hisse senetlerin çoğunluğunu ellerinde bulunduran yüksek gelirli kişilere büyük yararlar sağlamıştır. Diğer taraftan İngiltere örneğinde de gördüğümüz gibi, devletin sorun olarak görüldüğü alan sadece piyasayla sınırlı olup, politik, sosyal ve güvenlik alanında ise güçlü devlet düşüncesi benimsenmiştir. Bu yaklaşımdan hareketle ABD'de savunma harcamaları bu dönemde çok büyük artışlar göstermiştir³⁹. Dolayısıyla devlet bu dönemde savunma sistemini güçlendirmek için, ağır silah ve teçhizat üreten firmalarla büyük anlaşmalar imzalamıştır. Bu programlar, Stratejik Savunma Girişimciliği (Strategic Defense Initiative) adı altında gerçekleşmiştir.⁴⁰

Vergi kesintileri ve savunma harcamalarındaki artışlar federal devlete trilyon dolarlara mal olduğu için, Reagan bu harcamaların kaynakları için devlet programlarının küçültülmesini öne sürmüştür. Sonuçta Kongre vergi kesintileri ve savunma harcamalarındaki artışa onay verse de refah devleti programlarında kesintiye gitmekten kaçındığı için, Reagan, sosyal güvenlik ve Medicare gibi programlarda kesinti yapmakta başarısız olmuştur. (<http://www.ushistory.org>) Ancak Reagan daha sonra Yiyecek Karnesi Programı, Bağımlı Çocuklara Sahip Ailelere Verilen Yardımlar ve İşsizlik Sigortası kapsamında yeni kurallar dayatmayı başarmıştır. Reagan ayrıca Çevre Koruma Kurumu'nun bütçesini önemli derecede azaltırken, Nixon'un çevreyle ilgili kazanımlarını

³⁸ <http://www.econlib.org/library/Enc1/Reaganomics.html>

³⁹ Reagan Amerika'nın Sovyet Birliği'nin nükleer gücü karşısında kırılgan bir yapıya sahip olduğunu iddia etmiş ve savunma harcamalarındaki artışı meşrulaştırmıştır.

⁴⁰ <http://www.coldwar.org/articles/80s/SDI-StarWars.asp>

geri almaya çalışmıştır. Reagan'ın ilk İçişler Bakanı James Watt dindar sağ ile güçlü bağları olan aşırı bir çevre karşıtıydı.

Neo-liberallerin, saldırıya geçmek için odaklandıkları en önemli alan, emek piyasası olduğu için, bu piyasanın katılıklarını ortadan kaldırmak ve esnekleştirmek için çok büyük çabalar harcamışlardır. Zaten neo-liberal politikalar başlığı altında, üretim sonucu oluşan artık değerın emek ve sermaye arasında bölüştürüldüğünü açıkladık. Refah Devleti ve Yeni Düzen politikalarının uygulandığı yıllarda devlet emek piyasalarına doğrudan müdahale ederek, güçlü sendika sistemi oluşturmuş ve emek gücünü desteklemiştir. Ancak 1970 ve 1980'lerde kapitalist blokta oluşan konjonktür ve Amerikan siyasetinin sağa kayması, iş dünyasına, sendikalara karşı çıkma ve onları yok etme fırsatı oluşturmuş ve bu durum hem ücret eşitsizliği hem de siyasi güç dengesi açısından önemli sonuçlara yol açmıştır. ABD'de emeğin gücüne darbe indirmek ve siyasi süreçteki kurumların rolünü zayıflatmak için girişilen ilk hamle Başkan Reagan'ın, Hava Trafik Kontrolörlerin (PATCO - Professional Air Traffic Controllers Organization) kolektif gücünü yok etmek girişimi olmuştur. Bu hamle greve gidecek herhangi bir grubun da aynı kaderi paylaşmak zorunda kalacağına ilişkin bir uyarı niteliğindeydi. (Harvey, 2004, s.54) İşçi sınıfının kolektif gücünü yok etmeye yönelik girişilen bu başarılı saldırılar sonucu ve kısmen de dönemin uluslararası sermayesi önündeki engellerin kaldırılması nedeniyle, ücretler ve işçi sınıfının hayat koşulları büyük ölçüde gerilemiştir. Sermayenin kâr oranlarını artırmak ve milli gelirden aldığı payı büyütme için uygulanan sendika karşıtı politikalar sonucunda imalat sektörü içerisinde 1973'te %39 olan sendikalı işçi oranı 2005'te %13'e kadar gerilemiştir.⁴¹ (Krugman, 2016, s.145)

3.1.2.3.Gelişmekte Olan Ülkelerde Neo-Liberal Dönüşüm

1980'li yılların başında ABD ve İngiltere'de iktidara gelen muhafazakâr partilerin kararlarıyla birlikte, tüm dünya bu neo-liberal dönüşümün etkisi altında kalmıştır. Bu süreçte, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar önemli bir rol üstlenmiş ve en başta sermaye piyasasının liberalleşmesi ile birlikte neo-liberal politikaları nerdeyse

⁴¹ 1950'lerde Amerika'da tarım dışı emek gücünün %30'dan fazlası sendika üyesiydi, bu oran Kanada, İtalya ve Fransa'dan daha yüksek ve Batı Almanya oranına çok yakındı. Bu sendikalar ekonomik etkilerinin dışında çok önemli bir siyasi rol oynuyorlardı ve Demokrat Parti'nin güney dışındaki eyaletlerde bel kemiğini oluşturuyorlardı (Krugman, 2016, s.108).

bütün ülkelere dayatmıştır. Serbest piyasanın güçlendirilmesi, ticaretin serbestleştirilmesi ve uluslararası sermayenin önündeki tüm engellerin kaldırılması gibi unsurları içeren bu değişimlerle birlikte, sermaye hareketleri hız kazanmış, gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere kaynak transferi gerçekleşmiştir. Sermayenin herhangi bir engelle karşılaşmadan tüm sınırlardan kolayca içeriye akabilmesini savunanlara göre, sermaye piyasasının liberalleşmesi, gelişmiş ülkelere bu ülkelere mali kaynak transferine neden olurken, bu sayede gelişmiş ülkeler de yüksek faiz oranlarından yaralanacak ve her iki tarafta bu süreçten kârlı çıkacaktır. Bu anlayış dönemin borç krizine girmiş, büyüme ve kalkınmak için gerekli kaynakları bulamayan gelişmekte olan ülkeler tarafından fazla sorgulanmadan benimsenince, bu ülkelerin hükümetleri IMF ve Dünya Bankasının dayattığı reformları ve yapısal değişiklikleri uygulamaya sokmuşlardır. 1976'dan sonra başta Friedman olarak, Monetaristlerin görüşlerini benimseyen ve temel çerçevesini bu doğrultuda oluşturan IMF ve onunla birlikte Dünya Bankası, eski misyonlarını terk ederek, bütün dünyanın neo-liberalleşmesini kendileri için amaç edinmiş ve gelişmekte olan ülkelere bu dönüşümü gerçekleştirmeleri için büyük baskılar yapmışlardır. Yapısal dönüşümlerin ardından 1980-1990 arası dönemde, bu ülkelere giriş yapan yabancı sermaye, GSMH'nın yüzdesi olarak 1980'de %1,2'den 1990'da %3,1'e yükselmiştir. Sonuçta, sermaye piyasalarının liberalleşmesi ile birlikte, uluslararası sermayenin gelişmekte olan ülkelere akması bu ülkeleri büyük risklerle karşı karşıya getirmiş ve onları derin krizler içine sokarak, büyük kayıplar vermelerine neden olmuştur. Yaşanan finansal krizler, milli gelir, üretim, istihdam, enflasyon ve iktisadi büyüme gibi göstergelerde derin etkiler bırakarak, bu ülkelerde yaşayan yoksul insanların sırtına ağır yükler bindirmiş ve yoksulluğu büyük oranlarda artırmıştır. (Koyuncu ve Şenses, 2004, s.175)

Aslında gelişmekte olan ülkelerin reformları gerçekleştirmeleri için yapılan baskıların nedenlerini anlamak için birkaç yıl gerilere gitmek, konuyu anlamamız açısından daha yararlı olacaktır. 1970'lerin ekonomik ve politik çalkantılı dönemlerinde, Bretton-Woods sisteminin çöküşü ve petrol fiyatlarının yükselişi ile birlikte Keynesyen iktisadın sorgulanır hale gelmesinin arka planında açık görünmeyen bir taraf vardı. Sistemin krize girmesiyle birlikte Batılı bankaların sermayelerinin kâr oranları iyice düşmüşken, bu kesim, sermaye kazançlarını artırmak için yeni piyasalar arayışına girmiştir. Böylelikle 1970'lerin sonundan itibaren, ABD ve Britanya'daki neo-liberal dönüşümle birlikte Batılı sermaye sahipleri gözlerini gelişmekte olan ülkelerin sıkıntılı

dönem geçiren ülkelere dikmiştir. Ancak bu ülkelere hızlı bir şekilde giriş yapan sermaye birkaç yıl sonra bu ülkelerin borçlarını ödeyemez hale gelmesine neden olmuş ve başta Latin Amerika ülkeleri olan Brezilya, Arjantin ve Meksika’da borç krizleri patlak vermiştir. 1982 yılında Meksika borçlarını ödeyemeyeceğini açıklayınca, ABD Hazine Bakanlığı, IMF ve Dünya Bankası ticari bankaları kurtarmak için bir araya gelmişler ve sermayenin bu ülkelerde çıkarlarını korumak adına bir takım stratejiler benimsemişlerdir. (Zabcı, 2009, ss.40-41) Bu stratejiler 1980’lerde İstikrar ve Yapısal Uyum adı altında ileride tüm gelişmekte olan ülkelerin kaderini değiştirerek, onların sosyo-ekonomik ve politik sıkıntılarının merkezine yerleşmiştir. Latin Amerika ülkeleri, Güney Doğu Asya ülkeleri ve Türkiye bu yapısal değişimin ilk kurbanları olmuştur. Bir sonraki bölümde krizleri incelerken, Güney Doğu Asya, Türkiye, Rusya ve Latin Amerika ülkelerinde gerçekleşen dönüşümlere detaylı yer vererek, bu ülkelerde uygulanan ekonomi politikaları ve onların sonuçları detaylı olarak ele alınacaktır.

3.2.1990-2008 Küresel (Tek) Dünya

3.2.1. Washington Mutabakatı

Washington mutabakatı, devletlerinin büyük bütçe açıkları verdiği, gevşek para politikası uygulamalarının dizginlenemez enflasyona yol açtığı Latin Amerika ülkeleri için geliştirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı Sonrası bu ülkeler muazzam büyüme oranları yaşamış, ancak 1980’li yıllara gelindiğinde gerçekleşen büyüme rakamları duraksamaya uğramıştır. Başta İngiltere ve ABD olmak üzere devleti ekonominin dışına iten, neo-liberal politikaların uygulamaya koyulduğu bu dönemde, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların açıklamalarına göre bu duraksamaya aşırı devlet müdahaleleri neden olmuştur. (Stiglitz, 2006, s.37) Başka bir deyişle *Washington Mutabakatı neo-liberal anlayışa uygun iktisat politikalarının vücut bulmuş halidir. Kavramı ilk defa 1989 yılında kullanan iktisatçı John Williamson, Latin Amerika ülkelerinin kalkınmaları için bir makalesinde on öneride bulunmuş, iktisadi sorunların üstesinden gelebilmek için uygulanması gereken iktisat politikalarını somut bir şekilde ortaya koymuştur. Bu öneriler aynı zamanda IMF ve Dünya Bankası tarafından sıkça dile getirildikleri için, Washington mutabakatı, neo-liberal iktisat anlayışının zirvesini ifade etmekte ve öteki alternatiflerin yaşam hakkı olmadığını ortaya koymaktaydı.* (Yıldırım, 2001, s.5)

Williamson'un bu ülkelerin kalkınması için on önerisi aşağıdaki gibi sıralanmaktadır: (Williamson, 2004, ss.3-4; Rodrik, 2009, s.19)

- Mali disiplin: bu ülkelerin nerdeyse tamamında büyük bütçe açıkları ödemeler dengesi krizine neden olmakla birlikte, yüksek enflasyon oranlarını beraberinde getirmiştir.
- Kamu harcamaları önceliklerini yeniden düzenlemek: harcamaların sağlık, eğitim ve altyapı gibi yüksek getiri sağlayan ve gelir dağılımını olumlu etkileyen alanlara aktarılması,
- Vergi reformu: daha düşük marjinal vergi oranlarıyla geniş tabanlı vergi sistemi oluşturmak,
- Faiz oranlarının liberalleştirilmesi: serbest piyasa kurallarına göre belirlenmesi.
- Rekabetçi döviz kurları: döviz kurlarının belirlenmesinde rekabetçi kur politikası.
- Serbest ticaret rejimi: ticaretin ne hızla liberalleşmesi konusunda farklı görüşler varsa da, herkes onun olumlu etkileri olduğunu kabul etmektedir.
- Doğrudan yabancı sermayenin serbestleşmesi,
- Özelleştirme: kamunun verimsiz işletmelerinin özel sektöre devredilmesi
- Deregülasyon: serbest piyasanın önündeki düzenlemelerin ortadan kaldırılması veya minimuma indirilmesi
- Mülkiyet hakları: mülkiyet haklarının sağlam hukuksal çerçevede korunma altına alınması.

Washington Mutabakatı aslında devletin sağlık, eğitim ve refah harcamalarını azaltması, kamu aktiflerinin özelleştirilmesi, yabancı yatırımları sınırlayan düzenlemelerin kaldırılması, emek piyasasının esnekleştirilmesi ve ücretlerin düşürülmesi gibi unsurları içeriyordu. Washington sözcüğü, bu politikaların çıkış noktasının Washington olduğunu (IMF, Dünya Bankası, WTO, ABD Hazinesi ve FED ile düşünce kuruluşları tarafından geliştirilmiştir) ve Mutabakat sözcüğü ise serbest piyasa mekanizmasının güçlenmesi, mali ve parasal istikrarın sağlanması, özelleştirmeler aracılığıyla kamu sektörünün küçültülmesi ve dolayısıyla devletin piyasayı terk etmesi anlamına gelmektedir. (Zabcı, 2009, ss.41-42)

Teorik çerçevesini Monetaristlerin düşüncelerinden alan neo-liberal iktisat anlayışı ve ona paralel olarak Washington Mutabakatı, 1970'lerde oluşan krizlere vurgu yaparak, bütün problemlerin merkezinde devletin piyasaya müdahalelerini göstermiş ve onun

görevini yeniden tanımlamıştır. (Çetiner, 2008, s.34) Yukarıda Williamson'un on önerisi içinde sıralanan maddelerin bütünlüğünü daha dikkatli incelediğimizde, aslında hepsi bütün sorunların vebalini devlete yüklemekte olan neo-liberal düşünce biçimine paralellik göstermekte, piyasa dostu bir çerçeveye tabi olmaktadır. Sonuç olarak Washington Mutabakatı'yla birlikte küreselleşme adı altında, devletin ekonomide aldığı roller değişmiş ve piyasa merkezli kurallar ve normların geliştirilmesi sağlanmıştır. Toplumsal refahın artırılması için piyasa sisteminin işlevselliğinin artırılması gerektiği savunulmuş ve düzenlemeler bu yaklaşımdan hareketle yapılmıştır. 1990'lardan itibaren IMF ve Dünya Bankası'nın hedeflerinin merkezinde yer alan bu mutabakat daha sonra evrensel ve standart nitelik kazanarak, bütün dünyadaki ülkelere tek reçete olarak sunulmuştur. Evrensellik, gelişmekte olan ülkelerin kalkınma düzeyleri ve endüstriyel yapısını dikkate almadan hepsine aynı ticari serbestleşme rejimi dayatmaları anlamına gelirken, standart sözcüğü ise bütün sektörler ve endüstrilere aynı tarife oranlarının uygulanmasını vurgulamaktadır. (Altınbaş, 2009, s.69) Tek ekonomi, tek reçete olarak adlandırabileceğimiz bu konu ve onun sonuçları bir sonraki başlık altında daha kapsamlı olarak değerlendirecektir.

3.2.2. IMF, Dünya Bankası ve WTO'nun Değişen Roller

1980'ler boyunca IMF ve Dünya bankası, serbest Pazar ideolojisini tek ve alternatifsiz ilan ederek, gelişmekte olan ülkeleri yapısal uyum programı altında kemer sıkma politikalarını uygulamaya zorlamış ve bu politikaları uygulamayan ülkelere ağır baskı yapmıştır. Bu iki uluslararası organın, kuruluş metinlerinde ülkelerin iç siyasetine müdahale etmeyeceği ifade edilse de IMF ve Dünya Bankası neo-liberal politikaları yürürlüğe sokmak için ülkelerin yönetimlerine müdahale ederek, farklı alanlarda, ama iki misyoner kuruluş gibi amaçlarını gerçekleştirmeye çalışmıştır. IMF, bütçe, fiyatlar genel düzeyi, kurlar, faiz oranları ve krediler gibi makroekonomik göstergelere odaklanırken, Dünya Bankası, kamu sektörünün yeniden yapılandırılması için kalkınma stratejileri ve projelerle uğraşmıştır. (Zabcı, 2009, ss.42-43)

IMF, 1944 kuruluş yılından itibaren, genişlemeci ve talep artırıcı ekonomi politikalara önem verirken, bu tutumu 1970'lerin sonlarından itibaren⁴² değişmeye

⁴² 1976 yılından itibaren Friedman'ın düşünceleri bu kuruluşun ana metni haline gelmiştir.

başlamıştır. Bretton-Woods sistemiyle birlikte hayat bulan IMF'e verilen görev ekonomik sorunlar yaşayan ülkelere genişlemeci talep politikaları uygulamak için baskı yapmak ve yardım sağlamak olmuştur. Ancak neo-liberal politikaların uygulamaya sokulması ile birlikte IMF, Keynesyen ekonomi politikaların uygulandığı dönemdeki görevinden ters yönde tam bir dönüş yaparak ekonominin talep yönü yerine arz yönüne odaklanmaya başlamıştır. Bu doğrultuda da yardımlarını ancak ve ancak IMF'nin isteklerini yerine getiren, daraltıcı ekonomi politikaları uygulayan ülkelere salıvermiştir. (Stiglitz, 2006, s.34) Sonuç olarak, *IMF'nin günümüzdeki faaliyet alanı; uluslararası para sistemi ile ilgili gelişmeler konusunda çözüm üretmek ve bu çözümler dâhilinde sorun yaşayan ülkelerin kredi gereksinimlerini karşılamak, uluslararası likiditeyi arttırıcı faaliyetler, üye ülkelerin ödemeler dengesi bilançolarındaki dengesizlikleri giderici faaliyetlerde bulunmak, döviz kurlarında istikrarın sağlanması, üye ülkelerin yapısal uyum politikalarına finansal destek sağlamak, üye ülkelerin uluslararası özel ve resmi kuruluşlara olan borçlarının ödenmesinde çıkan sorunlara çözüm getirmek şeklinde değişmiştir.* (Altınbaş, 2009, s.77)

Bu dönüşüme paralel olarak, bu dönemde faaliyet alanı genişleyen Dünya Bankası, kuruluş yılından itibaren üstlendiği altyapı ve yoksulluk gibi programları ikinci plana atarak, bütçe açıklarını gidermek için ülkelere kredi vermeye başlamıştır. Borç batağına girmiş ülkelerin, yeni borç alabilmeleri için, serbest ticareti kabul etmeleri, tarım sektöründe büyük değişikliklere gitmeleri, kırsal kesimde kamu hizmetlerini azaltmaları koşul olarak öne sürülmüştür. IMF'in onayı alındığı takdirde ülkelere yapısal uyum kredileri veriyor, ancak bu onay ülkelerin IMF'in istediklerini yerine getirdiği takdirde çıkarılıyordu. Ayrıca Dünya Bankasına göre krizin tek nedeni gelişmekte olan ülkeler olup, bu ülkelerin acil olarak yapısal uyum programlarını uygulamaya geçirmeleri gerekiyordu. Bu konuda çeşitli raporlar yayınlayan Banka neo-liberal politikaları kusursuz bir şekilde uygulamayı hedefleyerek, devletin ekonomiden el çekmesi ve piyasanın güçlenmesine vurgu yapmıştır. (Zabcı, 2009, ss.42-43)

Bu iki Kuruluşun yanı sıra Washington Mutabakatıyla birlikte 'Uruguay Round' olarak bilinen, sekiz yıl süren görüşmelerin ardından Bretton-Woods'un üçüncü kolu olan Genel Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Anlaşması (GATT) çatısı altında Dünya Ticaret Örgütü'nün (WTO) de 1995 yılında aktif bir şekilde hayata geçirilmesi, serbest ticaret ve küreselleşmenin kurumsallaşması adına büyük bir gelişme olmuştur. (Rodrik, 2011,

ss.66-67) Ancak WTO, diğer iki kuruluştan farklı olarak, kuralları kendi koymamakta, *ticaret pazarlıklarının yapılacağı bir forum oluşturarak, anlaşmalara uyulmasını sağlamayı* hedeflemiştir. (Stiglitz, 2006, s.37) WTO'nun amacı, *yaşam standartlarını yükseltmek, tam istihdamı sağlamak, reel gelirle fiili talebin büyük ve istikrarlı biçimde artan bir hacimde tutulmasını güvence altına almak ve dünya kaynaklarının sürdürülebilir kalkınma hedefi doğrultusunda optimal kullanıma izin verecek şekilde mal ve hizmet üretimi ve ticaretinin yaygınlaştırılması, çevrenin korunup gözetilmesine çalışılması ve bu yöndeki araçların ekonomik kalkınmanın farklı düzeylerindeki ihtiyaç ve kaygılara uygun bir tarzda çoğaltılması olmuştur. Ayrıca dış ticarete ilişkin gümrük vergilerin ve diğer engellerin önemli ölçüde azaltılmasına yönelik karşılıklı yarar sağlayacak düzenlemeler ve uluslararası ticari ilişkilerde ayrımcı muamelenin ortadan kaldırılması* belirlenmiştir. (Rodrik, 2009, s.221)

WTO ile birlikte, *yerel ekonomi yönetimi, uluslararası ticarete ve finansa boyun eğmek zorunda* kalmıştır. Dolayısıyla geçmişte ticari müzakerelerin dışında kalan tarım ve belirli hizmetler de uluslararası ticaretin liberalizasyonu tuzağına düşmüş, tarımda ithalat kotaları kaldırılmış, gümrük vergileri ve diğer vergilere dönüştürülmüştür. Tekstil ve giyim ticaretini düzenleyen Çok Elyafıllar Anlaşmasının kota rejiminin de on yıl içinde tamamen ortadan kaldırılması kararlaştırılmıştır. (Rodrik, 2011, 68) Diğer taraftan *Uruguay Round*'la birlikte fikri mülkiyet hakları da güçlendirilmiş, yerel sağlık ve güvenlik kuralları da WTO'nun incelemesine tabi tutulmuştur. Bu düzenlemeyle birlikte de Amerikalı ve diğer Batılı ilaç firmaları, artık Hindistan ve Brezilya gibi gelişmekte olan ülkelerin ilaç firmalarının onların fikri mülkiyetini çalmasını engellemiştir.⁴³ (Stiglitz, 2006, ss.29-30)

Tüm gayeleri uluslararası sermayenin akışkanlığı ve onun güvenliğini sağlamak olan bu uluslararası kuruluşlar, 1990'lı yıllardan itibaren Washington Mutabakatı olarak bilinen politikaları tek reçete halinde, Yapısal Uyum Programı çerçevesinde, ülkelerin ekonomik ve toplumsal yapılarını tamamen göz ardı ederek tüm ülkelere dayatmıştır. Bu küresel ekonomik, politik, sosyal ve hukuksal değişimin ardından da bütün ülkeler

⁴³ *Gelişmekte olan ülkelerdeki yerel ilaç firmalarının, kendi vatandaşlarının hayatını kurtaran bu ilaçları, Batılı ilaç firmalarının satacağından çok daha düşük fiyata sağlayabilmeleri hiçbir önem taşııyordu.* (Stiglitz, 2006, ss.29-30) *Uruguay turunda alınan kararların iki yönü vardı:*

1. *Batılı ilaç firmalarının kârları artıyordu.*
2. *Binlerce insan fiilen ölüme mahkum oluyordu çünkü gelişmekte olan ülkelerdeki devletler ve bireyler artık talep edilen bu yüksek fiyatları ödeyemiyorlardı.*

nerdeyse sermayenin çıkarlarını koruyacak Tek Pazar haline gelmiştir. Ancak 1990'lı yılların sonunda, sermaye hareketliliğinin önündeki engellerin kaldırılması, kamu aktiflerinin özelleştirilmesi, dışa açıklık ve makroekonomik istikrarın sağlanması, bu politikaların uygulandığı ülkelerde beklenen iktisadi büyümeyi yaratamamıştır. Washington Mutabakatı çerçevesinde gerçekleşen vergi reformu, emek piyasaların esnekleştirilmesi, sosyal güvenlik kurumları, hukuk sistemi ve mali kuralların düzeltilmesi bu ülkelerde büyümeyi sağlayamamanın yanında, onları küresel krizler karşısında daha kırılgan hale getirmiştir. (Rodrik, 2011, s.152)

3.2.3. Krizler

3.2.3.1. Tekila Krizi

1980'lerin ortalarına gelindiğinde çoğu Latin Amerikalı iktisatçı, Washington Mutabakatı politikalarını benimsemiş, büyümenin ancak ve ancak denk bütçeler, düşük enflasyon, düzenlemelerden arındırılmış piyasalar ve serbest ticaretle birlikte sağlanacağına ikna olmuşlardı. Bu eğilimin politik bir yansıması olarak 1985 yılında Meksika'da Başkan Miguel de la Madrid, gümrük vergilerini düşürmüş, ithalat önündeki engellerin birçoğunu kaldırmış, devlet işletmelerinin bazılarını özelleştirmiş ve yabancıların mülk edinmeleri konusundaki kuralları büyük ölçüde gevşetmiştir. Neo-liberal politikaların uygulanmasını sağlamlaştırmak adına ayrıca Meksika Merkez Bankası, 1988 yılında pezoyu dolara sabitleyerek yabancı sermaye için uygun ve kârlı bir ortam hazırlamıştır.⁴⁴ Bunun nedeni, sermaye hareketleri önündeki düzenlemelerin kaldırılması ve yerel paranın dolara sabitlenmesi, yüksek bir faizle birleşince, yabancıların karşılaşacağı riskler minimize edilmekte ve bunun sonucunda söz konusu ülkeye yüksek oranlarda sermaye girişi gerçekleşmektedir. (Erdem, 2012, s.62) Bütün bu neo-liberal dönüşümlerin sonunda 1993 yılında Meksika'da 30 milyar dolarlık bir sermaye girişi yaşanmış ve bu ülkeyi yatırımcılar için fırsatlar ülkesine dönüştürmüştür. Aslında daha önce de sözünü ettiğimiz Washington Mutabakatı çerçevesinde Latin Amerika ülkeleri için tasarlanan bu politikaların IMF ve Dünya Bankası tarafından bu ülkelere dayatılması sadece Meksika'yla sınırlı kalmamış ve bütün bölge ülkelerini güvenli bir yatırım alanına dönüştürmüştür. Başka bir deyişle *1993 sonunda Latin*

⁴⁴ <http://www.businessht.com.tr/yazarlar/ahmet-oz/1057546-tekiladan-ders-cikar-mi>

Amerika ufuklarında nerdeyse hiç bulut yokmuş gibi görünüyordu. (Krugman, 2010, ss.28-32)

Ancak Meksika'nın sözü geçen politik uygulamaları harekete geçirmesi, başka bir deyişle, pezonun dolara sabitlenmesi ve sermaye piyasasının liberalleştirilmesi sonucunda, büyük oranda sermaye girişi yaşanması, 1990'lar boyunca bu ülkenin ihracatı ve ödemeler dengesini olumsuz etkilemiştir. Bir taraftan güçlü pezo nedeniyle, ülkenin uluslararası pazarlarda rekabet gücü zayıflamış ve diğer taraftan ithal malların daha düşük fiyattan karşılanabilmesiyle birlikte (ithalatın üzerindeki engellerin kaldırılması ve ülkeye giriş yapan sermaye sonucunda kredi patlaması bunu daha da tetiklemiştir) ülkede ithalat birden artmış ve ihracatla arasındaki fark giderek büyümüştür. (Erdem, 2012, s.74) Bu gelişmeler sonucunda Meksika'nın dış ticaret açığı GSYİH'sının %8'i gibi tarihsel bir oranlara yükselmiştir. (Krugman, 2010, s.32) Bunun basit bir anlamı vardı: ihracatın düşmesi ve ithalatın artması ülkenin büyüme performansını giderek daha da kötüleştirmiş ve yoksulluğu artırmıştır.

Düşük büyüme rakamları ve ekonominin durgunluğa sürüklenmesi sonucu Meksika'da, ülkenin en yoksul bölgelerinden olan Chiapas eyaletinde bir köylü ayaklanması sonucunda şiddet olayları artmış ve buna ek olarak Başkan adaylarından Luis Donaldo Colosio'ya düzenlenen suikast ülkeyi siyasi istikrarsızlığa sürüklemiştir. (Kübalı, 2000, s.2) Bütün bu olumsuzluklara ek olarak 1994 yılında seçim öncesi, hükümet kazanmak için genişleyici para ve maliye politikaları izleyince, bu harcamaları karşılamak için, kısa vadeli dolara endeksli borçlanmaya gidilmiştir. Sonunda ülkenin 28 milyar dolar olan ve pezonun dolara endeksli seyrini korumasına yeteceği düşünülen rezervler bir yıldan kısa bir sürede bitmiştir⁴⁵.

1994 yılında döviz rezervleri tükenen Meksika yetkililerinin önünde iki seçenek vardı: birincisi, faiz oranlarını yükselterek, Meksika'da yaşayanların paralarını pezoda tutmayı cazip hale getirebilirlerdi. Ancak zaten yüksek olan faiz oranlarını daha da yükseltmek, işletmelere ve tüketicilere daha fazla zarar vererek, durgunluk günlerinde yaşayan bu ülkenin büyümesini daha olumsuz etkileyecekti. İkinci seçenek ise pezoyu dolar karşısında devalüe ederek ülkenin ihracatının rekabet gücünü artırmak ve faiz oranlarının düşmesini sağlamak olacaktı. Meksika yetkilileri 20 Aralık 1994'de ikinci

⁴⁵ <http://www.businessht.com.tr/yazarlar/ahmet-oz/1057546-tekiladan-ders-cikar-mi>

seçeneği uygulamaya sokmuş, ilk başta %15 oranında bir devalüasyona gitmiştir. (Eren, 2010, s.40; Kübalı, 2000, s.3) Devalüasyona gidilmeyeceğine ilişkin önceki taahhütlere karşın bu hamle, yabancı yatırımcıların politika yapıcılara kuşkulu yaklaşmasına ve daha büyük çaplı devalüasyona gidilebileceği korkusunun artmasına neden olmuştur. Bu panik karşısında sermaye hızlı bir şekilde ya ülkeden çıkış yapmış ya da aşırı yüksek risk primleri uygulanmıştır⁴⁶. Kısa sürede pezonun değeri kriz öncesi değerinin yarısına kadar düşmüş, Mart ayına gelindiğinde, Ülke yatırımcılara %75 gibi korkunç oranlarda faiz ödemek zorunda kalmıştır. Ayrıca Meksika kısa vadeli borçlarını dolara endekslediği için, pezonun değeri düştükçe borçların giderek yükü artmış ve işler daha da kötüleşmiştir.⁴⁷

Finans krizi kısa sürede reel sektöre sirayet edince, ülkenin reel GSYİH'si 1995 yılında %7 küçülmüş, sanayi üretimi de %15 gerilemiştir (Krugman, 2010, s.37). Buna ek olarak, fiyatlar genel düzeyi %35 artmış, reel ücretler %25-35 gerilmiş, işsizlik seviyesi 1994'taki seviyesi olan %3,9'den %7,4'e çıkmıştır. Bütün bu olumsuzluklar sonucunda Meksika'da aşırı yoksulluk oranları %21'den %37'ye çıkmıştır⁴⁸.

3.2.3.2.Doğu Asya Krizi

Doğu Asya ülkelerinin 1997 Krizi öncesi başarılarının ardında yatan gerçek sıkı tasarruf ve iyi yatırımlar olmuştur. *Dünyadaki başka bir hiçbir ülke bloğu bu oranlarda tasarruf yapmayı ve fonları başarılı bir şekilde yatırıma dönüştürmeyi başaramamıştır; bu başarıda devlet önemli bir rol oynamıştır.* Ayrıca yüksek tasarruf oranları, devletin eğitime yaptığı yatırım ve devlet güdümlü sanayi politikasının bileşimi bölgenin bir ekonomi santralı haline gelmesine yardımcı olmuştur. Asya devletleri işe yarayan bir strateji keşfetmişlerdi ve bu stratejinin Washington Mutabakatıyla tek bir ortak noktası vardı: makro istikrarın önemi. Ticaret önemliydi; ama üzerinde durulan ithalatın önündeki engelleri kaldırmak değil, ihracatı artırmaktı. Washington Mutabakatı politikaları devlet için minimalist bir rol çizerken, Doğu Asya devletleri piyasaların şekillenmesine ve yönetilmesine yardım ediyorlardı. Doğu Asya ülkeleri büyümede

⁴⁶ <http://www.businessht.com.tr/yazarlar/ahmet-oz/1057546-tekiladan-ders-cikar-mi>

⁴⁷ Sonuçta ABD Meksika için Ocak 1995'te IMF öncülüğünde 50 milyar dolarlık bir kurtarma paketi hazırladı. Bu kurtarma paketi krizler sırasında IMF'in standart bir reçetesidir ve Güney Asya krizi başlığı altında bunun mantığı açıklanmıştır.

⁴⁸ <http://www.businessht.com.tr/yazarlar/ahmet-oz/1057546-tekiladan-ders-cikar-mi>

etkileyici bir artış kaydetmekle kalmamış, son otuz yılda herhangi bir gelişmiş sanayi ülkesinden çok daha az çöküş yaşamıştı. Bu ülkelerden ikisinin büyüme oranı sadece bir yıl eski olmuş, ikisi ise otuz yıl içinde hiç durgunluk yaşamamıştı. (Stiglitz, 2006, s.113-115) Bu ülkelerin en başarılısı sayılabilecek, Güney Kore, kişi başına düşen gelirini otuz yılda sekiz katına çıkarmış, yoksulluğu büyük oranda azaltmıştır. Ayrıca okur-yazarlık oranı ve teknolojik gelişmede gelişmiş ülkelerle arasındaki uçurumu da kapatmıştır. Bu ülke 1960'larda Hindistan gibi ülkelere daha yoksul bir ülke konumundayken 1990'larda OECD ülkelerine katılmıştır. Güney Kore otuz yıl boyunca yurtdışı tasarruflara ve yerli yöneticilere dayanarak yabancı sermayeye gerek duymadan müthiş bir büyüme performansı sergilemiştir.

Doğu Asya ülkelerinin yabancı sermayeye çok az ihtiyacı olduğu için, IMF ve ABD Hazine Bakanlığı, bu ülkelerin ekonomik istikrarını daha fazla artırmak adına liberalleştirmenin gerekli olduğunu öne sürmüş, bu ülkeleri para ve sermaye piyasalarını serbestleştirmeye zorlamıştır. Para piyasasını sıkı bir denetime tabi tutan bu ülkeler bu dayatmalar sonucunda şirketlerin yurtdışından borç almalarına isteksiz olsa da izin vermiş, para ve sermaye piyasalarında hızlı bir liberalleşmeye gitmişlerdir. Bu liberalleşme ve küresel sermayenin önündeki engellerin ortadan kaldırılması sonucunda, çok uluslu şirketlerin göz bebeği olan bu ülkelere (Endonezya, Malezya, Filipinler, Güney Kore ve Tayland) 1996 yılında 93 milyar dolarlık net bir özel sermaye girişi yaşanmıştır. (Rodrik, 2011, s.81) Yabancı sermaye girişi sonucunda firmalar büyük miktarlarda borçlanmış ve bilançolarına yüksek borç-öz sermaye oranları kaydetmişlerdir. Yüksek borç-öz sermaye oranlarına sahip olan firmalar, yüksek faiz oranlarında iflaslara dayanıksız olur ve hızlı bir şekilde iflas fırtınasına sürüklenirler; bir yıl sonra bu kehanet gerçekleşecekti. 2 Temmuz 1997'de Tayland para birimi 'baht' bir gecede yüzde 25 değer kaybedince, bir mali tsunami Malezya, Kore, Filipinler ve Endonezya'yı derinden sarsmaya başlamıştır. Bir kur felaketi olarak başlayan şey, yıl sonunda bu ülkelerin GSYİH'sının %10'undan fazlasına tekabül eden 105 milyar dolarlık bir sermaye çıkışına neden olurken (Rodrik, 2011, s.82), bölgedeki bankaların çoğunu, borsaları ve hatta tüm ekonomileri krize sürüklemiştir.⁴⁹

⁴⁹ 1997'nin sonlarında, Kore'nin başının derinde olduğu Wall Street'te yayıldı. Batı bankaları Kore'nin vadesi gelen borçlarını ertelemeyecekleri açıkladılar; ancak Kore'nin bu borçları ödeyecek rezervleri yoktu. Ve böylece Kore'nin başı derde girdi. (Stiglitz, 2006, s.116)

IMF'in krizdeki ülkelere standart reçetesi faiz oranlarının yükselmesi, devlet harcamalarının kısılması ve vergilerin artırılması olur. 1997 ve 1998'de Doğu Asya krizi bir ülkeden diğerine sirayet ederken, IMF'in dayattığı bu daralma politikaları, sadece o ülkelerin ekonomilerini bunalıma sokmamış, komşularına da onarılması zor hasarlar bırakmıştır. Dayatılan bu politikaları savunan IMF, çöküşün çevredeki bütün ülkelere yayılmasını daha da şiddetlendirmiş ve bölgeyi tümünden krize sokmuştur. Bir ülke zayıfladığında komşularından yaptığı ithalat azalmış ve böylece komşusunu da dibe çekmiştir. Yüksek faiz oranları, borçlarını ödemeyen firmaların sayısını artırırken, bu firmalara borç veren bankaları da tümünden etkileyerek bölgeyi daha da dibe batırmış ve ayrıca IMF'in savunduğunun aksine, yüksek faiz oranları ülkelere daha çok sermaye çekememiştir. Tam tersine durgunluğu daha da kötüleştirerek sermaye çıkışını daha da hızlandırmıştır. IMF'e göre, bir ülkede faiz oranlarının yükselmesi, yabancı sermaye akışı için daha çekici hale gelecek ve ülkeye giren sermaye, döviz kurunun değer kaybetmesini engelleyecekti. Döviz kurunun çökmesi durumunda ise büyük miktarlarda dolar bazında borçlananlar borçlarını ödeyemeyeceklerinden bu ekonominin çöküşüne neden olacaktır. IMF'in döviz kurlarının korunması için ısrar etmesinin önemli bir nedeni vardır: bu borçlu ülkelerin Batı bankalarının borçlarını ödemelerini sağlamakla birlikte, zenginlerin yüksek döviz kurundan paralarını dolara çevirip ülke dışına çıkarmalarını sağlamaktadır. Dolayısıyla bu amacını gerçekleştirmek adına bu kuruluş Asya Krizi sırasında 95 milyar dolarlık bir kurtarma paketi (Kore 55 milyar dolar, Endonezya 33 milyar dolar ve Tayland 17 milyar dolar aldı⁵⁰) hazırlayarak bu ülkelerin döviz kurlarının çökmesini önlemeye girişmiştir. Ancak bu kurtarma paketi de başarısızlığa uğrayınca, IMF, bu ülkeleri gerekli reformları ciddi bir şekilde uygulamamakla suçlamıştır. (Stiglitz, 2006, ss.129-133)

1998 yılına gelindiğinde krizden etkilenen ülkelerde, işsizlik tırmanmış, bankalar kapanmış ve GSYİH büyük oranda gerilemiştir. İşsizlik oranı Kore'de dört katına, Tayland'da üç katına, Endonezya'da on katına çıkmıştır. Endonezya'da 1997'de çalışan erkeklerin neredeyse yüzde 15'i, işini kaybetmiştir. GSYİH oranlarına gelince, aynı yılda Endonezya'da %13,1, Kore'de %6,7 ve Tayland'da %13 gerilemiştir. Krizden üç yıl sonra bile Endonezya'da çıktı düzeyi kriz öncesinden %7,5 daha düşük seviyede kalmıştır. Endonezya'da işletmelerin %75 bu krizden derinden etkilenmiş, öz sermaye

⁵⁰ Stiglitz, 2006, s.284

yeterliliğine sahip olmayan 16 banka kapatılmış, Tayland'da ise banka borçlarının %50'si geri ödenemez duruma gelmiştir. (Koyuncu ve Şenses, 2004, s.6)

Doğu Asya krizi sırasında IMF'in dayatmalarına karşı koymayı göze alan tek ülke Malezya olmuştur. Malezya Başbakanı Muhammet tüm saldırılara rağmen, ülkeden sermaye giriş çıkışlarını denetime sokmuş ve faiz oranlarını düşürmüştür. 1998 yılında bu ülke para birimi olan ringgiti 3,80 dolara sabitleyerek, faiz oranlarını indirmiş ve yabancı portföyün ülkeye girişini 12 aylık bir süre için durdurmuştur⁵¹. Düşük faiz oranlarını daha az firmanın iflas etmesine yol açarken, reel ve finans sektörünü kurtarmak için gereken kamu kaynakları da az olmuştur. Bu denetimler sonunda Malezya hızlı bir şekilde toparlanmayı başarmıştır. (Öksüz, 2001, s.49) Güney Kore ise sadece şirketlerin yapılandırılmasında devlete aktif bir rol biçerek, döviz kurunun yükselmesi yerine⁵² onun düşük tutulmasını sağlayarak toparlanmaya girmiştir.

3.2.3.3.Rusya Krizi

Sovyet Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, Washington Mutabakatı politikalarını evrensel bir nitelikte bütün dünyaya dayatan ABD Hazinesi, IMF ve Dünya Bankası, komünist bloktan çıkan ülkelerin piyasa ekonomisine geçişlerini sağlamak için harekete geçip, bu geçişe öncülük etmeye başlamışlardır. (Akşit, 2009, s.67) Ancak bu ülkelerin diğer ülkelere önemli bir farkı vardı: söz konusu ülkeler 70 yıl boyunca merkezi planlama sistemiyle yönetilmiş ve piyasa ekonomisine tamamen yabancı kalmışlardı. IMF ve Dünya Bankası yine de aynı reçeteyi bu ülkelere de sunmaya girişmişlerdir.

1992 yılında, Rusya'da bir gecede doğal kaynaklar hariç, tüm fiyatlar serbest bırakılmış ve bunun sonucunda enflasyon aşırı yükselerek hane halkının elinde olan bütün tasarruflar erimiştir. Enflasyonun göklere tırmanmasını durdurmak için IMF harekete geçerek, makro istikrar sorununu gündeme getirmiş ve sıkı para politikası ile yüksek faiz oranları reçetesini yönetime aşlamıştır. (Eren, 2010, s.49) Sırada kamu aktiflerin özelleştirmesi vardı. İlk yüksek enflasyon Rusların elindeki tasarrufları eritince özelleştirilen işletmeleri satın alacak kadar parası olan girişimciler bulunmamış,

⁵¹ Malezya denetimlerin yürürlüğe girmesinden bir yıl sonra, tam da söz verdiği gibi bu vergiyi kaldırdı. (Stiglitz, 2006, s.147)

⁵² Bu IMF'in standart reçetesinin tam tersine bir uygulamaydı.

bulunursa da yüksek faiz oranları bunu tümünden engellemiştir. Standart reçetenin diğer maddesi sermaye piyasasının liberalleştirmesiydi: IMF, liberalleştirmenin serbest sermaye akışına yol açacağını, böylelikle ülkenin yabancı yatırımcılar için cazip hale geleceğini ve bunun sonucunda ekonominin canlanacağını savunuyordu. Ancak olacak olan tek şey ülkeden milyarlarca dolar sermaye kaçıışı olmuştur.

Birkaç yıl sonra sıkı para politikası ve yüksek faiz oranlarıyla birlikte ruble aşırı değerli hale gelirken, Rusya'ya ithal mallar akmış ve yerli üreticiler rekabet etmekte çok zorlanmışlardır. Diğer taraftan ithalat mallarıyla rekabet edemeyen üreticiler, yüksek faiz oranlarıyla birlikte yatırımlarını durdurmuş ve tüketim mallarını bile üretmez hale gelirken, ekonomi tümünden dibe batmıştır. Buna rağmen IMF, rublenin devalüe edilmesinin yeni bir hiperenflasyona yol açacağını dile getirerek, döviz kurunun yüksek tutulmasında ısrar etmiş⁵³ ve bu ülkeye borç vererek kaynak aktarmıştır. IMF'in döviz kurlarının yüksek tutulmasında diretmesinin altında yatan mantığı Doğu Asya krizi başlığı altında açıklamıştık. Bu standart bir karşılıktı ve Wall-Street ve Batı bankalarının sermayeleri ve kârlarını korumak adına bütün krizler patlak verdiğinde yapılmış ve yapılıyordu. (Stiglitz, 2006, s.170)

1998 yılında doğu Asya krizinin şok dalgası zaten çok kötü günler geçiren Rusya için işlerin daha da kötü olmasına neden olmuştur. Bu kriz yükselen piyasalara yatırım yapmak isteyen yabancı yatırımcılar arasında bir ürkekliğe yol açmış ve doğal olarak, yatırımcılar bu ülkelerde yatırım yapmak için daha büyük kazanç (daha yüksek faiz oranları) talep etmişlerdir. Ayrıca Doğu Asya'da IMF'in neden olduğu durgunluk ve bunalım, bu ülkelerin çıktılarında bir gerilemeye neden olmuş, sonuçta petrol talebinde bir düşüş yaşanmış ve bu da petrol fiyatlarını önemli derecede (1998'in ilk altı ayında %40'lık bir düşüş) olumsuz etkilemiştir. Petrol Rusya için hem önemli bir ihracat ürünü hem de devletin gelir kaynağıydı. Petrol fiyatlarındaki bu düşüş Rusya'nın yıkımına hız kazandırmıştır. (Oktar ve Yüksel, 2015, s.331)

Reformcular ve onların IMF'deki danışmanları, yine de devalüasyona karşı direnmiş ve döviz kurlarının değişmemesi için gönüllü olarak bu ülkeye milyarlarca dolar aktarmışlardır. Ancak devalüasyonun kaçınılmaz olduğu inancı yurtiçi faiz oranlarını

⁵³ *Paralarını yurt dışına çıkarmak isteyen zenginler için yüksek döviz kuru bir nimetti ve onların rublelerini kolayca dolara çevirip yabancı bankalarına aktarmalarını sağlıyordu.* (Stiglitz, 2006, s.170)

daha da yükseltmiş⁵⁴, insanları daha çok ruble satıp dolar almaya teşvik ederek ülkeden daha fazla sermaye çıkışı yaşanmıştır. IMF ve diğerleri ülkeyi durmadan borç batağına sürüklerken, yeni giriş yapılan paralar, yozlaşmış devlet adamlarınca⁵⁵ birkaç hafta içinde Wall-Street ve İsviçre Bankalarına geri aktarılmış ve Rus vergi mükelleflerine geride ağır bir yük bırakmıştır. Kamu aktiflerinin özelleştirmesinden elde edilen kaynakların da son durağı aynı olmuştur.

17 ağustos 1998’de, Rusya ödemeleri tek taraflı olarak askıya aldığını ve rubleyi devalüe ettiğini açıklamıştır. Ocak 1999’da ruble Temmuz 1998’deki seviyesine göre yüzde 45’den fazla değer kaybetmiştir. Bu olay küresel mali krizi hızlandırmış, yükselen piyasalarda faiz oranları Doğu Asya krizi zirveye çıktığı zamankinden daha yükseğe çıkmıştır. Kriz hızla Brezilya ve Arjantin gibi zaten durgunluk döneminde yaşayan ve kur riskiyle karşı karşıya olan ülkelere sıçrayarak bu ülkelerin de gündemini etkilemiştir⁵⁶. Bütün bunlar sağlam ekonomi politikalarına sahip olan gelişmekte olan ülkelerin bile yabancı yatırım çekmesinde olumsuz sonuçlara yol açmıştır.

Devalüasyon, Rusya’da üretilen malların ithalat mallarıyla rekabet edebilirliğini sağlamış, yurtiçinde üretilen malların giderek ülke piyasasında payı artmış ve ekonomik büyümeye yol açmıştır. IMF yine de yanılmıştı; Enflasyon IMF’in korktuğu gibi tırmanmamış ve Rusya ilk belirgin büyümeyi yaşamıştır. Enflasyonu makul bir seviyenin altında indirmenin büyümeyi artıracığına dair herhangi bir kanıt da zaten yoktur. Polonya IMF’in baskısını göz ardı ederek, geçiş yılları boyunca enflasyonu %20 seviyelerinde tutmaya karar vermiş ve bu yönde başarılı olmuştur. Aksine IMF’in yıldız öğrencisi sayılabilecek Çek Cumhuriyeti enflasyonu %2’ye indirmiş ve sonunda ekonomisi durgunluğa sürüklenmiştir.

Bu başarısızlıklar sadece Rusya’yla sınırlı kalmayıp, nerdeyse tüm geçiş ekonomilerinde yaşanmıştır. Eski komünist ülkelerden sadece birkaç tanesi 2000’li yıllarda 1990’lardaki seviyeleri yakalayabilmişlerdir. Dünya Bankası verilerine göre

⁵⁴ 1998 Haziran’ında devlet ruble borçlarına nerdeyse yüzde 60 faiz ödüyordu; bu rakam birkaç hafta içinde yüzde 150’ye fırladı. Devlet dolar olarak geri ödeme taahhüdü verdiğinde bile yüzde 50 gibi yüksek faiz ödemek zorunda kalıyordu. (Stiglitz, 2006, s.170)

⁵⁵ Dünya Bankası ve IMF görünüşte yozlaşmış devletlere borç vermeye karşı sert bir tavır takınıp gibi görünürken ortada çift standart olduğu anlaşıyordu. Kenya gibi stratejik konumda olmayan ülkelerin borç istekleri yozlaşma nedeniyle reddedilirken, Rusya gibi ülkeler sürekli para aktarılıyordu. Dünya Bankası araştırmaları Rusya’nın en yozlaşmış bölgeler arasında en üst sıralarda olduğunu ortaya koymuştur. (Stiglitz, 2006, s.172)

⁵⁶ Bu krize bir sonraki başlık altında detaylı olarak değineceğiz.

2000 yılında Rusya'nın GSYİH'sı 1989'dakinin üçte ikisinden daha azdı.⁵⁷ Moldovya'da üretim on yıl öncesine göre üçte birinden bile daha düşük olmuştur. Ukrayna'da ise GSYİH on yıl sonra sadece üçte biri kadar olmuştur. 1989 yılında Rusya'da yaşayanların yalnızca yüzde 2'si yoksuldu, bu rakam 1998'de dehşet verici bir rakam olan 23,8' ulaşmıştır. Dünya Bankasının verilerine göre bu yılda ülkenin yüzde 40'dan daha fazlası günde 4 dolardan daha az bir parayla geçiniyorlardı; çocuklara gelince yüzde 50'den fazlası yoksul ailelerde yaşıyorlardı. (Stiglitz, 2006, ss.175-177)

3.2.3.4.Latin Amerika Krizi

3.2.3.4.1. Brezilya

1998 yılında Rusya krizinin ardında Latin Amerika yeniden sahneye çıkarak krizlere ev sahipliği yapmıştır. En başta Brezilya'yı etkileyen bu uluslararası panik daha sonra Arjantin ve diğer Latin Amerika ülkelerini de derinden sarsmış ve bunun ardından dünyanın diğer bölgelerinde bulunan gelişmekte olan ülkelere de hasar bırakmıştır. 1980'ler boyunca borç krizleriyle karşı karşıya kalan, yüksek oranlarda açıklar veren ve enflasyonla mücadele eden bu ülkeler, Washington Mutabakatı politikalarını uygulamaya sokmuş ve nihayet enflasyonu durdurmaya başarmıştır. Enflasyonun istikrarının sağlandığı, özelleştirmelerin yapıldığı ve sermaye piyasasının başarılı bir şekilde liberalleştiği bu ülkeler, 1990'lar boyunca yeniden uluslararası sermayenin güvenilir limanları haline gelmiş ve sermaye bu ülkelere akmıştır. Ancak Meksika 1994 kriziyle yeniden başlayan kara bulutlu dönem, dünyanın diğer bölgelerinde oluşan krizlerle birlikte, sermayenin bu ülkelerden yeniden toparlanıp kaçmasına neden olmuştur. Özellikle, 1998 Rusya Krizinden sonra, yatırımcıların en çok övgüler yağdırdığı ve IMF'in dayattığı politikaları en iyi şekilde uyguladığı Brezilya, derin bir krizle karşılaşmıştır.

Brezilya 1994 yılında yürürlüğe koyduğu, realin dolar karşısında tedrici devalüasyonunu öngören "Real Planı" sayesinde yıllardır yaşadığı aşırı enflasyon sorununa bir çözüm üretmiş ve birkaç yıl içinde yıllık enflasyon oranlarını %2700'lerden %1-3 düzeylerine çekmeyi başarmıştır. Bununla birlikte gerçekleştirdiği özelleştirme programlarıyla gelişmekte olan ülkeler arasında bir model olarak gösterilmiş ve

⁵⁷ Bu 1940-46 yılları arasında savaş döneminde alan hasardan (% 24) çok daha büyüktü.

uluslararası sermayenin hızlı akış sağladığı ülke haline gelmiştir. (Akdiş, 2000, s.89; Turan, 2011, s.60) Diğer taraftan Real Planı'yla birlikte, realin dolara endekslenmesi sonucunda ülkenin para birimi aşırı değerli hale gelmiş ve Brezilya'nın uluslararası piyasalarda rekabet gücünü zayıflatmıştır. Aşırı değerlenmiş real, ülkenin ihracatını olumsuz etkilerken, sermayenin hızlı bir şekilde içeriye akışıyla birlikte ithalat mallarında önemli bir artış yaşanmış, dolayısıyla cari işlemler açığı gittikçe artmaya başlamış ve 1994 yılında GSYİH'nin %0,3'ünden 1997 yılında %4,2'sine ulaşmıştır. 1998 yazına gelindiğinde artık Brezilya bir ekonomik yavaşlamaya girmiş, işsizlik artmış, ancak enflasyon sorunu çözülmüştür; hatta bazıları deflasyondan bile söz ediyorlardı. Ardından Rusya'daki finansal kriz Brezilya'nın para birimine saldırıyı tetikleyince, ülke ABD ve IMF'den yardım istemeye başlamıştır. Ekonomisi yavaşlayan ve enflasyonun söz konusu olmadığı bu ülkeye önerilen politikalar, vergilerin artırılması, kamu harcamaların kısılması ve aşırı yüksek faiz oranlarının sürdürülmesiydi (kriz başladığında Brezilya faiz oranlarını neredeyse yüzde 50'ye çıkarmıştı). Sonunda Brezilya hükümeti 1999 yılında ülkeyi daha ciddi bir durgunluğa iten sıkı maliye ve para politikalarını uygulamaya sokmuştur. (Krugman 2010, ss.96-97)

Diğer taraftan real ve dolar arasındaki paritenin sabit tutulması, nesiller boyunca süren enflasyon sorununu çözüme kavuşturup ve fiyat istikrarını sağladığı için, hem Brezilya hem de ABD, sabit orandan vaz geçmenin, yatırımcıların ülkeye duyduğu güvenin yıkılmasına yol açacağından korkuyorlardı. Bu da aşırı değerlenmiş realin devalüe edilmesi önünde engel olmuştur. Realin devalüe edilmesinden kaçınmak için, IMF ülkeye para tedarik edebilir ve bu da ülkenin kendi döviz rezervleriyle birlikte reali desteklemek için piyasalarda kullanılabildi. Fakat sermaye kaçışını durduracak bir şeyler yapılmazsa bu para da kısa sürede bitecekti. O halde elde kalan yegâne çözüm faiz oranlarını yükseltmekti. Faiz öylesine yüksek bir oranda olmalıydı ki yatırımcılar reelin devalüe edileceğinden kuşkulandıklarına rağmen paralarını Brezilya'da tutmaya devam etsinler. (Krugman, 2010, s.98) Ancak aşırı değerli hale gelen real sonucunda durgunlaşan ekonomi vergi gelirlerini azaltırken, yükselen faiz oranları hükümetin faiz ödemelerini artırmıştır. Yatırımcılar bütçe açıklarını azaltmadığı takdirde Brezilya'nın ekonomik felakete sürükleneceğine inanırken, Real Planı'na artık kuşkuyla bakılıyor ve devalüasyon beklentisi giderek artıyordu. (Turan, 2011, s.60)

Devalüasyonu kaçınılmaz kılan darbe ise 1999 Ocak ayında beklenmeyen bir yerden gelmiştir. Brezilya'nın en önemli eyaletlerinden biri olan Minas Gerais, federal hükümete olan 15 milyar dolarlık borcunu ödeyemeyeceğini bildirince, real üzerindeki baskı daha da artarak, hükümet sonuçta 13 Ocak 1999'da realin değerini ilk başta %8,3 devalüe etmek zorunda kalmıştır. Ardından kısa bir süre sonra Merkez Bankası, artık döviz kuru piyasasına müdahale etmeyeceğini açıklayarak, sabit döviz kuru sona ermiş ve dalgalanmaya bırakılmıştır. (Akdiş, 2000, s.89) Real Planı'nın sonu anlamına gelen bu olayın ardından hızlı sermaye çıkışı yaşanmış, bir yıl içinde hizmet üretimi 250 milyar dolar gerileyerek 537 milyar dolara düşmüştür. Ardından en başta Arjantin olmak üzere çevre ülkelerin başı yeniden derde girmiştir. (Özel, 2005, s.14)

3.2.3.4.2. Arjantin

1982 yılında Falkland Savaşı'nda İngilizler karşısında yenilen Arjantin, ardından gelen 1982 Meksika borç kriziyle birlikte, ekonomik istikrarsızlığa sürüklenmiştir. Bu durumda Arjantin hükümeti uzun yıllar boyunca bütçe açıklarını kapatmak için sürekli para basma yoluna gitmiş ve sonuçta ülke büyük hiperenflasyonlarla karşı karşıya kalmıştır. (Evirgen, 2004, s.4) Böylece, ülke 1980'ler boyunca aşırı bir enflasyonist dönem geçirmiş, 1989 yılına gelindiğinde fiyatların yılda %3000 gibi arttığı bir hiperenflasyon yaşamıştır. Bütün bu enflasyonist geçmişe son vermek isteyen Arjantin hükümeti, nihayet 1991 yılında, bir pezoju bir dolara sabitleyerek bir para kurulu⁵⁸ oluşturmuştur. Dolayısıyla dolaşımdaki her pezo için resmi rezervlerinde bir ABD doları bulundurması gerekmiştir. (Krugman, 2010, s.84).

Para kurulu sonrası, yabancı yatırımcılar Arjantin ekonomisine ve yönetimine övgülere yağdırarak, çoğunlukla işletmelere ve bireylere verilen dolar krediler biçiminde ülkeye yabancı sermaye girişı yaşanmıştır. Ancak Brezilya ve Avrupa ülkeleriyle ABD'den daha çok ticaret yapan Arjantin'in pezoju dolara sabitlenmesi, bu ülkenin uluslararası piyasalarda dalgalanmalardan büyük zararlar görmesini de beraberinde getirmiştir. 1990'ların sonlarından itibaren dolar, euro karşısında hızla yükselirken, diğer taraftan Rusya Finans krizi Brezilya realinin sert bir şekilde devalüe edilmesine neden

⁵⁸ Eski sömürgecilik döneminde, Avrupalılar sömürge ülkelere, kendi paralarını basmalarını izin verir, ancak bu para, kati bir şekilde sömürgeci ülke parasının değerine bağlanıyordu. Dolayısıyla yerli para basımı yasalarla döviz rezervleriyle denetim ve garanti altına alınıyordu.

olmuştur. Bu kur değişimlerinin bileşik etkisi Arjantin ihracatının rekabet gücünü ciddi ölçüde azaltarak⁵⁹, ülkeyi derin bir durgunluğa itmiştir.

Arjantin ekonomisinin durgunluğa sürüklenmesi ve giderek açıklarının büyümesi yabancı yatırımların güvenini sarsmış, ülkeye giriş yapan sermaye hızla tekrar çıkış yapmaya başlamıştır. Arjantin yöneticileri, bu kriz karşısında, yabancı yatırımcıların güvenini yeniden kazanmak isteyince, daraltıcı politikaları devreye sokarak, harcamalarını kısmağa başlamışlardır. Bunun sonucunda da durgunluk daha kötü bir biçime bürünmüştür. Hükümetin krizi kontrol altına almak için, bankalardan çekilen paralara getirdiği sınırlar gibi girişimleri de büyük protesto gösterilerine neden olmuş, nihayet hükümet baskılara dayanamayarak, pezo dolar eşitliğini sağlayan para kurulundan çaresizce vaz geçerek onu dalgalanmaya bırakmıştır. Döviz kurunun serbest bırakılması ardından pezo hızla değer kaybederek, kısa bir sürede yaklaşık 30 sente kadar düşmüş ve bu düşüşün sonucunda reel sektöre ağır bir darbe yemiştir. Çoğu işletme ve birey dolarla borçlandığından, birçok iflas yaşanmıştır. 2001 yılında reel GSYİH %4, 2002’de ise %11 gerilemiştir. 1998 ile 2002 arasında Arjantin ekonomisi toplamda %18 gerilemiştir. (Krugman, 2010, s.85)

Bu derin krizin ardından Arjantin hükümeti, 100 milyar doları aşan dış borçları üzerine moratoryum ilan etmiş ve 9 Eylül 2003’te IMF’ye vadesi gelmiş olan 2,9 milyar dolarlık borcunu ödemeyi reddetmiştir. Ardından devlet başkanı Krichner, alacaklıların 103 milyar tutarındaki borçlarının %75’inden vazgeçmelerini ve 42 milyar dolar seviyesinde ödeme yapabileceklerini duyurmuştur. Arjantin hükümeti tarafından tek taraflı olarak dış borçlarda indirimine gidilmesi finans piyasalarında şiddetli yankı bulmuş, uluslararası hukuka aykırı olduğu ve alacaklılarına haksızlık yapıldığı gerekçesiyle şiddetle eleştirilmiştir. Arjantin’in bu kararı sonucunda yatırımcılar daha da ürkek davranarak, üçüncü dünya ülkelerinden çıkış yapmaları, diğer gelişmekte olan ülkeleri de mali kaynak bulmakta olumsuz etkilemiştir. (Yeldan, 2005, s.1-2)

⁵⁹ Dolar Euro karşısında yükseldikçe, Arjantin’in malları Avrupa piyasalarında daha pahalı hale gelmiş ve önemli ölçüde rekabet gücünü zayıflatmıştır. Ayrıca Rusya krizi ardından yabancı yatırımcıların daha ihtiyatlı davrandığı ve cari işlemler açığının giderek büyüdüğü Brezilya’da devalüasyon sonucu, Arjantin’in diğer önemli ticaret ortağı karşısında rekabet gücünü kaybetmesi ülkenin ihracatını ve dolayısıyla büyümesini olumsuz etkilemiştir.

3.2.3.5. Türkiye

3.2.3.5.1. Türkiye’de Neo-liberalizm

ABD ve İngiltere’de muhafazakâr iktidarlarını takiben, Türkiye’de de 1980 yılında iç savaş boyutuna kadar varan çatışmaları sona erdiren askeri bir darbe yaşanmış ve neo-liberal dönüşüme uygun bir ortam hazırlamıştır. Böylelikle darbe sonrası kapitalist dünyadaki dönüşüme paralel olarak, gelişmekte olan ülkeler arasında Türkiye, muhafazakâr bir iktidar eşliğinde, neo-liberal politikaları benimseyen ve uygulamaya sokan ilk ülke haline gelmiştir.

1973 Petrol krizinden sonra petrol fiyatlarındaki yükselme sonucu, Türkiye’nin ithalatında önemli yer alan petrol için döviz ihtiyacı önemli ölçüde artınca, yönetim dış borçlanmayla bunu karşılamaya girişmiş, ancak gerekli kaynakları bulmakta büyük sorunlarla karşılaşmıştır. Böylelikle üretimde kullanılan girdileri ithal edemeyince temel malları üretmekte yetersiz kalmış ve ülke içinde kıtlık ve karaborsa doğmuştur. Üretimdeki bu yetersizliği gidermek ve ekonomiyi yeniden canlandırmak isteyen Türkiye, bu defa dış kaynak bulmak için IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlara başvurmuş, ancak bu kuruluşlar yardımlarını koşullu olarak, ekonomide bir seri yapısal dönüşüme gidileceği takdirde bu ülkeye aktaracaklarını öne sürmüşlerdir. Bunun üzerine 1980 yılında, 24 Ocak Kararları olarak bilinen bir takım önlem uygulamaya hazırlanmıştır.⁶⁰ 24 Ocak Kararları, ithal ikameci politikaları devre dışı bırakan ihracata yönelik kalkınma politikaları anlamına geliyordu. Bu değişiklikler sonucunda ekonomi dışa açılacak, serbest piyasa güçlendirilecek, kamu kesimi küçülecek, enflasyon kontrol altına alınacak ve sermaye piyasası liberalleştirilerek, yabancı sermayenin önündeki engeller ortadan kalkacaktı. Ancak serbest piyasa ekonomisine geçişi sağlayan 24 Ocak Kararları, dönemin Türkiye toplumunda radikal bir değişim anlamına geliyordu ve bu kararları uygulamaya sokmak, Demirel hükümeti ve dönemin devlet bakanı Özal için büyük başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu kararlar ancak sendikaların kapatıldığı ve toplumun ağır bir baskı altına alındığı koşullarda yapılabilirdi ve nitekim öyle olmuştur. 12 Eylül 1980’de Türkiye’de gerçekleşen bir askeri darbe bu programın uygulamaya geçirilmesi için uygun ortamı oluşturmuş bulunuyordu.⁶¹

⁶⁰ <http://www.dunyabulteni.net/haber/244303/turkiye-ekonomisinin-kirilma-noktasi-24-ocak-istikrar-kararlari>

⁶¹ <http://marksist.org/icerik/Tarihte-Bugun/6298/24-Ocak-1980-Demirel-hukumeti,-24-Ocak-adiyla-bilinen-kararlari-acikladi>

Darbe sonrasının sessiz ve baskı altına alınmış toplumunda, serbest piyasaya geçiş koşulları tümünden sağlanmış, 1984 yılında döviz hareketleri önündeki yasal engeller ortadan kaldırılmış, 1988 yılında interbank piyasası kurulmuş, 1987 yılında açık piyasa işlemleri yürürlüğü girmiş ve 1988'de mevduat ve kredi faiz hadleri tamamen kaldırılmıştır. 1980'lerin ortalarından itibaren ticaret liberalizasyonu kapsamında kaldırılan miktar kısıtlamaları, 1989 yılında sermaye hesabının liberalizasyonu ile birlikte tamamlanmıştır. (Karabulut, 2002, s.123) Sermaye hesabının liberalleşmesi sonucunda da ülkeye büyük miktarda yabancı sermaye girişi yapılmıştır. 1980 yılında 97 milyon dolar olan yabancı sermaye miktarı 1987 yılında 337 milyon dolara yükselmiş ve ülkede faaliyet gösteren yabancı sermayeli kuruluşların sayısı da aynı yıllarda 78'den 836'ya çıkmıştır. (Aktaran Abacı 2012, s.120)

3.2.3.5.2. 1994 krizi

Türkiye'nin 1980 öncesi ekonomik durumu birçok yönden Latin Amerika ülkeleriyle benzer nitelikteydi. Latin Amerika ülkeleri gibi Türkiye, yüksek enflasyon, dış borç, işsizlik, ithalat kısıtları ve ihracat durgunluklarıyla mücadele ediyordu. Bu kriz ortamından çıkmak için de IMF'le yapılan anlaşma gereği Türkiye, kısa dönemde enflasyonu kontrol altına almak, dış açıklarını gidermek, uzun dönemde dış ticareti serbest bırakmak, emek piyasasını esnekleştirmek, kamu işletmelerini özelleştirmek ve finansal piyasaları liberalleştirmeyi hedef edinmiş ve 1989 yılında sermaye hareketlerine uygulanan tüm engelleri kaldırmıştır. 24 Ocak Kararları olarak bilinen bu uygulamalar sonrasında, ücretlerdeki gerileme ve enerji fiyatlarındaki düşmeyle birlikte kısa dönemde ihracatta önemli bir artış yaşanmış ve ekonomik büyüme hızlanmıştır.

Ancak 1988 yılında kur hedeflemesi politikasının benimsenmesi, sermaye hareketlerinin artışıyla birlikte, iç talepte önemli bir artışa neden olmuş, ithalat hızla artmaya başlamış ve TL reel olarak haddinden daha değerli hale gelmiştir. Kurun daha yüksek tutulması, uygulanan yüksek faiz oranlarıyla birlikte, kısa vadeli sermaye girişleri için daha cazip hale gelirken, diğer taraftan aşırı değerli TL ile birlikte, ithalatın hızla artması cari açığı olumsuz etkilemiş, bu açığı gidermek için yönetim iç borçlanmaya giderek, yüksek faiz oranları ödemek zorunda kalmıştır. Sonuçta, kamu kesimi borçlanma gereği 1988-1993 yılları arasında GSMH'nin %4,8'inden %12'sine yükselmiştir. Diğer

tarafından aşırı değerlendirilmiş kur ülkenin ihracat ürünlerindeki rekabet gücünü azaltarak, ekonomik durgunluğu beraberinde getirmiş, cari işlemler açığını 1993 yılında GSMH'nin %3,3'e yükseltmiştir. 1993 yılına gelindiğinde, Körfez savaşıyla birlikte, giderek artan açıkları için yüksek faiz ödemeleri yapan Türkiye için her şey daha da kötüye gitmiştir. Faiz ödemeleri yükünü azaltmak için kamu borçlanma miktarına sınırlama getirmek isteyen hükümet, faiz oranlarını düşürmüş, ancak yüksek enflasyon, yüksek cari işlemler ve bütçe açıkları nedeniyle piyasada TL tutmanın maliyeti artmış ve döviz talebi hızla yükselmiştir. Piyasada hızla TL'den kaçış ve döviz talebindeki artış sonucunda 1994 yılının başlarında resmi kur ve serbest kur arasındaki fark %23'e kadar artmıştır. Nihayet, kur üzerindeki bu baskılara dayanamayan hükümet 26 Ocak 1994 yılında %14'lik bir devalüasyona gitmiş, bu devalüasyonu 1 Mart ve 17 Mart tarihlerinde iki ayrı devalüasyon izlemiştir. Nisan 1994'te nominal olarak %172 değer kaybeden TL, bankaların da açıklarını kapatmak için dövizle hücum etmeleriyle birlikte Merkez bankası rezervlerini 1 Aralık 1993'da 7 milyar dolardan, 1 Mart 1994'te 3,3 milyar dolara düşürmüştür. Bütün bu gelişmelere ek olarak kredi derecelendirme kuruluşlarının Türkiye'nin kredi notunu düşürmesi, üç bankanın iflasına sebebiyet vermiş ve Türkiye ekonomisi krize sürüklenmiştir. (Güloğlu ve Altınoğlu, 2002, ss.16-19)

Meksika ve Güney Doğu Asya krizleri sırasında bu ülkelerin karşılaştığı sıkıntılarla Türkiye'de olanlar çok benzerlik taşımaktaydı. Aşırı değerlendirilmiş kur, yurtiçi faiz oranlarının çok yüksek tutulması, ithalattaki artış ve ihracattaki gerileme sonrası ekonominin durgunluğa girmesi ve açıklarını gidermek için yüksek faiz oranlarıyla borçlanması bu ülkeyi krize sürüklemişti. Kriz kısa sürede reel sektörü de vurmuş, ekonomi %6,1 küçülmüş ve işsizlik oranları 1994 yılında %7,8'den %8,2'ye çıkmıştır. Ayrıca imalatı istihdam, özel sektörde %2,2 ve kamu sektöründe %7,4 gerilemiştir. 5 Nisan krizinden sonra IMF'le bir anlaşma çerçevesinde uygulamaya koyulan istikrar programı sonrası ise reel ücretler daha da azalmış, kamu kesiminde çalışanların asgari ücretlerinde %5 ve özel sektörde çalışanların ücretlerinde %14'lük bir gerileme yaşanmıştır. (Koyuncu ve Şenses, 2004, s.20)

5 Nisan kararları olarak bilinen bu programın temel amacı, enflasyonu hızlı bir şekilde düşürmek, ihracatı artırıp, ithalatı azaltmak, dış borçları sınırlamak, kamu gelirlerini artırıp, kamu harcamalarını kısmak, tarımda ve sosyal güvenlik kurumlarında reformlar yapmaktır. *Ancak bu istikrar programı gerek yapısal reformlara yer*

verilmemesi, gerekse KİT ürünleri fiyatlarını dondurma gibi sorunu daha da kötüleştirici uygulamalara gidilmesi nedeniyle piyasalar tarafından güvenle karşılanmamıştır. Çünkü KİT ürünlerinin fiyatlarının dondurulması, KİT açıklarını artırma yoluyla bütçe açıklarını artıracığı son derece açıktı. Nihayet istikrar programı başarısızlığa uğramış ve IMF, taahhüt ettiği kredilerin bir kısmını ödememiştir. (Karabulut, 2002, ss.129-130)

3.2.3.5.3. 2001 krizi

1998 Rusya krizi, yabancı yatırımcılar arasında bir panik yaratarak gelişmekte olan ülkelerden sermaye kaçıışı yaşanırken, Türkiye'yi de etkisi altında almış ve ülkeden 4,5 milyara yakın sermaye çıkışına neden olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerin piyasalarında çalkantı yaratan bu olay sonrası Türkiye Merkez Bankası rezervleri de Ağustos ayı boyunca 26 milyar 305 milyon dolardan 21 milyar 965 milyon dolara inmiştir. Rusya'da finansal kriz olarak başlayan bu panik, sadece sermaye piyasalarını etkilemekle kalmamış, diğer gelişmekte olan ülkeler gibi Türkiye'nin reel sektörünü de derinden sarsmıştır: 1997 yılında GSMH'daki %8,3 gibi büyüme oranı bu krizin ardından 1998 yılın sonunda %3,8 olarak gerçekleşmiştir. Doğu Asya ve Rusya krizleri ardından bu ülkelerdeki talep daralmaya giderken, Türkiye'nin imalat sektöründe büyük gerileme yaşanmış, tekstil, giyim ve deri sanayiinde üretimin azalmasıyla sonuçlanmıştır⁶². Ayrıca buna ek olarak, bu ülkelerdeki büyük devalüasyonlar sonrası Türkiye'nin ihracat mallarının rekabet gücü de olumsuz etkilenmiştir. Bu krizden bir yıl sonra, Ağustos depreminden alınan hasarlarla birlikte ülkenin, ekonomik büyümesi %-6,1 gibi negatif bir değer olarak küçülmeye gitmiş, bütçe açıkları GSMH'nın %11,5'una ulaşmış (Karabulut, 2002, s.130) ve enflasyon oranı %53,2'ye yükselmiştir. (Güloğlu ve Altınoğlu, 2002, ss.21-22)

Ardından Türkiye, IMF ve Dünya Bankası'nın desteğini de alarak enflasyonu sonlandırmak için yeni bir programı uygulamaya sokmuş, faiz dışı bütçenin fazla vermesi, döviz kuru ve faiz oranlarının yeniden belirlenmesi, sosyal güvenlik, tarım, özelleştirme ve vergi konularında reform gerçekleştirmesini hedef edinmiştir. Bu reformlar arasında, döviz kuru ve para politikasının yeniden belirlenmesi önemli bir yer almıştır; Merkez Bankasının net iç varlıklarına sınır getirilmiş, bu varlıklar 1,2 katrilyon

⁶² Asya ve Rusya'ya olan ihracat rakamları sırasıyla %45,7 ve %34,5 oranında gerilemiştir.

TL olarak belirlenmiş ve varlıkların artırılmasının ancak döviz girişi oranında artırılması kararlaştırılarak, para kurulu gibi çalışması hedeflenmiştir. Ancak faiz oranlarındaki düşüşü hedefleyen bu uygulama beklenen sonuçları vermemiştir: faizlerdeki hızlı düşüş, yurtiçi kredi kullanımı artırmış, tüketim ve yatırım mallarına olan talepte büyük bir artış yaşanmıştır.⁶³(Karabulut, 2002, s.131)

Kredi patlaması sonucu talepteki artışla birlikte, enflasyon oranları hedeflenen düzeyin yukarısına çıkarak TL haddinden fazla değerli hale gelmiş ve böylece ithalat malları daha cazip hale gelerek, diğer taraftan da ihracat mallarının rekabet gücü azalmıştır⁶⁴. İthalattaki artış ve TL'nin aşırı değerli hale gelmesine ek olarak, euronun dolar karşısında değer kaybetmesi, ihracata bir darbe daha indirerek, Türkiye mallarının Avrupa pazarlarında rekabet gücünü büyük ölçüde kaybetmesine neden olmuş ve cari işlemler açığı giderek daha da artmaya başlamıştır⁶⁵. Giderek büyüyen cari işlemler açığı ve durgunluğa giren ekonomi, döviz kuruna yapılan spekülasyonları tetiklemiş, devalüasyon beklentileri yükselmiş ve ülkeden döviz çıkışı yaşanmaya başlamıştır. Merkez Bankası yeniden döviz piyasasına müdahale ederek rezervlerini piyasaya sürmüş, diğer taraftan faiz oranlarını da artırarak sermaye çıkışını önlemeye girişerek, kısa süreliğine döviz talebindeki artışı frenlemeyi başarmıştır.

Bu kısa süreli olumlu gelişmeyi sona erdirecek olay ise 19 Şubat 2001'de Başbakan ve Cumhurbaşkanı arasında gelişen siyasi tartışma olmuştur. Bu olayın ardından zaten hassas olan piyasalar yeniden sarsılmış ve döviz hücumları hızla artmaya başlamıştır. Merkez Bankası yeniden rezervlerini kullanarak döviz piyasasını dizginlemeye çalışsa da, sonunda baskılara dayanamayıp, 22 Şubat 2001'de dalgalı kura geçişini ilan etmiştir.

Krizin ardından birkaç ay sonra hükümet, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programını da uygulamaya sokunca ekonomi derin bir durgunluğa girmiştir. Bu program, kamu sektöründeki istihdamın azaltılması ve reel ücretlerin dondurulması gibi işgücü piyasasına yönelik bir uygulamaydı. Bu program, krizin diğer olumsuz etkileriyle birleşince, işsizlik oranı hızla artarak %6,9'dan %9,1'e çıkmış, kamunun imalat sanayii

⁶³ Aralık 1999'da yaklaşık 100 trilyon olan tüketici kredileri, 2000 Ekim ayı sonunda 4 katrilyon 504 trilyona yükselmiştir. (Güloğlu ve Altınoğlu, 2002, s.24)

⁶⁴ Düşük faizli tüketim kredilerle aşırı değerlendirilmiş TL birleşince, 2000 yılında otomobil ithalatı %112, tüketim malları ithalatı %31,7 ve yatırım malları ithalatı% 29,2 artmıştır. (Güloğlu ve Altınoğlu, 2002, s.24)

⁶⁵ 1999 yılında 1 milyar 364 milyon dolar olan cari işlemler açığı, Eylül 2000 itibarıyla 6 milyar 823 milyon dolara fırlamıştır. (Güloğlu ve Altınoğlu, 2002, s.24)

işletmelerinde istihdam %7,7 ve özel işletmelerin istihdam oranı ise %8,6 gerilemiştir. Asgari ücretler ise %14 azalırken, özel sektördeki ücretleri yaklaşık %20 azalmıştır. (Koyuncu ve şenses, 2004, s.22)

3.2.3.6.2008 Krizi (Küresel Kriz)

19 Temmuz 2007 günü Dow Jones sanayi ortalaması ilk kez 14,000'in üzerine çıkınca, ardından Beyaz Saray bir durum raporu yayınlarak, "Başkan'ın büyümeyi teşvik eden politikalarının, ekonomiyi güçlü, esnek ve dinamik kıldığı" söylenmiş ve yönetime övgüler yağdırılmıştır. Konut piyasası ve alt gelir gruplarına verilen ipotekli kredilerde yüzünü göstermeye başlayan sorunlar konusunda ise, dönemin Maliye Bakanı Paulsen, bu kredilerin büyük ölçüde kontrol altında olduğunu söylemiştir. (Krugman, 2010, s.151) Peki gerçekten durum böyle miydi? Bunun böyle olup olmadığını anlamak için 1980 sonrası neo-liberal politikaların özellikle ABD ve Avrupa'da uygulanmasıyla birlikte, bankacılık sisteminin nasıl değiştiğine kısaca değinmemiz gerekmektedir.

1980'lerden sonra, serbest piyasanın etkin işleyişini sağlamak için bankacılık sisteminin önündeki tüm engellerin kaldırılması, geleneksel bankacılık hizmetleri veremeyen mali kuruluşlara yeni bir hareket alanı tanıımıştır. Bu bankaların da artık, daha makul faiz oranlarından ipotekli konut kredileri vermeleri önündeki tüm engeller kaldırılmış ve ev sahibi olmak isteyenlere kredi sunabilmişlerdir. Bu kredileri menkul kıymetlere dönüştürüp, daha sonra yatırımcılara satabilmeleri önünde de herhangi bir kısıtlama yoktu ve onlar da zaten bunu yapmışlardır; iddialara göre bu kredileri menkul kıymetlere dönüştürmek, süreçteki risklerin yükünü azaltacaktı. Sırada bu ev kredisi ödemelerini değişik riskli tahvil parçalarına bölmek vardı; böylelikle yüksek risk içeren, yüksek faiz oranlarına sahip tahviller, daha sağlam (iyi bir kredi notuna sahip) ancak daha düşük faiz oranına sahip olan kredilerle dengelenmiş olacaktı. Bunun altında yatan mantık ve ya en azından bu yöntemi savunanlara göre, bu menkul değerlerin riski bütün parçalara yayıldığı için, bir grubun ödemelerinde sorun yaşandığında, bu iyi kredilerle dengelenecek ve ortada sorun olmayacaktır. Ardından kredi derecelendirme kuruluşları bu ipotekli konut kredilerine not vererek, bu menkul kıymetlerin en güvenilir olanlarını emeklilik fonu ve sigorta şirketlerine yatırım yapmak için uygun görmüşlerdir. Bu süreci daha da garanti altına almak için yatırımcıların sigorta satın almalarına izin veren türevler oluşturulmuştur. Bu düzenlemeler sayesinde milyonlarca yoksul aile ev sahibi olmuş ve

yatırımcılarla mali araçlar da bu süreçten büyük karlar elde etmişlerdir. En azından 2007 yılına kadar görünen manzara buydu ve ailelerle yatırımcılar durumdan pek memnun görünüyordular. (Rodrik, 2011, ss.110-111)

Diğer taraftan, Finans kuruluşları tarafından AAA dereceli *teminatlı borç senetlerinin* piyasaya sürülmesi, bu kuruluşların, olabildiğince daha çok TBS çıkarmalarını, diğer kuruluşlardan TBS satın almak için istedikleri kadar borçlanmalarını ve defterlerinde çok büyük miktarlarda TBS bulundurmalarını sağlamıştır. Bankerler piyasaya çıkardıkları TBS'lere AAA statüsü versinler diye kredi derecelendirme kuruluşlarına para transfer etmekte ve yetkililer (FED dahil) de bu derecelendirmelerin geçerli olduğunu onaylamaktaydılar. Bunun anlamı, eğer bir TBS, AAA derecesine sahipse, yatırımcının parası batmayacaktır ve ayrıca onu paradan farksız olarak elde tutabilecektir. (Varufakis, 2015, ss.24-25) Peki ABD'deki kredi kuruluşlarının böylece savurganca borçlanma ve kredi vermelerine neden olan sermaye nerden gelmişti? Cevap basittir: ABD'nin ikili açıklarını kapatmak için dünyanın dört bir tarafından dolarlar Wall Street'e akmıştır.

2008 krizinden önceki yıllarda Wall-Street dünya sermaye akışının %70'den fazlasını kendine çekmiştir. 2000'li yılların başına kadar bu akışın en büyük bölümü ikinci dünya savaşı sonrası hızlı bir gelişim gösteren ve büyük fazla veren ülkeler haline gelen Japonya ve Almanya tarafından sağlanırken, 2003 sonrası Çin'den gelmeye başlamıştır. Dünyanın her tarafından gelen nakit para Wall-Street'e akarken, bu paralar da hisse senetleri ve krediler şeklinde Amerikan şirketleri ve hane halkına gitmiştir. Kredilerin ve piyasaya sürülen diğer menkul değerlerin korkunç büyüklüğünü anlamak için bazı dönüşümlerin yapısına bakmamız gerekmektedir. Finans sektörünün toplam borç miktarındaki artış, ailelerin bireysel borç miktarlarındaki yükseliş ve şirketlerin birleşmeleri, durumun daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. ABD'de finans sektörünün borç toplamı 1981'de GSYİH'nin %22'si iken, krizin baş gösterdiği 2008 yılında %117'ye yükselmiştir. Amerikan ailelerinin milli gelir içinde olan borç miktarına gelince, 1997'de GSYİH'nin %66'ı olan bu oran, on yıl sonra 2007 yılında %100'ü aşmıştır. Dolayısıyla 1980'de %160 olan toplan borçlanma, 2008 yılında GSYİH'nin %350'sini geçmiş duruma gelmiştir. (Varufakis, 2015, ss.20-21) Son olarak, şirketlerin satın alınması ve birleşmesindeki zirvelere tırmanış vardır: Kapitalizm tarihinde şirketlerin satın alınması ve birleşmesi iki kez doruğa çıkmıştır: Edison ve Ford'un imparatorluklar

kurduğu yirminci yüzyılın birinci on yılı ve 1990'lardan 2008'e kadarki yirmi yıllık dönem. İkisinin de sonunda felaketlere, 1929 ve 2008'e varmış olması tesadüf değildir. ABD'ye giriş yapan bu muazzam ölçüdeki sermaye, kârlılık artışıyla birlikte büyük çaplı bir şirket birleşmeleri ve yatırım artışına neden olurken, Wall-Street işletmecileri de bundan büyük miktarda kârlar elde etmişlerdir.

Yabancı sermaye girişi sadece ABD'yle sınırlı kalmayıp, bütün Anglo-Sakson ülkelerinde benzer sonuçlar vermiştir⁶⁶. Dünyanın dört tarafından akan dolarlar, ABD rehberliğinde, kârlılık oranlarındaki artış ve bankaların sınırsız kredi verme olanaklarıyla birleşince, en büyük etki ev fiyatlarının fırlamasında olmuştur. 2002-2007 arasında İrlanda'da %44, Britanya'da %65, ABD, Kanada ve Avustralya'da ise %20-40 gayrimenkul fiyatlarında artış yaşanmıştır.⁶⁷ Böyle bir tablonun varlığında, olası bir krizin bütün dünyayı felakete sürükleyeceği apaçıktı, ancak yetkililer bunu ciddiye almayı ihmal etmişlerdir. Neo-liberalizmin anarşik dünyasının şımarık çocukları kendi sermaye birikim süreçleri önündeki tüm duvarları kaldırırken, bütün dünyayı da bir uçuruma sürüklemişlerdi. Bu dünyanın çok önemli bir kuralı vardı: kazanırken, bir tek sermaye kazanacak, kaybettiğinde ise bedelini bütün vatandaşlar ödeyecekti. Bu bedelin büyüklüğünü anlamak için krizin nasıl ortaya çıktığını ve arkasında neler bıraktığını anlatmaya başlayalım.

Gerçekler ilk kez düşük gelirli ailelerin aldığı konut kredilerinde ödeme sıkıntısıyla karşılaştığı 2007'nin başlarında ortaya çıkmıştır. Aslında ABD konut balonu 2005 sonbaharında sönmeye başlamıştı, fakat vatandaşların durumu kavramaları bir az zaman almıştır. Fiyatlar başını çektiğinde, hiç peşinatsız ve düşük faizli kredilere rağmen satışlar büyük ölçüde gerilemişti. Satışların düşmesiyle birlikte de zirvelere çıkan ev fiyatları ilk başlarda yavaş bir şekilde inmeye başlamış, 2007'nin ikinci yarısına kadar da bu seyrini devam ettirmiştir. Şubat 2007 yılında konut kredilerindeki ödeme sıkıntılarının giderek daha da arttığı bir dönemde, düşük derecelendirilmiş hisse senetlerinin, zarara uğrama ihtimali piyasa tarafından anlaşılmış ve fiyatları dibe vurmuştur. Ancak AAA dereceli TBS'leri uzun süre nominal fiyatını korumaya devam etmiştir. Sonunda konut piyasasında oluşan sorunların görüldüğünden çok daha derin ve büyük olduğu ortaya

⁶⁶ 2008 yılında, Britanya'da finans sektörünün toplam borcu GSYİH'nın %250 ve ailelerin toplam borcu GSYİH'nın %100'üne denk gelmekteydi. (Varufakis, 2015, ss.20-21)

⁶⁷ <https://www.nar.realtor/sites/default/files/reports/2009/world-wide-overview-real-estate-prices-recent-years-2009-08.pdf>

çıkınca artık iyi kredi notu olan ve önemli peşinat ödemeleri yapanlara verilen krediler de duraksamaya uğramıştır. (Krugman, 2010, ss.152-154) Kredilerin kesilmesi ile birlikte, aşırı değerlenmiş ev fiyatlarının da hızla düşmesi, giderek ödeme sıkıntısı yaşayan ailelerin sayısını arttırmış, böylelikle finans sektörünün krize sürüklenmesi kaçınılmaz olmuştur.

Nisan 2007’de önemli bir mortgage şirketi olan ve çok sayıda eşik-altı mortgage çıkarmış New Century Financial iflas ettiğini açıklamış ve ardından Temmuz ayında bir ticaret bankası olan Bearn Stears serbest yatırım fonlarından ikisinin yatırımcılarına ödeme yapmayı durdurduğunu duyurmuştur. (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2011, s.71) Bu iki olaydan birkaç ay sonra, 9 Ağustos 2007’de Fransız bankası BNP Paribas yatırım fonlarından para çekme işlemini durdurma kararını alınca 2008 Krizinin ilk adımları da resmen atılmıştır. (Krugman, 2010, s.151) Bankaların kasaları TBS’lerle dolu olmasına rağmen, bu menkul kıymetlere olan talep dibe vurmuş ve fiyatlandırmalarını imkansızlaştırmıştır. Durumun ciddi olduğunu yavaş yavaş kavrayan Avrupa bankaları hemen harekete geçmiş, birbirine borç verme işlemini durdurmuşlardır. (Kutlu ve Demirci, 2011, s.125) Bu sırada Avrupa Merkez Bankası piyasada oluşmaya başlayan panik ortamını önlemek için, finans piyasalarına 204 milyar euro sürerek ilk müdahalelere girişmiştir. Aynı zamanda, FED, Kanada Merkez Bankası, Avustralya Rezerv Bankası ve Japonya Bankası da ilk girişimlerde bulunarak, açıklanmayan tutarlarda finans piyasalarına nakit sürmüşlerdir. Eylül ayında İngiltere Merkez Bankası, kısa vadeli borçlarla çalışan ve bilançosunda hiç mortgage bulundurmayan Northern Rock’ı, 15 milyar sterlin pompalayarak kurtarmaya girişmiştir; bu 1929’dan beri kurtarılan ilk bankaydı. Northern Rock, büyük ölçüde diğer bankalardan aldığı kısa vadeli kredilerle çalışmaktaydı, ancak oluşan panik ortamında kredi kaynağı kuruyunca, likidite ihtiyacını karşılamakta sıkıntıya düşmüş ve iflasa sürüklenmişti. Bankanın batmasının piyasada hakim olan durumu daha da kötüleştireceğini kavrayan İngilizler, kısa sürede devreye girerek bu bankayı kurtarmışlardır. Yaklaşık bir ay sonra İsviçre’nin en önemli finans kuruluşlarından UBS ve onun ardından ABD’de Citigroup ve Merrill Lynch, TBS ve eşik-altı mortgage’lardan büyük miktarlarda zarara uğradıklarını açıklayınca, artık bütün dünya durumun farkına varmıştır. (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2011, s.71) Bu olaylardan sonra FED, Aralık ayında, dünyanın diğer en büyük beş merkez bankasıyla bir araya gelerek, bankalara verilecek kredilerin büyük ölçüde genişleteceğini açıklamıştır. O

sırada serbest piyasanın en büyük savunucularından olan Başkan Bush da, bankaların mal varlıklarına el koyulmasını durdurmak için büyük bir yardım planı hazırlıyordu.

Ocak 2008’de büyük ölçüde borsalar çökmüş ve Dünya Bankası resesyona girileceği tahmininde bulunmuştur. Birkaç gün sonra FED, faiz oranlarında indirimde gidince kısa süreliğine de olsa borsalarda bir toparlanma yaşanmıştır. Bu toparlanmayı sona erdirecek haber ise sigorta şirketlerinden gelmiştir; çok sayıda eşik-altı mortgage’lar içeren tahvillere dayalı poliçe çıkaran MBIA adlı sigorta şirketi, bu poliçelerden 2,3 milyar dolar zarara uğradığını ilan etmiştir. Şubat ayında peş peşe İngiltere ve ABD’de, Northern Rock kamulaştırılmış ve Bear Stearns çok anlamsız bir tutar karşılığında (240 milyon dolar; 2007 yılında Wall-Street tarafından bu bankaya 20 milyar dolar değer biçilmişti) JPMorgan Chase’e satılmıştır. (Akçay ve Güngen, 2016, s.94) İngiltere Merkez Bankası ayrıca faiz oranlarını aşağı çekmiş ve eş zamanlı olarak sıkıntıya düşmüş bankalara milyarlar tutarında sterlin enjekte etmiştir. O sıralarda Britanya, İspanya ve İrlanda’da ev fiyatlarının dibe vurmasından kaynaklanan borçların ödenememesi de gün geçtikçe krizin derinliğini daha da artmıştır.

Eylül ayına geldiğinde Londra borsası çökmüş ve Wall-Street de can çekişiyordu. ABD’nin en büyük iki mortgage kuruluşu Fannie Mae ve Freddie Mac federal hükümet tarafından kamulaştırılmış, fakat bu kuruluşların borçlarının ABD hükümeti tarafından destekleneceği Başkan Bush tarafından geri çevrilmiştir. (Krugman, 2010, s.160) Aynı ayın 15’i, ABD’nin en önemli TBS üreticilerinden biri olan Lehman Brothers’in iflas etmesi üzerine, bütün dünyada yatırımcılar büyük bir paniğe kapılmış ve para piyasası fonlarına tam bir hücum yaşanmıştır. Lehman’ın batmasının ardından, bu şirketin TBS’lerinin büyük bir bölümünü sigortalayan AIG’de yükümlülüklerini yerine getiremeyince, FED kısa sürede devreye girmiş, bu şirkete 143 milyar dolar aktararak, onu kurtarmaya koyulmuştur. (Kutlu ve Demirci, 2011, s.126) Bir şirketin batması kendisiyle birlikte diğerlerini de uçurumdan aşağı yuvarlıyor ve tüm müdahaleler etkisiz kalıyordu. Birkaç gün sonra 307 milyar dolar biçilmiş olan önemli bir diğer mortgage kuruluşu olan Washington Mutual iflas ettiğini açıklamıştır. ABD’de bu dramatik görünüm tüm hızıyla devam ederken, İngiltere’nin de en önemli mortgage kuruluşu olan HBOS, 12 milyar sterlin karşılığında Lloyds TSB’ye devredilmiştir. Uğursuz Eylül’ün kötü haberleri bir türlü bitmek bilmiyordu: 28 Eylül 2008 günü Avrupa’nın en büyük bankalarından biri olan Fortis iflas etmiş ve kamulaştırılmıştır. Aynı günlerde Başkan

Bush'un maliye bakanı Paulson, finans sektörünün mağdurlarını kurtarmak adına Kongreye 700 milyar dolar tutarında bir yardım planı önerisi sunmuş ancak kongre tarafından olumsuz cevap almıştı. Bu haber New York borsasında çok keskin bir düşüşe neden olurken, bütün dünyayı daha yoğun bir belirsizliğe sürüklemiştir. (Varufakis, 2015, s.172-174)

Paulsen, planın reddedilmesine rağmen tekrar işe başlayarak yeni ve ayrıntılı bir plan oluşturduktan sonra, 3 Ekim 2008'de Kongreyi ikna etmeyi başarmış ve 700 milyar dolarlık güvence paketini geçirmiştir. Birkaç gün sonra kötü haberler Avrupa'nın en sağlam ekonomisi olan Almanya'dan da gelmeye başlamıştır; hükümet, ülkenin bankalarından Hypo Real Estate'i kurtarmak için 50 milyar euroluk bir yardım paketi sunmuştur. Diğer taraftan da İzlanda hükümeti, özel kreditor olarak devam edemeyeceklerini açıklayarak, adada bulunan üç bankaya el koymuş ve kamulaştırmıştır. İzlanda bankalarının kamulaştırılması, bu bankalarda hesap açan Hollanda ve İngiltere'nin yerel yönetimlerini de derinden etkileyerek bu ülkenin sıkıntılarını daha da artırmıştır. O sırada finans sektörüne nakit akımı devamlı bir şekilde sürmekteyken, birçok gelişmiş ülkelerin merkez bankaları büyük ölçüde faiz indirimlerine de gitmeyi ihmal etmiyorlardı. Ancak giderek büyüyen çöküşün etkileri sadece gelişmiş sanayi ülkelerini değil, tüm dünyayı sarsmaya devam ediyordu. (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2011, s.75-76)

Krizden önce, gelişmekte olan ülkeler, Japonya ve diğer düşük faizli ülkelere ödünç alarak, bunu kendi ülkelerinde daha yüksek faiz oranlarından kredilere dönüştürüyorlar ve böylelikle gerekli finansman kaynakları sağlanmış oluyordu. Ancak Krizle birlikte gelişmekte olan ülkelere fon akışı kesilince, bu ülkelerin para birimlerinin değeri hızla düşmeye başlamıştır. Bu bir para birimiyle borç alıp, kendi para birimiyle borç verenler için büyük zarar anlamına gelmekteydi. Aslında gelişmekte olan ülkelerin birçoğu, yirminci yüzyılın sonuna doğru ve yirmi birinci yüzyılın başında karşılaştıkları derin krizlerden ders almış ve gelecekteki herhangi bir krizden çok hasar görmemek için büyük miktarlarda döviz rezervleri tutmaya karar vermişlerdi. Ne yazık ki hükümetlerin kendilerini krize karşı koruma çabaları, özel sektörün umursamazca risk alması nedeniyle 2008 Krizi sırasında sonuçsuz kalmıştır. (Kutlu ve Demirci, 2011, s.129) Örneğin Rusya'da hükümetin 560 milyar dolarlık bir döviz rezervi tutmasına rağmen, özel sektörün 460 milyar dolar tutarında dış borcu, krizle birlikte rublenin aşırı değer

kaybetmesine neden olmuş, bu da şirketlerin ve bankaların borçlarının yükünü artırmış ve yönetimi zor durumda bırakmıştır. (Krugman, 2010, s.164) Bu arada krizden çok derin hasarlar almayan birkaç istisna ülke de vardı: Çin 2008 Krizi sırasında altyapı çalışmaları gibi Keynesçi politikaları devreye sokarak, krizden daha az hasar görmüş bir ülke olmuştur. Ayrıca Brezilya ve Arjantin gibi Çin'in büyük oranda temel metallerini temin eden ülkeler de bu sayede krizden daha az etkilenmişlerdir. Hindistan'da büyük ölçüde yurtiçi talep sağladığı için en az hasar görenler arasında yer almıştır.

Bu uğursuz yılın son günlerine yaklaşırken, iktisatçıların, 1929 Bunalım'ından sonra bir daha olmayacağına kendilerini inandırmış bulundukları bir durum ortaya çıkmıştı: likidite tuzağı. Ancak bu likidite tuzağı, bir önceki yüzyılda olan durumdan farklı olarak küresel boyutta olmuştu; bütün Batı ülkelerinde faiz oranları ya sıfırdı ve ya buna çok yakın bir seviyeye inmişti. Ayrıca, 31 Aralık 2008 günü, New York Borsası, yılın ilk günündeki toplam değerinin %31'inden fazlasını kaybetmiş bulunuyordu. (Varufakis, 2015, s.177)

Ocak 2009'da yeni seçilmiş Başkan Obama, ABD'nin krize saplanmış ekonomisi karşısında kayıtsız kalmayacağını göstermek için, bir önceki yönetimin sürekliliğini sağlıyormuşçasına yeni harcamalar yapacağı sinyallerini vermiştir. (Akçay ve Güngen, 2016, s.99) Koltuğu devraldığından hemen sonra Bank of Amerika'ya 20 milyar tutarında bir yardım paketi aktarmıştır. Bu sonu gelmeyen kurtarma paketleri sürekli finans piyasasına akarken, 1929 krizinden beri en büyük yara almış işgücü piyasalarında durum hiç iç açıcı değildi ve işsizlik oranları %7'yi aşmıştı.⁶⁸ Diğer taraftan ABD'nin ithalatı hızla gerilediği için, bu doğrudan en büyük ticari fazla veren Japonya, Almanya ve Çin ekonomilerini de olumsuz etkilemiştir. Ocak ayı henüz sona ermemişken, IMF, dünyada ekonomik büyümenin 1945'ten beri ilk defa negatif olacağı uyarısını yapmış, Uluslararası Çalışma Örgütü ise dünya çapında 51 milyon kişinin işini kaybedeceğini bildirmiştir.

Şubat 2009'da İngiltere Merkez Bankası faiz oranlarını tarihi bir seviye olan %1'e indirmiş, ABD'de ise Başkan Obama, "tarihimizin en geniş kapsamlı ekonomik canlanma paketi" olarak sözünü ettiği, 787 milyar dolar tutarındaki Geithner-Summers Planını imzalamıştır. Aynı günlerde AIG'nin kayıplarının daha da arttığı haberleri, Hazine'den 30 milyar dolar daha bir yardım paketiyle yanıtlanmıştır. Mart ayında G20

⁶⁸ Sonraki yıllarda bu oran %10'un bile üzerine çıkmıştır.

lkeleri, dünya ekonomisinin resesyona sürüklenmesini önlemek için bir araya gelmiş ve sürekli bir çaba içinde olacakları taahhüdünde bulunmuşlardır. FED’de artık parça parça müdahaleleri bir kenara bırakıp, 1,2 trilyon tutarında olan Wall Street’in bütün değersiz kağıtlarını satın almıştır. (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2011, s.80) Nisan’da ise G20 lkeleri, küresel finans sistemine 1,1 trilyon dolar ayırmak konusunda uzlaşmıştır; kaynağın önemli bölümü IMF tarafından sağlanacaktı. Mayıs 2009’da ABD’nin en büyük üçüncü otomobil üreticisi olan Chrysler yok fiyatına İtalyan firması Fiat’a satılmıştır. Bu arada finans piyasalarından gelen haberler hala devam etmekte ve Hazine 70 milyar dolar daha bir yardım paketi bu piyasalara sürmüştür. Kriz en büyük şirketleri bile kolayca yutmakta ve tüm müdahaleler etkisiz kalmaktaydı. Haziran ayında Amerika’nın en büyük otomobil üreticisi olan General Motors, iflas etmiş ve kamulaştırılmıştır. Okyanusun diğer kıyısında, Britanya’da ise işsizlik hl artmakta ve %7,1 seviyesini aşmıştı; bu 2,2 milyon insanın işini kaybettiği anlamına geliyordu. Küresel krizin dokunmadığı alan yoktu: 1993’ten bu yana ilk defa dünya petrol tüketimi gerileme göstermekteydi. (Varufakis, 2015, ss.178-179)

Finans piyasalarının önündeki tüm düzenleme ve kısıtlamaların kaldırılması, bir tek bu sektörde faaliyet gösterenleri uçurumdan aşağı yuvarlamamış, kendi emek gücüyle zor koşullarda geçimlerini sağlayan insanların tümüne de onarılması zor yaralar bırakmıştır. Bu insanların ellerindeki tüm tasarrufları silip süpürmüş, bununla da yetinmeyerek, onları büyük borç bataklarına saplamıştır. 2008 Krizi arifesinde, Amerikalı işçilerin reel ücretleri, alıma saatleri ve üretkenliklerinin arttığına rağmen, 1970’lı yıllardaki seviyelerinin altında seyretmiştir. 2008 kriziyle birlikte kendilerini büyük ölçüde mortgage ve diğer kredilerin içinde bulan bu işçilerin milyonlarcası evini bile kaybetmiştir. ABD Mortgage Bankacılığı Birliğinin verilerine göre, ABD’de her 200 evden biri bankalar tarafından geri alınmış ve 2008-2011 yılları arasında her üç ayda bir 25000 aile evlerini kaybetmişlerdir. (Varufakis, 2015, s.181)

3.3.2008 Sonrasında Dünya Ekonomisinin Görünümü: Kriz Sonrası Debelenen Dünya

3.3.1. Amerika Birleşik Devletleri

Demokratların göreve yeni geldiği 2009 şubat’ta, ABD yöneticileri krizle birlikte değersiz hale gelmiş TBS’lere yeni pazar oluşturmak için çok parlak bir plan

(kendilerince) geliştirmişlerdir: Geithner-Summers Planı. Bu plana göre Hazine Bakanlığı ve FED, iflas etmiş bankaları yeniden canlandırmak için devreye girecek, bu bankalara fon aktaracak ve ilginç bir şekilde bankaların ellerinde bulunan değersiz TBS'leri kendilerinin satın almasını sağlayacaktır. Planı bir örnek vererek açıklayalım: Elinde büyük miktarlarda değersiz TBS'ler bulunduran bir bankayı (buna X diyelim) düşünelim; banka elinde bulunduğu TBS'lere öz sermayesi hariç büyük miktarlarda borçlanmaya gitmiştir. Bankanın her bir TBS için 10 dolar öz sermayesi ve 40 dolar da borçlandığını varsayalım. Piyasada fiyatı olmayan veya çok düşük olan bu TBS'leri 40 dolardan daha düşük fiyata sattığı halde banka iflasa sürüklenecektir; hiçbir aklı başında yatırımcının da bu senetleri bu fiyata satın almayacağını göz önünde bulunduralım. İşte Geithner-Summers Planı tam da bu noktada devreye girmiştir. Bu plan çerçevesinde önce bir hesap oluşturulmuş (hesaba da Y diyelim), daha sonra X bankası ve Hazine Bakanlığı, her birisi her bir TBS için 5 dolar bu hesaba yatırmışlardır; yine her bir TBS için FED'den de 40 dolar bu hesaba aktararak, X bankasının Y hesabı aracılığıyla, kendi kasalarında bulunduğu değersiz varlıklarını satın alabilmesi sağlanmıştır. Bu şekilde doğrudan yardımın yerine teknik bir hileyle bankalara para aktarmak planı Amerikan vergi mükelleflerine tam 1 trilyon dolara mal olmuştur.

Sırada, hükümetlerin vergi mükelleflerinin paralarıyla kurtardığı bankaların yeniden canlanması ve yeniden politik şantaj yapmaları vardı. 2008 krizi sırasında bir biri ardına uçuruma yuvarlanan bankalar ve diğer finansal kuruluşlar, devletlerin sonu gelmez lütuflarıyla, trilyon dolarlarca yardımlar almışlar ve tekrar hayata dönmüşlerdi. 1929 Krizi sırasında, tam böyle bir ortamda bankacılık ve finans piyasalarını düzenleme ve katı kurallara bağlamak için başta ABD olmak üzere, gelişmiş sanayii ülkelerinin nerdeyse tamamında devletler önemli girişimlerde bulunmuş ve serbest piyasayı normlar ve kurumlar aracılığıyla düzene sokmuşlardır. Ancak 1929'dan farklı olarak, 2008 Krizi sırasında devletler tüm seferberlikleriyle bu yangınları söndürmeye giderken, bankacılık sistemini yeniden düzenleme olanağı da tümüyle ortadan kalkmıştır. ABD'de, Wall-Street'in batmış bankaları yeniden canlanınca, yenilenmiş enerjileriyle, düzenlemelere gitmek isteyen Obama yönetimine karşı saldırıya geçmiş ve bu anlamada muhalifleri (onların çıkarlarını koruyanları) desteklemeye girişmişlerdir. Bu ihanet karşısında Başkan Obama, Wall-Street'i sıkı kontrol altına almak için Paul Volcker'e, Ekonomik Toparlanma Danışma Kurulu adı altından bir plan hazırlama yetkisi vermiştir. Ancak ara seçimlerde Kongre'de cumhuriyetçilerin çoğunluğu elde etmeleri sonucu, bu düzenleme

paketi Kongre'den geçmekte başarısızlığa uğramış ve yine de kazananlar 2008 krizinin küllerinden doğan bankalar olmuştur.

Obama yönetimi resesyona girmiş ekonomiyi canlandırmak için hiçbir yasa tasarısını Kongre'den geçiremeyince, makroekonomiyi yönlendirmek için ellerinde kalan tek silah FED'in para politikası olmuştur. FED'in başkanlığındaki Ben Bernanke, böyle bir durumda Amerika'yı depresyondan kurtaracak tek şeyin Nicel Gevşeme (NG) olduğunu anlamış ve harekete geçmiştir. Kriz, hane halkının ellerindeki tasarrufları silip süpürmekle kalmamış, ayrıca yaşam seviyelerini ömür boyu etkileyecek borç tuzağına sokmuştur. Diğer taraftan da, ilkin ek olarak, böyle bir ortamda bankaların kredi vermeye yanaşmaması, toplam talebi kriz önceki seviyelerinin çok altına itmiştir. ABD'de yurtiçi talebin daralması, bu ülkenin ithalatını yaptığı ihracata dayalı büyüme stratejileri izleyen ülkeleri de derinden etkilerken, küresel ekonomiyi derin bir resesyon dönemine sokmaktaydı. ABD ekonomisi ve dolayısıyla küresel ekonomiyi yeniden canlandırmak adına elde kalan tek koz olan NG, böylelikle FED tarafından yürürlüğe konulmuştur.

Bu programa göre FED, her ay özel bankalardan ve finans kuruluşlarından 40 milyar tutarında mortgage'a dayalı menkul kıymetler (MDM) satın alacaktı. Bunun için de bu kuruluşların FED'de olan hesaplarını elektronik yoldan kredilendirerek ödemeyi gerçekleştirecekti. Kredi miktarı da bu bankaların bilançolarında bulunan MDM'lerle sınırlanmıştı. Ayrıca bankaların, FED'deki hesaplarında bu yöntemle biriken dolarları piyasaya sürmeleri yasaklanmış ve ancak başka bir bankanın kağıt varlıklarıyla değiş tokuş edildiğinde kullanma hakkı verilmişti. Bernanke'nin açıklamalarına göre bu şekilde yapıla bir nicel gevşeme, enflasyonu artırmadan: (Varufakis, 2015, ss.250-251)

- MDM fiyatlarını yükseltecek ve ona bağlı faiz oranlarını düşürecek;
- MDM'deki düşük faiz oranları, mortgage'larda da faiz oranlarının aşağı çekilmesine neden olacak;
- Mortgage faiz oranları düştüğünde, yeni evlere talep artacak;
- Artan talep ev fiyatlarını yükseltecek;
- Ve sonunda artan ev fiyatları, büyük miktarlarda mortgage kullanan Amerikalıların evlerini tekrar yüksek fiyattan satıp borçlarını ödeyebileceklerini sağlayacaktır.

Bernanke'nin kendi tasarımına göre, gayrimenkul piyasasının bu şekilde ayağa kaldırılması, istihdamı artıracak ve toplam talebi canlandıracaktı. Ancak çöküş sırasında kötümserliğin tüm piyasayı sardığı bir dönemde, insanların bu senaryoya inanmaları imkansızdı ve plan piyasalarda ciddi bir etki yaratamamıştır. Sadece FED'in bir şeyler yapıyor olması görüntüsü ve doların dünyada rezerv para olarak ayrıcalıklı bir konuma sahip olması ABD'nin ılımlı bir toparlanmasına neden olmuştur. Ancak emek piyasalarına yakından bakıldığında bu toparlanmanın sağlıklı bir toparlanma olmadığı da ortaya çıkmaktadır. 2015 yılında işsizlik oranı kriz öncesi seviyelerine yaklaştığı görünse de (Şekil 7), bu gelişmenin arkasında saklanan iki önemli faktör söz konusu olmuştur: birincisi, kriz sonrası işverenler bu fırsatı değerlendirerek, çıkartılan işçilerin yerine daha düşük ücretlerden işgücü kullanmaya başlamışlardır; ayrıca bu dönemde part-time çalışma biçimi de giderek yaygınlaşmıştır. (Şekil 8) İkinci faktör ise, kriz sonrası işgücünün nüfusa oranının sert bir şekilde düşüş gösterdiği olmuştur. (Şekil 9) Kriz sonrası epey uzun zaman iş arayıp da bulamayan Amerikan vatandaşları, sonunda bitkin düşüp iş aramaktan vazgeçmişlerdir⁶⁹. (Akçay ve Güngen, 2016, ss.208-2011)

Şekil 7: ABD'de Sivil İşsizlik Oranları⁷⁰

⁶⁹ Ayrıca işsizliğin bir sonucu olarak, yoksulluk rakamları şekil 10'da verilmiştir.

⁷⁰ <https://fred.stlouisfed.org/search?st=full+time+employed+worker>

Şekil 8: ABD’de Part-time Olarak İşgücüne Katılım Sayısı⁷¹ (Bin Kişi)

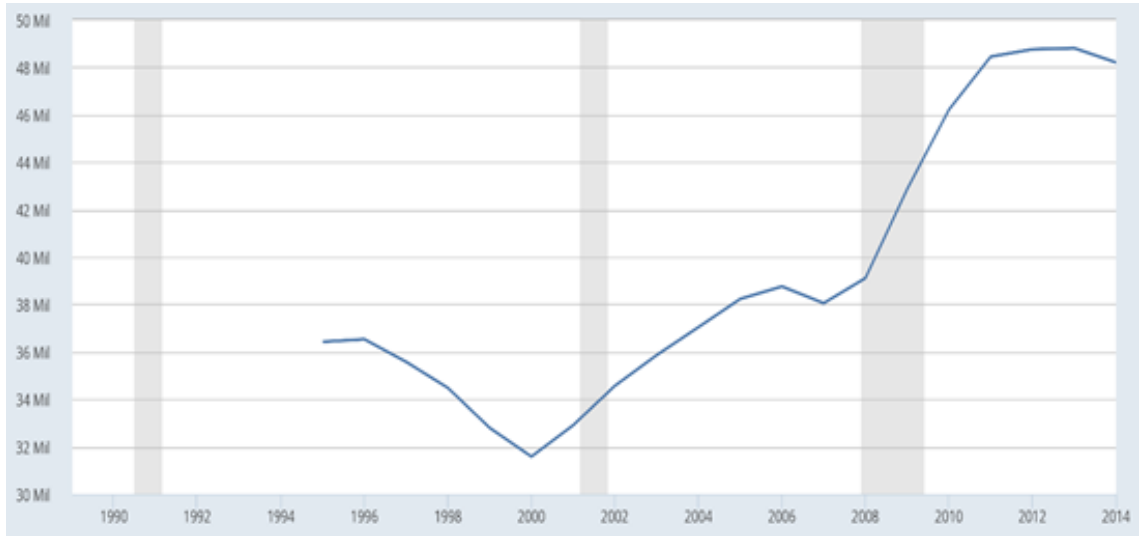
Şekil 9: ABD’de İşgücüne Katılım Oranı⁷²

⁷¹ <https://fred.stlouisfed.org/search?st=full+time+employed+worker>

⁷² <https://fred.stlouisfed.org/search?st=full+time+employed+worker>

Şekil 10: ABD’de Yoksul İnsanların Sayısı⁷³(Milyon)

Diğer taraftan Aralık 2015’te FED, krizin atlatıldığına dair piyasalara güven aşılması için faiz oranlarında artışa gideceğini açıklamış, ancak kısa süre sonra Ocak 2016’ta borsanın kuvvetli daralmasıyla birlikte, faiz artışı politikasını sürdüremeyeceği ortaya çıkmıştır. İşgücü piyasasının sağlıklı bir biçimde toparlanamaması, finans sektörünün de henüz önemli sıkıntılarla karşı karşıya olduğu dikkate alındığında ABD ekonomisinin krizden çıktığı yönünde söylemler de pek gerçekçi olmamaktadır. Şimdi kıta Avrupa’sından başlayarak Kriz sonrası dünyanın diğer tüm bölgelerinde neler yaşandığına bakalım.

3.3.2. Avrupa Kıtası

Küresel Kriz kısa süre içinde mal ve hizmetler piyasalarına yayılmış ve bu alanlarda önemli daralmalara neden olmuştur. Dünya ekonomisi 2009 yılında İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ilk defa küçülmüş, OECD ülkelerinde GSYİH %3,6 oranında gerilemiş ve özellikle Euro bölgesinde bu rakam daha çarpıcı⁷⁴ (%4,3 küçülme) olmuştur. Ekonomik küçülme, kredi piyasalarının daralmasıyla birleşince, yüksek oranlarda kamu

⁷³ <https://fred.stlouisfed.org>

⁷⁴ 2008-2009 yılında GSYH, Almanya’da %5, İrlanda’da %7,1, İspanya’da %3,5, Fransa’da %2,6, Hollanda’da %4 ve İsveç’te %5,2 gerilemiştir. (Varufakis, 2015, ss.222-223)

borcu olan ülkeler borçlarını ödemekte sıkıntı çekmeye başlamışlardır. Özellikle Yunanistan ve Güney Avrupa ülkelerinin karşı karşıya kaldığı bu durumda, bu ülkelerin tahvilleri ellerinde bulunan bankalar da iflas eşiğine sürüklenmişlerdir.

Mayıs 2010'da mali sıkıntılar içinde bulunana ülkelere (örneğin Yunanistan, Portekiz ve İrlanda) kredi imkanı yaratmak için Özel Amaçlı Vasıta (ÖAV) denilen araçlar oluşturulmuş ve bu vesileyle mali sıkıntı çekmeyen ülkeler adına kredi alınıp, adı geçen ülkelere borç vermek amaçlanmıştır. Aksi takdirde devletlere büyük miktarlarda borç veren birçok banka batabilirdi. Kriz Avrupa'da ağırlaşınca bu araçlar, 2013 yılında Avrupa Finansal İstikrar Mekanizması adında kalıcı bir kuruma dönüşmüştür. Bu ÖAV aracılığıyla Euro bölgesi adına 440 milyar euro borç alınıp iflas etmiş ülkelere borç verilecekti. Ancak işin ilginç yanı, bu ÖAV araçları daha bir yıl önce bütün dünyayı krize sürüklemiş TBS'lerle aynı yapıya sahipti. AB, mali sıkıntı içindeki ülkeye para toplarken, diğer on beş Euro bölgesi ülkenin GSYH'sı temel alınmış ve her ülke ona orantılı bir miktarda garantörlük edeceğini taahhüt etmiştir. Ancak, her ülkenin ekonomik durumu farklı olduğundan, ülkelerin kredibiliteleri de çok farklı olmakta, dolayısıyla alınan borçlara uygulanan faiz oranları da farklı olmuştur. ABD'deki konut kredilerinde, daha sağlam kredilere uygulanan faiz oranlarıyla daha riskli kredilere uygulanan faiz oranlarını hatırlayalım. Her ülkenin farklı bir faiz oranından borçlandığı ve bir araya getirildiği bu yardım paketi, TBS'lerin kaderini taşınamaması için her hangi bir neden yoktu. Mali sıkıntının eşliğinde olan ülke daha yüksek faiz oranından borçlandığı için, bir süre sonra borçlarını ödeyemez hale geldiğinde kriz içinde olan ülkelere katılacak ve kendisi de yardım talep edecekti. Bu böylece, en iyi kredibilitesi olan ülkelere kadar giderek yayılacak, mali sıkıntısı olan ülkeler artarken, borç para bulmak da zorlaşacaktı. Mali sıkıntı içinde bulunan ülkeleri tek tek ele alıp incelemek, yukarıdaki satırların doğruluğunu kanıtlar nitelikte olacaktır. O halde en zayıf halka olan Yunanistan'dan başlayalım.

Aslında Yunan borç krizinin ilk belirtileri 2009 yılının son aylarında ortaya çıkmıştır. Hükümet bütçe açıklarının önceki hesaplamaların çok daha üstünde olduğunu ve GSYİH'nın %12'sine ulaştığını açıklamıştır. Yunanistan 1995 yılında AB üyeliğine girerken, aslında ondan daha önce 1990'lı yıllarda neo-liberal dönüşümü büyük oranda gerçekleştirmiş, serbest piyasanın gereklikleri olan özelleştirme ve kuralsızlaştırmaları uygulamaya koymuştur. AB'ye girdiği sırada da dezavantajlı bir kura sahipti ve üyelikle

birlikte parasal birlik bu ülkenin borçlanma maliyeti düşürmüş, sermaye girişleri ile birlikte sorunlar en azından ileri bir tarihe ertelenmiştir. 2010 yılında Yunanların borçlarını ödeyemeyecekleri su yüzüne çıkınca, bu ülkenin batacağı üzerine yapılan spekülasyonlar, Yunan devlet tahvillerinin getirilerini artırırken, kriz Avrupa'nın diğer zayıf halkaları olan İrlanda ve Portekiz'e yayılmıştır. Sağlam ekonomileriyle bilinen İtalya ve İspanya'da finansal piyasaların sıradaki hedefleri arasında yer almıştır.

Sonunda krizin yayılması tehlikesinin ciddi olduğunu kavrayan IMF ve AMB (Avrupa Merkez Bankası), geniş çaplı özelleştirme ve bütçe dengesinin sağlanması koşuluyla Yunanistan'a 110 milyar dolarlık bir kurtarma paketi hazırlamışlardır. (Oğuz ve Pehlivan, 2012, s.8) Koşullu yardım paketleri, IMF ve Dünya Bankasının 1970'lerin sonundan itibaren geliştirmekte olan ülkelere dayattıkları Yapısal Uyum Programlarını hatırlatıyordu.⁷⁵ IMF ve Avrupalı yetkililerin krizden çıkış için bu ülkeye gösterdikleri yol, kamu harcamalarının daraltılması, emek piyasalarının esnekleştirilmesi (emek gücünün maliyetlerinin düşürülmesi) ve geniş tabanlı vergi reformu şeklinde olmuştur.

IMF ve AMB'sının ironik bir şekilde, neo-liberal politikalar doğrultusunda Yunanistan'a dayattığı bu reformlar, birçok ülkede geçmişte uygulanmış ve büyük başarısızlıklarla sonuçlanmış politikalar idi. Sanki krizin ortaya çıkması, emek gücü maliyetlerinin çok yüksek olması veya kamu sektörünün büyük olmasından kaynaklanmıştı. Aslında, Kriz sırasında, Yunanistan, İtalya ve İspanya gibi ülkelerin kamu borcu oranları yüksek değildi, ancak kriz başladıktan sonra GSYH'daki daralmaya eşlik eden finansal sektörü kurtarma paketleri bu ülkelerin borçlarını zirvelere çıkarmıştır. Finansal sektörün başıboş bırakılmasının bir sonucu olan krizin günah keçisi olarak emek gücü ve kamu sektörünün büyüklüğüne saldırmak aslında yeni bir şey değildi ve Monetarist düşünce sisteminden teorik çerçevelerini alan neo-liberaller, IMF ve Dünya Bankası aracılığıyla bulaştıkları bütün ülkelerde bu reformları dayatmışlardı. Çok yüksek işsizlik oranlarına sahip bir ülkede⁷⁶ (2013 Eylül'de %27,4; Şekil 11), toplumun büyük bir bölümünün yoksulluğun pençesine düştüğü sırada, emek piyasalarına saldırmak bu insanların durumlarını iyileştirmek yerine daha da kötüleştirmiştir.⁷⁷ (Şekil 12) Ancak

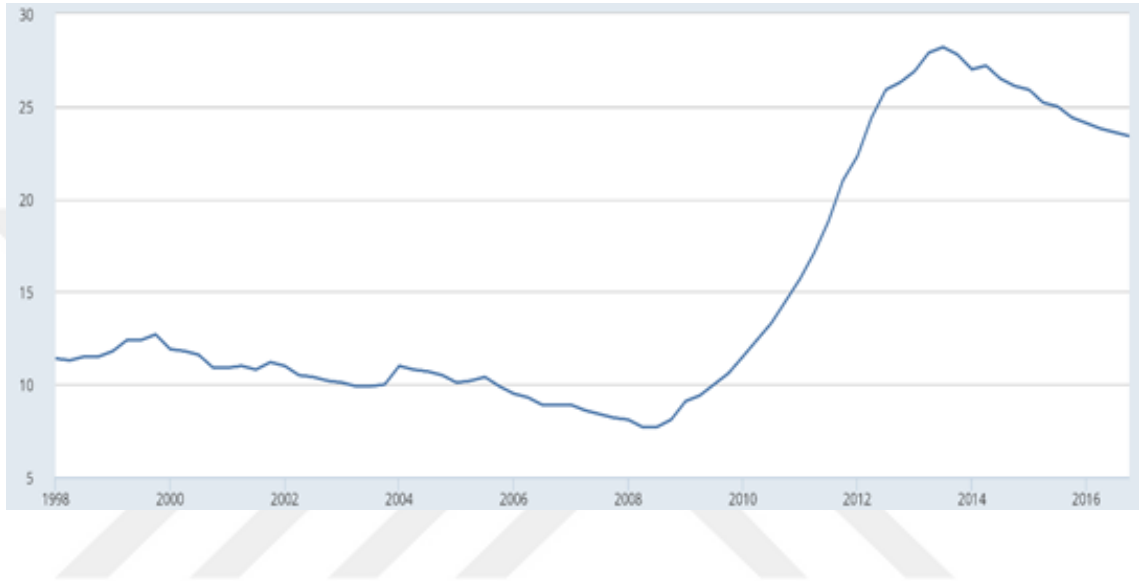
⁷⁵ Yapısal Uyum Programları adı altında yapılan bu koşullu yardım paketleri hakkında daha önceki sayfalarda krizleri ele alırken bilgi verilmiştir. Bu programların sonunda geliştirmekte olan ülkeler sonunda krizlerle karşı karşıya kalmış ve kısa sürede derin depresyona girerken, sözü geçen ülkelerden büyük miktarlarda sermaye çıkışı yapılmış ve Wall-Street'e akmıştır.

⁷⁶ Buna finansal krizin sebep olduğunu unutmayalım.

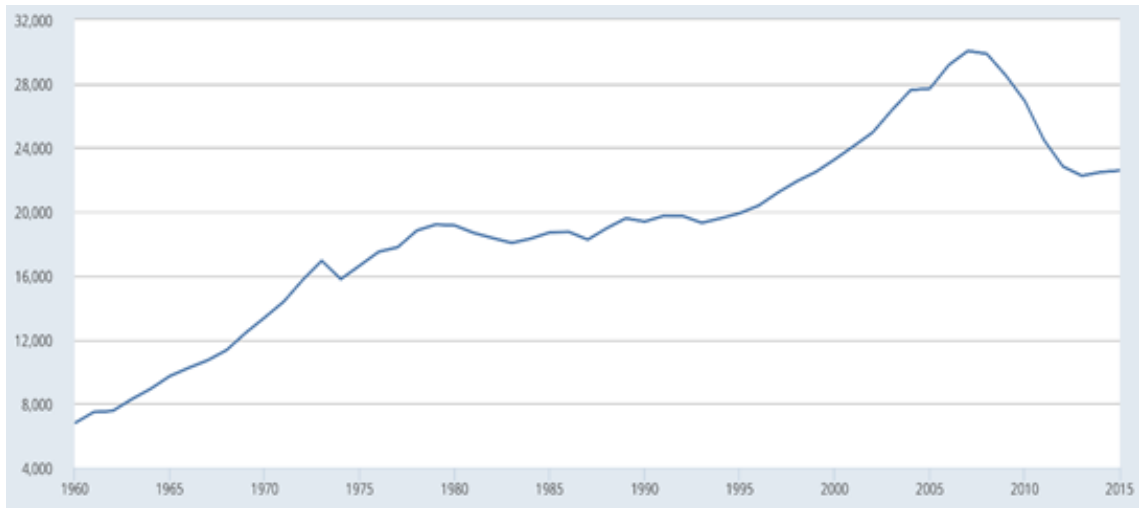
⁷⁷ Buna bir de bu insanların yüksek miktarlarda bankalara borçlu olduklarını ekleyelim.

ABD örneğinde de gördüğümüz gibi, bu kuruluşların tek gayesi finansal piyasaların yeniden ayağa kalkması olmakta, yoksulluk, eşitsizlik ve işsizlik gibi değerlerin ekonomide her hangi bir anlamı bulunmamaktadır.⁷⁸ Peki, bu reformlar ve kurtarma paketleri Yunanistan'ı kamu borçlarından kurtarabildi mi? Cevap yine hayırdır.

Şekil 11: Yunanistan'da 15-64 Yaş Arası İşsizlik Oranları⁷⁹

Şekil 12: Yunanistan'da 2010 Yılı Fiyatlarıyla Kişi Başına Milli Gelir⁸⁰

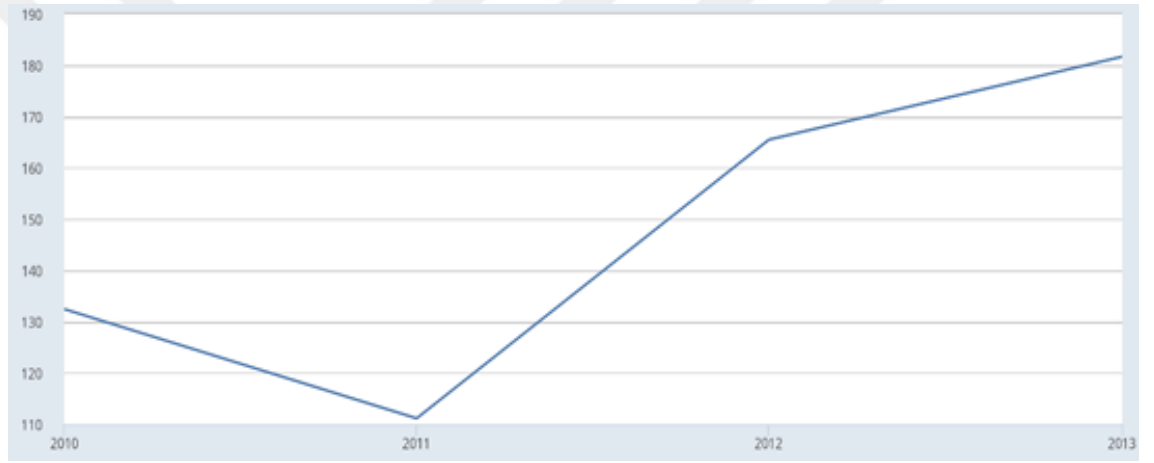
⁷⁸ Friedman'ın ekonomide değer yargılarına yer olmadığı sözünü hatırlayalım.

⁷⁹ <https://fred.stlouisfed.org/>

⁸⁰ <https://fred.stlouisfed.org/>

Kriz henüz ortadaydı ve hiçbir yere gitmemişti. 2015 başında Yunanların 320 milyar euroluk borçlarının neredeyse %60'ı (193 milyar euro) AFİD, IMF, AMB ve Avrupa'daki merkez bankalarına olan borçlardı. Başka bir ifadeyle, alacaklıların sadece rengi değişmiş ve özel bankaların yerini uluslararası kuruluşlar ve ülkelerin merkez bankaları almıştır. Yunanistan'ın kamu borcu krizi bir türlü ortadan kalkmayınca (Şekil 13), bu sefer bu ülkenin Euro bölgesinden çıkması gündeme gelmiştir; ardından kısa sürede kriz kamu borç oranları yüksek olan diğer ülkelere (İspanya, İtalya ve Portekiz) yayılmıştır.

Şekil 13: Yunanistan Merkezi Hükümetin GSYH Yüzdesi Olarak Borç Oranı⁸¹

İtalya'da kamu borcu neredeyse 20 yıl boyunca yüksek bir seviyelerde ve GSYİH'nin neredeyse %100'ünün üzerinde seyretmişti. (Şekil 14) Ancak bu yüksek kamu borcunun krize dönüşmesi 2008 çöküşü sonrası olmuştur. İtalya'daki krizin Yunanlar kadar ağır olmamasının nedenleri, kamu borcunun ortalama vadesinin uzun süre olması (7 yıl) ve ayrıca imalat sanayi yatırımlarının ve tasarruf oranlarının ülkenin borcunu ödeme konusunda yardımcı olacağı düşüncesi sayılabilir. Buna rağmen kriz oldukça şiddetliydi ve İtalyan tahvillerin faiz oranları yükselmeye devam etmiştir. Sonunda uygulanan kemer sıkma politikaları ve özelleştirmeler ülkenin krizden çıkmasını

⁸¹ <https://fred.stlouisfed.org/>

sağlayamamış ve toplumsal huzursuzluk artarak, sokak gösterilerine dönüşmüştür. Ülkenin 1,5 trilyon euroluk kamu borçları, bütün önlemleri etkisiz bırakmıştır.

Şekil 14: İtalya’da GSYH’nın Yüzdesi Olarak Kamu Borç Oranı⁸²

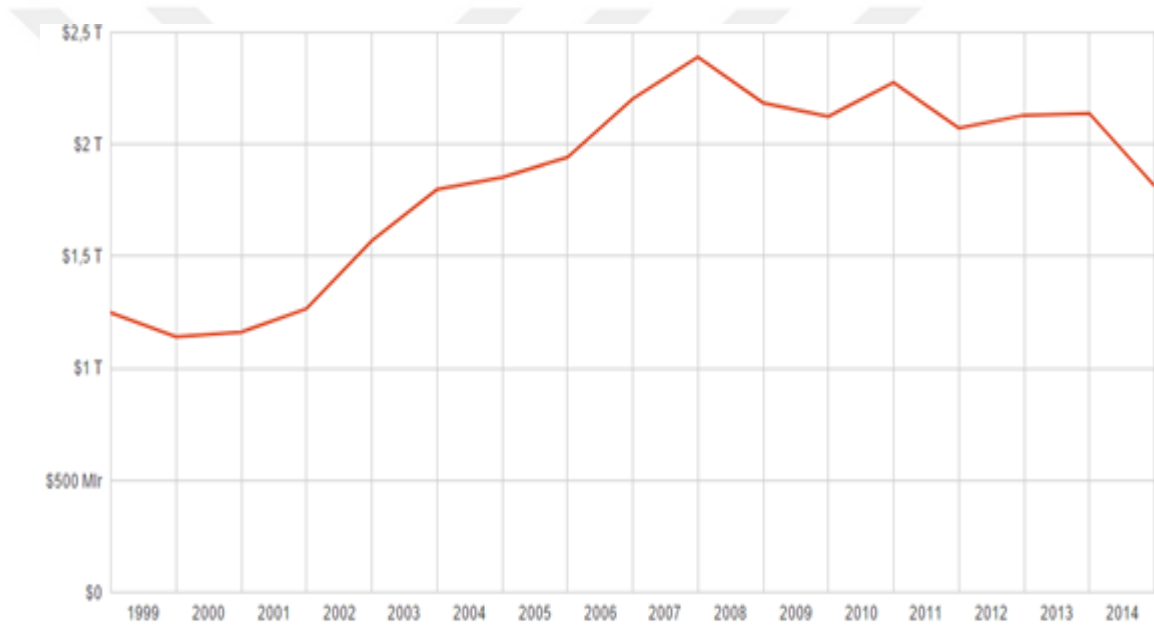

2011’de hükümet değişikliği ile başlayan ve bir teknokratın başbakan koltuğuna oturmasıyla sonuçlanan siyasi ve toplumsal huzursuzluk, İtalya’da çok geniş düzenlemeleri de beraberinde getirmiştir. Uluslararası siyasa ve finansal baskının gölgesinde, 2012’de parlamentoda kabul edilen yasayla birlikte, emeklilik yaşı kadınlar için 62 ve erkekler için 66’ya yükseltilmiş, 936 euro üzeri emekli maaşların artırılması engellenmiştir. Ayrıca eczane lisansları serbestleştirilmiş, devletin televizyon kanalları ihaleye sunulmuş ve otoban ücretlerine kadar birçok alanda serbestleştirilmeye gidilmiştir. Bütün bunlar kamu gelirlerinin artırılması ve kamu sektörünün küçülmesi anlamına gelmektedir. Bu önlemlere ek olarak da yine neo-liberalizmin temel odak noktası olan emek piyasasında önemli değişiklikler yapılarak, part-time iş sözleşmelerinin yaygınlaşması için gerekli tedbirler alınmıştır; işverenlerin işçileri işten çıkarmak durumunda tazminat ödeme gereklilikleri de kısmı olarak rafa kaldırılmıştır.

⁸² <http://www.tradingeconomics.com>

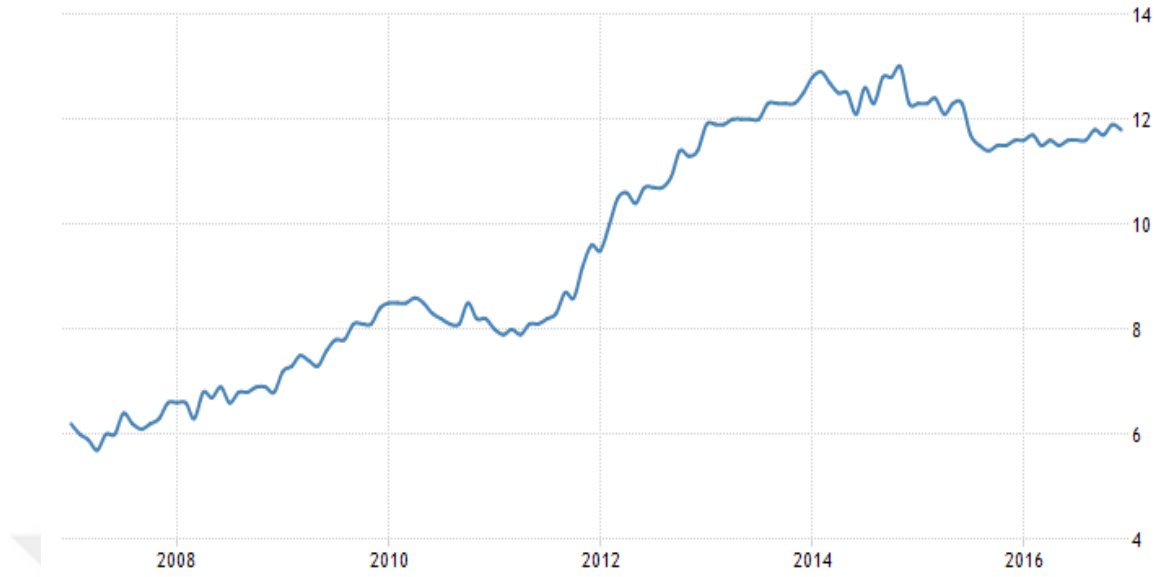
Kemer sıkma politikaları ve bütçe kesintileri kamu sektörünün daralmasına yol açmış, ekonomik büyüme ve üretkenlik bundan olumsuz etkilenmiştir. (Şekil 15) Vergi artışlarının da yaşandığı böyle bir dönemde satın alma gücü ciddi ölçüde gerilemiştir. İtalyan istatistik verilerine göre 2013 ortasından beslenme yetersizliği ve evini ısıtmakta zorlukla karşılaşma gibi göstergeler dikkate alındığında, yoksulluk oranları %14'e yükselmiştir. Emek piyasasının esnekleştirilmesi sonucunda bile 2015'in başlarında İtalya'da işsizlik oranı %13 ve gençler arasında işsizlik ise %40'ın üzerinde seyretmiştir. (Şekil 16)

Şekil 15: İtalya'da 2000-2015 Arası GSYH (trilyon dolar olarak)⁸³

⁸³ www.data.worldbank.org/country/italy

Şekil 16: İtalya'da İşsizlik Oranları⁸⁴

İtalya'dan sonra krizin yayıldığı sıradaki ülke İspanya olmuştur. Aslında, İspanya'daki kriz, anglo-sakson ülkelerine benzer bir şekilde emlak balonunun patlamasıyla birlikte ortaya çıkmıştır. Balon patladığında, birçok insansın aşırı değerlenmiş konut borçlarını geri ödeyememesi (Şekil 17) bankacılık sektörünün de krize girmesine yol açmıştır. Kriz kısa sürede reel sektöre yayılınca, kamu gelirlerinde gerileme ve onun sonucunda kamu borçlarının yükünün ağırlaşması, hükümeti bankacılık sektörünü yeniden yapılandırmak için harekete geçirmiştir. Kamu gelirlerindeki gerileme bu yeniden yapılandırmanın getirdiği bütçe yüküyle birleşince İspanya tahvillerinin faiz oranları hızlı yükselmeye başlamıştır. Ancak İspanya'nın kamu borcu krizine yakalanmadan önceki yıllarda olan durumuna göz atmak, bu ülkenin neden krize (yeniden) yakalandığını açıklamaktadır.

⁸⁴ <http://tr.tradingeconomics.com>

Şekil 17: İspanya’da Hane Halkı Borçlarının GSYH’ya Oranı⁸⁵

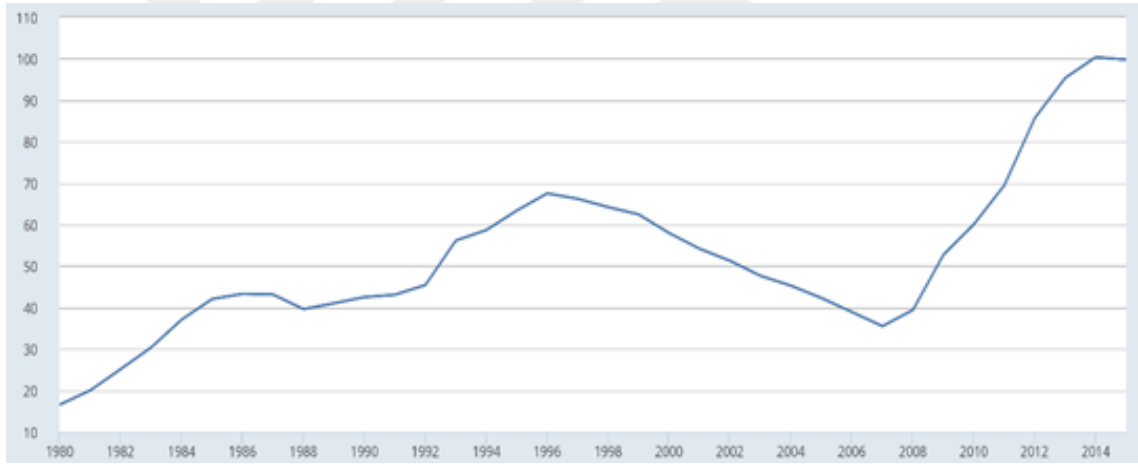
Neo-liberal dünyanın güneşli günlerinde ve Wall-Street devinin en güçlü yıllarında, ABD ve diğer anglo-sakson ülkelerine benzer bir şekilde İspanya’ya giriş yapan sermaye finansal kuruluşlar aracılığıyla hane halkının eline geçtikten sonra konut sektörüne aktarılmış ve emlak fiyatlarının hızlı bir şekilde yükselmesi ile sonuçlanmıştır. (Şekil 18) ABD’de olduğu gibi bu süreçte hem finansal kuruluşlar büyük miktarlarda borçlanmaya gitmişler hem de hane halkı aşırı değerlenmiş evler satın almak için borç batağına saplanmışlardır. Balon patladığında ev fiyatlarının hızla düşmesi, borçluların borçlarını ödeyemez hale gelmesi, onların alacaklıları olan finans kuruluşları ve bankaları da uçuruma yuvarlamıştır. Kurtarma paketlerinin nerdeyse bütün gelişmiş ülkelerde hesapsızca finans sektörüne aktarıldığı bir dünyada, zaten durgunluğa sürüklenmiş ekonomik faaliyetlerden kaynaklanan kamu gelirlerinin azalmasına bir darbe daha indirilmiş ve ülkeleri büyük miktarlarda kamu borcu kriziyle baş başa bırakmıştır. (Şekil 19)

⁸⁵ <https://fred.stlouisfed.org>

Şekil 18: İspanya’da Konut Fiyatlarındaki Artış Trendi⁸⁶

Şekil 19: İspanya’da Kamu Borçlarının GSYH’ya Oranı⁸⁷

Yine de daha önce Yunanistan ve İtalya’da gerçekleştirilen reformlara benzer olarak İspanya’da krize verilen tepki, kemer sıkma politikası, emek piyasalarının esnekleştirilmesi ve emeklilik yaşının artırılıp, emeklilik maaşların azaltılması yönünde olmuştur. Ancak ne yazık ki diğer örneklerde olduğu gibi bu uygulamalar İspanya’nın kamu borcundan kurtulmasına yardımcı olamamıştır. 2013 yılında konut kredilerin %60’ı

⁸⁶ <http://www.tradingeconomics.com>

⁸⁷ <https://fred.stlouisfed.org>

ödenmemiş bir şekilde hala beklemekteydi ve işsizlik oranları %26 gibi korkunç bir seviyelere ulaşmıştı.

1980 sonrası küreselleşmiş bir dünyada, en azından finans piyasalarının tümünden entegre edildiği bir gezegende, krizin bir ülkeyi sarsması diğerlerini de onunla birlikte uçuruma yuvarlayacaktı; söz konusu ülkeler Avrupa Birliği gibi bir yapıda birleşince durum daha da ciddileşmiştir. Yunanistan, Portekiz veya İrlanda gibi ülkelerin batması, bu ülkelerin alacaklıları olan ve sağlam ekonomileriyle övünen Fransa ve Almanya'yı da derinden sarsarak bu ülkelerin ekonomilerine büyük bir darbe indirmiştir. Buna bir de bu ülkelerdeki bankaların, ABD menşeli finansal kuruluşlarına paralel bir şekilde yüksek miktarlarda borçlandıklarını ekleyelim.

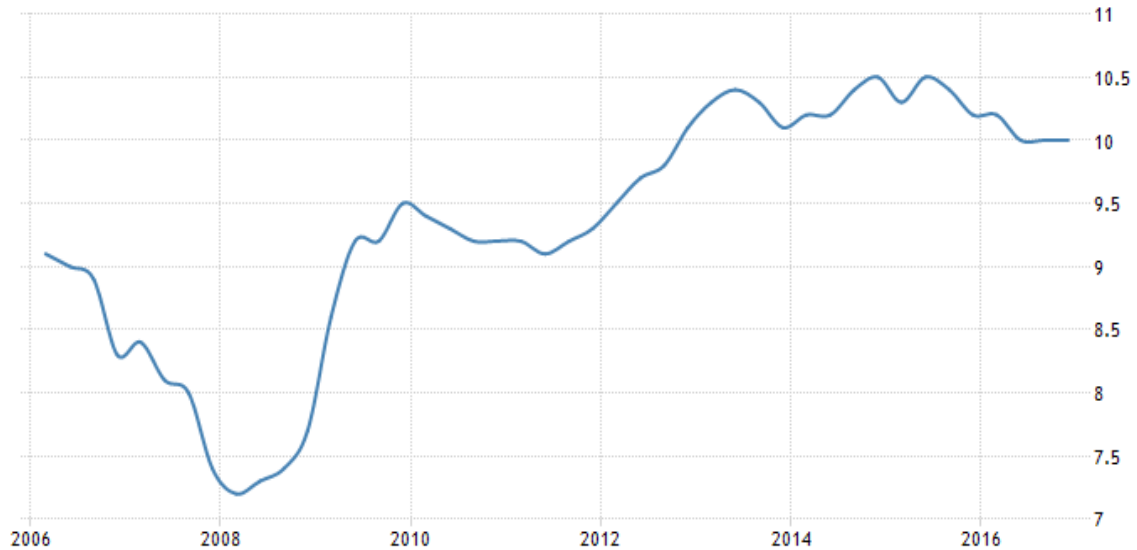
2008 Krizi baş gösterdiğinde, her zaman basiret ve tutumluluklarıyla övünen Almanya'da bankalar, ABD ve Britanya'dan bile daha kötü bir borç tuzağına yakalanmışlardı; bu ülkenin bankaları kendi fonlarındaki her 1 euroya karşılık 52 euroluk bir borca girişmişlerdi. Fransa'da durumda benzer nitelikteydi ve bankalar 33 milyar euro tutarında TBS'lere yatırım yapmışlardı. Ayrıca Avrupa bankalarının risk altındaki alacakları da söz konusuydu. Bu bankalar, 849 milyar euro, sadece euro bölgesinden, ayrıca 150 milyar euro Doğu Avrupa ülkelerinden⁸⁸, 300 milyar euro Latin Amerika ülkelerinden ve en sonunda da 70 milyar euro İzlanda'nın batık bankalarından alacaklılardı. Avrupa Merkez Bankası, Avrupa Komisyonu ve üye devletlerin anında harekete geçip, ABD'deki yönetimin kurtarma operasyonlarına benzer girişimleri bu nedenle kaçınılmaz olmuştur. (Varufakis, 2015, ss.221-222)

Almanya, Fransa'dan farklı olarak krizin etkilerini kısa sürede, kısmı olarak olsa da atlatmayı başarmıştır. Ancak bunu başarabilmesinin yönetimin tedbir ve yeteneğinden kaynaklanmadığı da söylememiz gerekmektedir. Öncelikle Almanya bankalarının Fransız bankalarına oranla, Avrupa'nın krizde olan ülkelerinden alacakları çok düşük bir seviyedeydi ve bu faktör Almanya'nın bankalarının iflasa düşmesini kısmen engellemiştir. Diğer taraftan Almanya, 2000 yılından itibaren emek birim maliyetinin

⁸⁸ 2007 yılı itibarıyla, krizle karşı karşıya kalan ülkeler olan İrlanda, Yunanistan, Portekiz, İtalya ve İspanya'nın Fransız bankalarına olan toplam borçları 743 milyar euro ve Alman bankalarına 308 milyar euro olmuştur. (Akçay ve Güngen, 2016, s.155)

diğer Euro bölgelerine nazaran en az arttığı ülke olmuştur.⁸⁹ Ayrıca Almanya son yıllarda her yıl ortalama olarak 200 milyar euro cari fazla verebilme potansiyeline sahip bir ülke olmuştur –Almanya 2015 yılında GSYİH’nin %8,5’i oranında bir fazla vermiştir. Son olarak, bu ülkede konut fiyatları bazı nedenlerden dolayı diğer ülkelere göre düşük tutulmuş ve ülkede etkili bir balon yaşanmamıştır. (Piketty, 2015, s.154) Fransızlara gelince ülkenin sıkıntılarının ciddi olduğunu kavrayan yönetim, hızla harekete geçmiş ve bazı reformları yürürlüğe sokmuştur. Sağlam kurumsal yapısıyla tanınan bu ülkede de reformlar finans piyasası ve bankacılık sisteminin yerine emek piyasası odaklı olmuştur.⁹⁰ Bu reformlar sonrası reel ekonomi hala resesyondaydı ve işsizlik oranı 2013 yılında %10’un üzerine çıkmıştır (Şekil 20); sonraki yıllarda da bu seviyelerde kalmıştır. Kamu borçlarına gelince (Şekil 21), ülke 2015 yılında GSYİH’nin %100’ünü aşarak 2 trilyon euroyu geçen bir kamu borcuna sahip olmuştur. (Akçay ve Güngen, 2016, ss.157-159) Avrupa’nın bütün ekonomilerini içine alan kriz sonunda, Euro bölgesi 2014’ün son aylarında tarihinde ilk defa deflasyonla karşılaşmış, ardından Ocak 2015’te AMB, miktarsal genişleme programını başlatmıştır.

Şekil 20: Fransa’da İşsizlik Oranları⁹¹

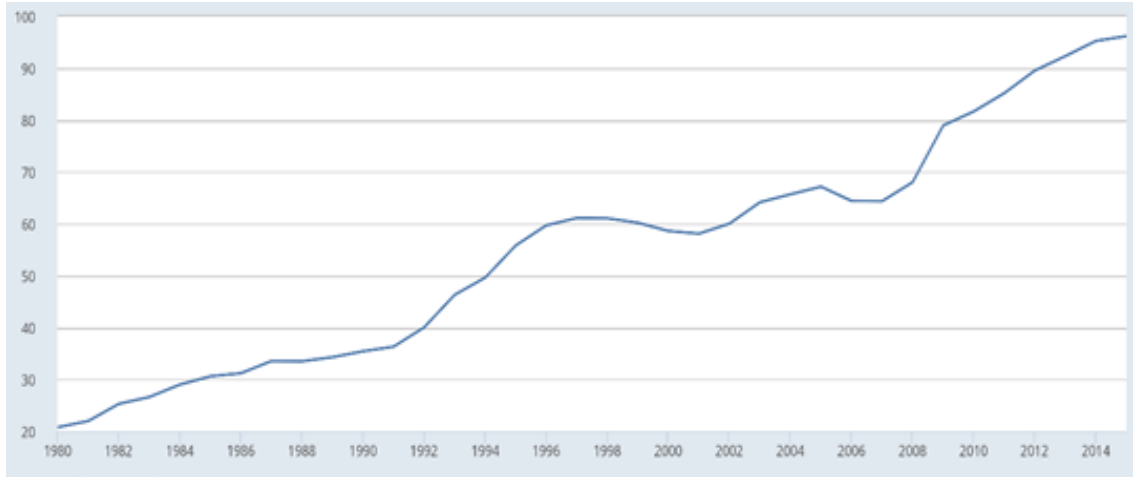

⁸⁹ Aslında Almanya’nın emek birim maliyetlerinin daha düşük olması 1989 yılında Berlin Duvarı’nın yıkılmasına kadar uzanmaktadır. Almanya’nın birleşmesi sonucu, Doğu Almanya’dan büyük sayıda ucuz işgücü emek piyasasına dahil olmuş ve ücretleri aşağıya doğru baskılamıştır.

⁹⁰ Örneğin emeklilik yaşı Sarkozy döneminde 60’tan 62’ye yükselmiştir.

⁹¹ <http://tr.tradingeconomics.com>

Şekil 21: Fransa’da Kamu Borcunun GSYH’ya Oranı⁹²

3.3.3. Japonya ve Doğu Asya

Krizin Japon hikâyesini anlatmadan önce, tarihte yaklaşık 20 yıl geriye gidip Plaza Anlaşması’ndan başlamamız gerekmektedir. 22 Eylül 1985’te ABD, Japonya, Batı Almanya, Fransa ve İngiltere arasında imzalanan bu anlaşma, doların yen karşısında devalüasyonu anlamına gelmekteydi. Resmi açıklamalara göre Amerika’nın ticari açığını azaltmak için yapılan bu anlaşmanın altında yatan gerçek ise, o sırada büyük ticari fazlalar veren ve yüksek ekonomik büyüme kaydeden Japonya’nın rantiyeye toplumuna dönüşmesini önlemek olmuştur. Ticari fazlaları günden güne artan bir ülkenin elinde bulunan balanslar, uzun bir süre Wall-Street’e aktarıldıktan sonra, söz konusu sermayenin getirileri Japon toplumunun rantiyeye toplumuna dönüşmesine neden olabiliyordu ve bu ABD’li finans gruplarının çıkarlarına ters düşmekteydi. Kısacası, Plaza Anlaşması sonucunda Japon ihracat malları ABD içinde pahalı ürünlere dönüşmüş ve önemli ölçüde rekabet gücünü kaybetmiştir. İhracata dayalı büyüme stratejisi güden bir ekonomi için, ihracat mallarının pahalılaşması ekonomiyi durgunluğa sürükleyecektir. Dolayısıyla yatırım oranlarını korumak isteyen Bank of Japan harekete geçmiş ve piyasaya bol likidite pompalayarak ekonomiyi resesyona sürüklenmekten alıkoymaya çalışmıştır. Ancak bu fazla balanslar, yatırıma dönüşüp reel ekonomiyi canlandırmak yerine, büyük ölçüde emlak sektörüne aktarılmış ve konut fiyatlarını hızla yukarı çekerek balon oluşturmıştır. 1990’ların başlarında balonu söndürmek isteyen yetkililer faiz oranlarını artırmaya

⁹² <https://fred.stlouisfed.org>

gittiklerinde konut piyasası aniden çökmüş ve ülkedeki bankaların bilançoları büyük miktarlarda ödenemeyen borçlara ev sahipliği yapmıştır. Devlet ve Japon Bankası yukarıda 2008 krizi sırasında anlattığımız kurtarma paketlerine benzer nitelikte girişimlerde bulunmuş ve bankalara bol miktarlarda likidite aktarmışlardır. Ancak enjekte edilen geniş kapsamlı bu paralar bankaların kara delikleri tarafından yutulmuş ve yeni yatırımlara dönüşmemiştir.

1929 Krizi sırasında Keynes'in ekonominin kendi kendini dengeye getirmekte neden başarısız olduğu açıklamasını hatırlayalım. Ekonomi likidite tuzağı olarak bilinen bir hastalığa yakalandığında, faiz oranlarının çok düşük bir seviyelerde olmasına neden olmakta, dolayısıyla para politikasının faiz oranlarını daha da düşürerek, yatırımları teşvik etmesi imkansızlaşmaktadır. İşte Japonya 1930'lı yıllardan sonra likidite tuzağına yakalanan ilk ülke olmuştur. Faiz oranlarının dibe vurduğu bu ülkede, sermayenin daha yüksek getiri elde etmek için, daha yüksek faiz oranlarına sahip olan ülkelere kaçması normal bir durumdur. Japonya'nın durgunluk yılları olarak bilinen bu yıllarda sermaye ya doğrudan Wall-Street'in yolunu tutmuş, ya da onun denetimi altında, daha yüksek faiz oranlarına sahip gelişmekte olan ülkelerin kaynak sıkıntısı yaşayan ülkelerine aktarılmıştır⁹³. Şimdi 2008 Krizi gelip çattığında, Batı ülkelerinin de faiz oranlarının dibe vurduğu bir dönemde, Japon sermayesinin son durağı neresi olacaktı? Cevap Tokyo'dur.

Kriz dönemlerinde sermaye kendine sağlam liman arar ve en büyük ekonomilere kayar. 2008 kriziyle birlikte, yabancı sermaye büyük kayıplara uğramamak adına Japonya gibi büyük ekonomilere aktarılmıştır. Bunun yanı sıra yukarıdaki soruya da bir tutarlı cevap vermek adına, on yıllar boyunca daha yüksek bir getiri arayan Japon sermayesinin, Batı borsalarında işlem gördükten sonra, 2008 krizi sırasında faiz oranlarının dibe vurduğu bir ortamda ülkeye geri dönüş yapması normal bir durumdur. Ülkeye giriş yapan sermaye yenin değerini yükseltince, Japonya'nın ihracata dayalı büyüme stratejileri çöküşe uğramış (Şekil 22) ve Doğu Asya ülkeleri Japonya karşısında görece güçlenmişlerdir. Ancak bu ülkelerin büyümeleri genellikle ihracata dayalı olduğundan ve ürünlerine olan dış talep düştüğünden, durgunluğa girmeleri kaçınılmaz olmuştur. Buna bir de Çin'in daha düşük maliyetle üretim yapabildiğini ve uluslararası piyasalarda

⁹³ Bu konuya 2008 Krizi başlığı altında değinmiştik.

önemli bir rakip olduğunu ekleyince durum bu ülkeler açısından hiç iç açıcı olmamıştır. (Varufakis, 2015, s.213)

Şekil 22: Japonya Yıllık Büyüme Rakamları⁹⁴

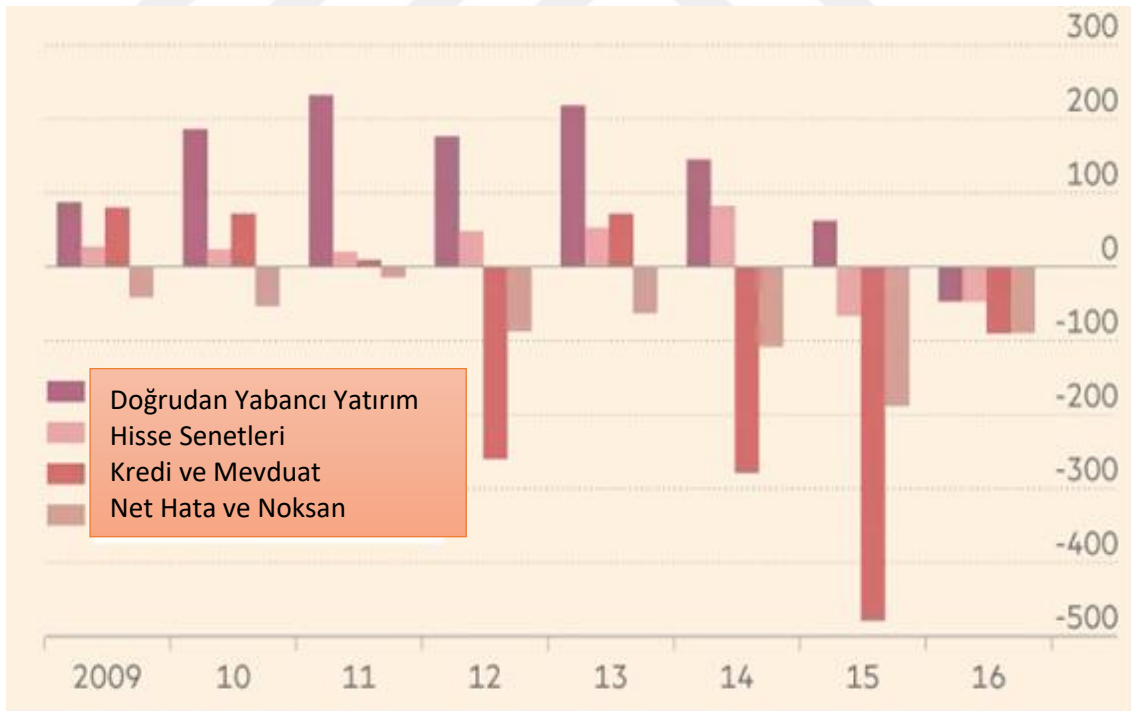
3.3.4. Çin ve Yükselen Piyasalar

İnternational Institute of Finance'ın (IFF) 2016 raporuna göre 2014 yılından itibaren gelişmekte olan ülkelerin piyasalarından 111 milyar dolar tutarında çıkış yapan sermaye, 2015 yılında çok büyük bir miktara, 735 milyar dolara ulaşmıştır. Bu rakamın büyük bir bölümünü (676 milyar dolar; Şekil 23), Çin'i terk eden fonlar oluşturmaktadır. (Aktaran Akçay ve Güngen, 2016, s.204) Küresel krizin üçüncü aşaması olarak da anılan 2014 sonrası, geç kapitalistleşen ülkelere büyük miktarda sermaye çıkışları yaşanmıştır. Bu ülkelerin birçoğunda neo-liberal dayatmalar sonucunda sermaye hareketliliği tam serbestleştiği için, ekonomik yapıları uluslararası sermayenin yönüne son derece duyarlı hale gelmiştir. Diğer bir ifadeyle sermaye girişlerinin yaşandığı dönemde bu ülkeler hızlı ekonomik büyüme yaşamakta, çıkış yaptığında ise durgunluğa girmektedirler. Sermaye çıkışlarının en önemli etkilerinden biri, döviz kurunun artması veya yerli paranın değer kaybetmesi şeklinde olmaktadır. Normal şartlarda yerli paranın değer kaybetmesi ülkenin ihraç mallarını daha cazip hale getirdiği için, ülkeler açısından olumlu bir gelişmedir. Ancak küresel kriz ortamında dünya ticaretinin daraldığından, yerli paranın

⁹⁴ <https://fred.stlouisfed.org>

değersizleşmesi ihracat üzerinde beklenen olumlu etkiyi bırakmamaktadır. Tam tersine ithalatın pahalılaşması sonucu enflasyonun yurtiçi piyasaya ithal edilmesi de mümkün hale gelmektedir. Diğer taraftan, bu ülkelerde özel sektörün önemli miktarlarda döviz cinsinden borçlandıklarını da hesaba katarsak, bu sektörde faaliyet gösteren firmaların borç yüklerinin artması sonucu, ülkenin resesyona girme ihtimali de artmaktadır. Söz konusu ülkelerde sermaye çıkışının yaşandığı dönemlerde genellikle merkez bankaları piyasalara müdahale ederek, döviz kurunun değerini korumak için ellerinde tuttıkları rezervleri eritmektedirler. Önemli olan bir nokta, gelişmekte olan ülkelerin krize girdiği yıllardan da hatırladığımız üzere, döviz rezervleri her zaman sınırlıdır ve dolayısıyla merkez bankalarının müdahale alanları da sınırlı düzeyde kalmaktadır. Sonuç olarak sermaye çıkışının yaşandığı bu ülkelerde, ekonomik büyümenin daralması ve diğer taraftan enflasyonun artış beklentisi bu ülkeleri Batı'nın 1970'lerde içine düştüğü stagflasyonla karşı karşıya getirmektedir.

Şekil 23: Çin'e Akan Yabancı Sermaye⁹⁵ (Milyar Dolar)

⁹⁵ <https://www.ft.com/content/7567f612-c2bf-11e6-9bca-2b93a6856354>

Sermaye çıkışlarının yaşandığının yanı sıra, petrol gibi hammaddelerin 2014 yılında 100 dolardan 2016 başında 30 dolara düşmesi (Şekil 24) ve diğer emtiya fiyatlarının da gerilemesi küresel krizin daha da derinleşmesi ve küresel talebin daralması anlamına gelmektedir. Petrol fiyatlarının aşırı düşmesi, petrol ihraç eden ülkeler açısından çok olumsuz bir gelişme olmuş, bu ülkelerin önemli gelir kaynakları sayılan petrol ürünleri, fiyatların düşmesine orantılı olarak gelirler de gerilemiş ve toplam talep daralmıştır. Diğer taraftan fiyatların düşmesi petrol ithal eden ülkeler açısından, krizin daha hafif atlatılmasına yardım eden bir haber gibi algılansa da, bu diğer emtiya fiyatlarındaki gerilemeyle birleşince, küresel olarak deflasyonist bir baskının oluşmasını körüklemektedir.

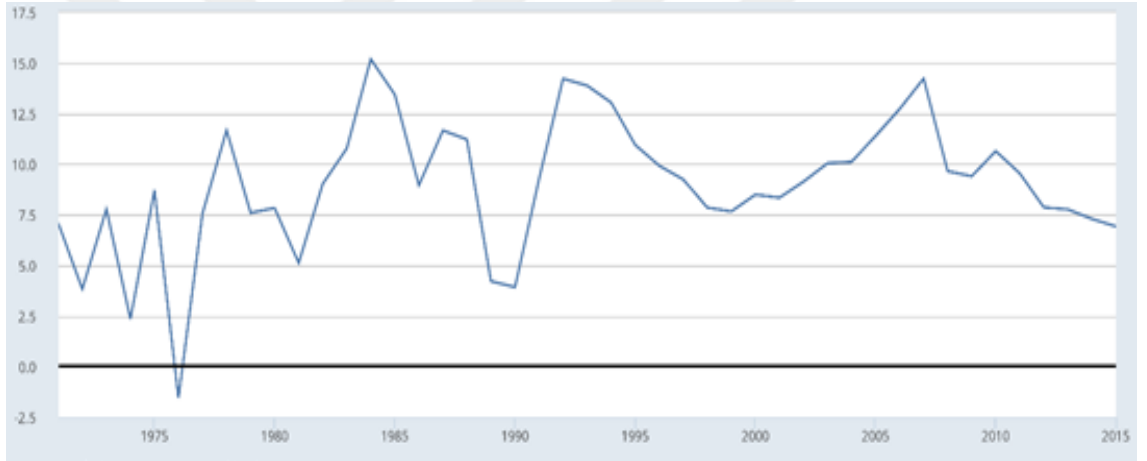
Yükselen piyasalar gündeme gelince, Çin devasa ekonomisiyle ayrıcalıklı bir konumda ele alınmaktadır. 2014 yılında Çin, tek başına dünyada çeliğin %48'i, petrolün %12'si, bakırın %48'i, alüminyumun %54'ü ve nikel'in %50'sini kullanmıştır. Bu anlamda Çin dünyanın en büyük üretim fabrikası olarak ele alındığında, küresel piyasalarda en önemli bir aktör olarak rol oynamakta ve ülkenin büyüme stratejisi bu yönüyle ihracata tamamen bağımlı olmaktadır. Küresel talebin daralmasıyla birlikte⁹⁶, Çin'in ürünlerine olan talep düşmekteyken, bu ülkenin büyüme oranları da olumsuz etkilenmekte ve ülkeyi durgunluğa sürüklemektedir. (Şekil 25) Bu çerçevede Çin yönetimi yurtiçi talebi canlandırmak için 2011-2013 yıllarında inşaat sektöründe geniş çaplı yatırımlar yapmış, ancak beklenen yurtiçi talebi oluşturamamıştır. (Akçay ve Güngen, 2016, ss.206-207)

⁹⁶ Buna bir de petrol ihracatçısı ülkelerin de düşen fiyatlar nedeniyle ithalat taleplerinin azaldığını ekleyin.

Şekil 24: Küresel Petrol Fiyatları (ABD Doları)⁹⁷

Şekil 25: Çin 1970-2010 GSYH'daki Büyüme Oranları⁹⁸

Daha önceki sayfalarda, 2000’li yıllardan sonra, Wall-Street’e en büyük sermaye akışının Çin tarafından yapıldığını söyledik. 1970’lerden 2000’li yıllara kadar ABD’nin ikili açıklarını kapatma görevini üstlenen Almanya Ve Japonya, Çin’in ortaya çıkışından sonra geride kalmışlardır. Daha düşük üretim maliyetleri sayesinde büyük rekabet gücüne sahip Çin, ihracata dayalı büyüme stratejisinde büyük fazlalar elde ediyor ve bu balanslar doğrudan Wall-Street’e akıyordu. 2008 Kriziyle birlikte, ABD’de bir taraftan faiz oranlarının sıfıra inmesi ve diğer taraftan yurtiçi talebin gerilmesi, Çin’in büyümesinde olumsuz etkiler yaratabilecek faktörler olmuştur. Dolayısıyla Çin yönetimi, giderek daha

⁹⁷ <https://fred.stlouisfed.org>

⁹⁸ <https://fred.stlouisfed.org>

da ileri teknoloji üreten bir ülke haline geldiğinden, yeni pazarlar arayışına girmiştir. Bu ülke özellikle Latin Amerika ve Afrika ülkelerine büyük miktarlarda fon aktararak, hem bu ülkelerin kendi ürünlerine gereken talebi oluşturmakta, hem de üretiminin sürekliliğini sağlamak adına gereken temel maddeleri garanti altına almaktadır. Ancak Çin'in, yurtiçinde yoksulluk oranlarının yükseldiği, özel harcamaların azaldığı ve tüketim oranlarının düştüğü bir ortamda, bu politikalarını ne kadar sürdürebileceği ve büyüme trendine devam edeceği belirsizdir. (Varufakis, 2015, ss.229-236)

4. Sonuç

4.1.Eşitsizlik

Eşitsizlik ve adalet konuları öteden beri dini öğretiler ve felsefede önemli bir tartışma konusu olmuştur ve uygarlığımızın şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir. Felsefenin metin olarak elimize geçen ilk yapıtlarının sahipleri Platon ve Aristoteles, aşırı eşitsizliklerin olduğu bir toplumda doğmuşlardır ve düşünceleri bu toplumsal yapıdan derinden etkilenmiştir. Aristoteles'in Politika kitabında (2012, s.19), Şair Solon'u eleştirmesi bu doğrultuda verilebilecek en canlı örnektir. Solon şiirlerinin birinde *“insanların zenginliğine sınır konulmamıştır”* demekle birlikte, zenginliğin meşru olduğunu savunurken, Aristoteles, onun da bir sınırı olması gerektiği ileri sürerek, aşırı zenginliği sorgulamaya başlamış ve şöyle yazmıştır:

..nasıl her sanatın araçlarının kullanımlarının sınırları varsa, onun da öyledir: gerek büyüklük gerekse sayıca kullanışlılığının sınırları vardır.

Aşırı eşitsiz yapıya sahip, çok bilinen diğer önemli bir örnek Roma İmparatorluğu dönemidir. Bu dönemde azınlık bir yönetici sınıf kitle oyalama silahları ile birlikte, toplumun büyük bir çoğunluğunu yoksulluğa sürüklerken, kendileri adına cennetvari bir yaşam sürerek, bu yapıya dini değerlerle meşruiyet kazandırmışlardır⁹⁹. Böylece eşitsizliklerin bütün çağlarda var olduğunu, değişen şeyin yalnızca uzun bir süreç içinde sınırlarının bazen çok genişlediğini, zaman zaman devrimsel hareketlerle daraldığını ileri sürmek mümkündür¹⁰⁰. Bu doğrultuda eşitsizliğin meşru olup olmadığı tartışmasından daha ziyade onun sınırlarının ne olması gerektiği kabulü varsayımından hareket etmek daha gerçekçi olacaktır.

Yakın tarihe baktığımızda ise eşitsizliklerin doruk noktalara ulaştığı yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde, iki dünya savaşı ve 1929 Büyük Bunalım'ının yaşanması, yukarıdaki savımızı doğrular niteliktedir. Bu dönemde piyasa mekanizması çökmüş ve ancak devletin piyasada aktif bir rol alması sonucunda kapitalizm yeniden ayağa kalkabilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası, bu dönüşümün ardından, eşitsizliklerin yapısı

⁹⁹ Hristiyanlığın bu topraklarda ve böyle bir toplumsal yapının içinde doğması bir tesadüf değildir.

¹⁰⁰ Amerikalı yönetmen Micheal Moore'un "capitalism A Love Story" filminin başlangıcında Roma toplumunda eşitsizlikleri konu alması ve dönemin yapısını 2008 öncesi yapıya benzetmesi, insan toplumlarının bazı yönlerden sabit kaldığını göstermektedir. Tek fark, bilinen geçmiş ile bilinmeyen gelecek arasındaki süreçte, Roma uygarlığının, İsa'nın ölümünden sonra büyüyen Hristiyanlıkla birlikte çöktüğü, 2008 neo-liberal dünyasının ise henüz varlığını sürdürebilmesidir. Bu sürecin sonunun nasıl geleceğini ise yine tarih gösterecektir

önemli ölçüde değişmiş ve yaratılan refahın tüm toplumsal kesimlere dağılması sağlanmıştır. Kapitalizmin altın yılları olarak anılan bu nostaljik dönem, özellikle gelişmiş ülkelerde işçi ücretlerinin çok yükseldiği, hayat standartlarının arttığı ve orta sınıf diye bir grubun ortaya çıktığı dönem olmuştur. Ancak çeyrek yüzyıl süren bu güzel günler, 1970'lerin başlarındaki sermayenin birikim krizi, teknolojik gelişmeler ve küreselleşmeyle birlikte sona erdirilmiştir. Bu tarihten itibaren, küresel ekonomi aktörlerinin yapısında önemli değişikliklere gidilirken, eşitsizlikler tekrar eski düzeyleri yönünde ilerlemeye başlamış ve yirmi birinci yüzyılın başında eski seviyelerini geçmeye bile başlamıştır. (Piketty, 2015, s.471)

Kapitalizm öncesi toplumlarda aşırı eşitsizliğin açıklanması dini boyutlarda olmuş ve iyi durumda bulunanların konumu Tanrı tarafından bahşedilmiş bir kutsal hak olarak değerlendirilmiştir. Eşitsizliği sorgulamak sosyal düzeni ve Tanrının iradesini sorgulamak anlamına gelmekteydi. Bu yüzden toplumun en üst kesimindekilerinin kendi saraylarında yaşamaları onların temel hakları olarak görülmüş ve sosyal düzen bu şekilde sürdürülmüştür¹⁰¹. Fakat Antik Yunanlılarda olduğu kadar, günümüz dünyasında da bu eşitsizlik seviyeleri iktisatçılar ve siyaset bilimciler için önceden belirlenmiş bir sosyal düzen değildir. Tam tersine eşitsizliklerin başlıca nedeninin bir güç meselesinden öte bir şey olmadığı bilinmekte, güçlülerin güçsüzleri sömürme sorunu olarak ele alınmaktadır. Antik çağlarda, hâkim felsefi düşünce, insanın amaçlarını gerçekleştirmek için, diğer insanları araç olarak kullanabilme üzerine kuruluydu ve adalet sadece eşitler arasında tartışılması gereken bir konuydu. Zayıfların bu konuda yapacakları tek şey, güçlülerin yaptıkları karşısında ortaya çıkan acılara katlanmak zorunda kalmalarıydı. (Stiglitz, 2016, s.80)

Kapitalizmin hakim olduğu çağlarda ise, sanayi devrimiyle birlikte kutsal hak kavramı ortadan kalkmış ve onun yerini marjinal üretkenlik kavramı almıştır. *Birey, topluma yaptığı katkının büyüklüğüne orantılı olarak bir gelir elde etmelidir; bu bireyin fiyatı serbest piyasa koşullarında arz ve talep tarafından belirlenmektedir.* Eğer bir bireyin yeteneği ve ya niteliği piyasada çok az bulunan bir nitelikse, bu bireyin yeteneğine olan talebin fiyatı da yüksek olacak ve elde edilen gelir hakkaniyet çerçevesinde adil bir gelir olacaktır. Bu yaklaşım 1929 Büyük Bunalım'ından sonra bir süreliğine önemini yitirse de, 1980'lerden sonraki dönemde tekrar sahneye çıkarak, ücretler arasında oluşan

¹⁰¹ Bunun her zaman geçerli olmadığını, tarihte birçok kez aşırı eşitsizliklerin büyük devrimlere yol açtığını bilmemiz gerekmektedir. Bu konuda en ünlü örnek, İsa ve Hristiyanlığın doğuşudur.

aşırı eşitsizlikleri açıklamakta kullanılmış ve çok yüksek ücretlere meşruiyet kazandırmıştır. Ancak 2008 krizi bu yaklaşımın da daha önceki mitlerden pek farklı bir varoluşa sahip olmadığını kanıtlamıştır.

Krizi hesaba katmadığımızda bile, en iyi okullardan en iyi derecelerde mezun olanların, piyasada daha iyi iş olanaklarına sahip olması nerdeyse kesin olan bir gerçektir. Ancak daha iyi okullara giden öğrenciler, genellikle daha zengin ailelerin çocukları olmaktadır, çünkü onlar çocuklarını en iyi okullara, liselere ve üniversitelere gönderme olanaklarına sahiptir. ABD'nin en seçkin üniversitelerinde okuyan öğrencilerin %74'ü en zengin %25'lik kesimde bulunan ailelerin çocuklarıdır. En alt %50'lik gelire sahip olan kesimin bu üniversitelerde barındırdıkları öğrenci oranları toplamın sadece %9'u kadardır. (Stiglitz, 2016, s.68) Bu gerçeklerden hareketle marjinal üretkenlik kavramını savunanlar, eğer söz konusu yaklaşım doğru ise bile, başlangıçtaki eşitsizlikleri göz ardı ederek, aksiyomatik bir biçimde kendilerini kanıtlamaya çalışmışlardır. Sonuçtaki eşitsizlikler Tanrı tarafından bahşedilmiş ve nadir bulunan bir yetenekten ziyade, onların başlangıçtaki durumlarından kaynaklanmıştır. Ne yazık ki günümüzün aşırı ücret eşitsizliklerini açıklamakta, bu aksiyom ve varsayımların doğru kabul edilmesi bile yetersiz kalmaktadır.

Diğer taraftan finans piyasalarının başıboş ve korkusuzca hareket ettikleri bir dünyada, kendileri ile birlikte tüm toplumu uçuruma sürüklerken, zaten aşırı düzeylerde bulunan eşitsizlik yapısını daha da kötüleştirmekte ve çoğunluğu yoksulluk tuzağına batırmaktadırlar. Hükümetlerin bu kuruluşları kurtarmak için milyarlarca doları hesapsızca bu kuruluşlara aktardıklarını ve bu dolarların bu insanların sırtlarına yüklendiğini de hesaba kattığımızda korkunç bir manzara ortaya çıkmaktadır.¹⁰² Dolayısıyla eşitsizlik sessizce ve özel ortamlarda konuşulması gereken bir konudan öte, toplumsal dokunun korunması ve sürdürülmesi için açık ve net bir biçimde hem siyasi hem de akademik camiada üzerine basa basa tartışılması gereken bir konudur ve göz ardı edilmemelidir.¹⁰³

¹⁰² Her ne kadar piyasa dinamikleri eşitsizliğin oluşmasına neden olsa da devlet politikaları piyasa dinamiklerini etkilemektedir. Bugün eşitsizliğin önemli bir kısmının devlet politikaları, yaptıkları ve yapmadıklarının sonucudur. (Stiglitz, 2016, s.79)

¹⁰³ Mitt Romney'nin dediğine göre, eşitsizlik sessizce ve özel ortamlarda konuşulması gerek bir şeydir. Bu fırsatlar ülkesinde yoksullar kendilerinden başka suçlu aramamalıdır. (Stiglitz, 2016, s.77)

Yukarıdaki açıklamalardan sonra, sosyal bilimlerde eşitsizliğin nasıl tanımlandığını ele alarak onun türleri ve yapılarındaki değişim sürecini incelememizin zamanı gelmiştir. Çünkü bir kavramın veya nesnenin tanımı olmadan onun hakkında karar vermek doğru olmamakla birlikte bizi yanıltıcı sonuçlarla götürecektir.

Sosyoloji biliminde eşitsizlik kavramı, bireyler ve gruplar arasındaki eşit olmayan durumları ifade etmek için kullanılmaktadır. Bir toplumda yaşayan tüm bireyler, ekonomik, siyasi ve sosyal kaynaklara, herhangi bir farklılık ve imtiyaz olmadan, eşit miktarda erişebildiklerinde, o topluma eşit bir toplum denilmektedir. Sosyal adaletin tüm bireyler arasında sağlandığı böyle bir durumda bazı bireylerin, grupların veya halkların daha fazla eşit olması söz konusu olmamaktadır¹⁰⁴. Eşitsizlik kavramının ortaya çıkış tarihi, 1789 Fransız Burjuva Devrimi olarak bilinmektedir; kapitalizm öncesi tarihlerde eşitsizlik kavramı var olmakla birlikte, yukarıda da işaret ettiğimiz üzere doğal ve kaçınılmaz olarak kabul edilmiş ve sorgulanmaya açık bırakılmamıştır. Ancak Fransız devrimi ile birlikte, daha önce var olan soy ve ırka dayalı eşitsizlikler ortadan kalkmış, özgürlük, kardeşlik, eşitlik ve beraberlik kavramları evrensel bir boyutta insanlık değerleri haline gelmişlerdir.¹⁰⁵ Ancak ne yazık ki bu evrensel değerler, nerdeyse tüm dünyada sürekli olarak ihlal edilmiş ve insanlığın değer hazinesinde kendilerine bir türlü yer bulamamışlardır. Bu konunun incelenmesi bizim tezin konusunu aştığı için bizde onu bir kenara bırakarak, eşitsizliklerin türlerini açıkladıktan sonra bunlardan en önemli olan bazılarını kapsamlı olarak ele alacağız.

Eşitsizlik kamuoyunda genellikle bir ülke sınırları içinde yaşayan insanların gelirlerindeki farklılıklar olarak ele alınmakta ve diğer eşitsizlik türleri göz ardı edilmektedir. Ancak bazı eşitsizlikler doğrudan doğruya onun bir sonucu olsa da, farklı faktörlerin de bu yapıda önemli bir rol oynadığı nerdeyse kesin bir gerçektir. Ortadoğu, Uzak Doğu ve kısmen de Batı toplumlarında kadınların ekonomik hayatta yeterince oyuna katılamaması ekonomik faktörden daha ziyade, bir değer ve kültürel meseledir ve gelirden bağımsız olarak ele alınmalıdır. Aynı şekilde 19 Haziran 1862’de Abraham Lincoln’un köleliği kaldırmasından¹⁰⁶ sonraki 150 yılda, ırk meselesi uzun yıllar boyunca devam etmiş ve ABD gibi ülkelerde henüz kısmı olsa da varlığını sürdürmektedir. Ancak

¹⁰⁴ George Oorwell’un, Hayvanat Çiftliği kitabında, “bütün hayvanlar eşittir, ama bazıları daha eşittir” sözünü hatırlayalım.

¹⁰⁵ <http://www.ibrahimbayraktar.net/2014/01/toplumsal-tabakalasma-ve-esitsizlik.html>

¹⁰⁶ <http://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/amerika-da-koleligin-kaldirilmasi-114>

gelir ve ekonomik özgürlüğün bu eşitsizliklerin sürekli hale gelmesinde etkili olduğunu da unutmamamız gerekmektedir. Çünkü gelir ve maddi durum, birçok eşitsizliğin temelini teşkil etmemekle birlikte onun sürekliliğini sağlamaktadır. Geçmişte var olan bir faktörün günümüzde de varlığını sürdürmesi için bir neden yoktur ve bunların giderilmesinde ekonomik yapı önemli bir rol oynamaktadır. Kadınların üretim sürecine doğrudan katıldıklarında ve eğitim koşullarını geliştirdiklerinde, geçmişten gelen bu eşitsizlikleri mükemmel bir biçimde olmasa da kısmı olarak azaltma şansına sahip olabiliriz. Aynı şekilde ABD’de yaşayan Afrikalı Amerikalıların daha yüksek gelirleri elde etmeleri durumunda, daha iyi eğitim alacaklarını ve sürekli bir yoksulluktan kurtulabildiklerini nerdeyse herkes kabul edecektir. Gelir seviyesi ayrıca insanların toplumda çeşitli kaynaklara ulaşmasında fırsat eşitsizliğini de yaratmaktadır. Yoksul insanların eğitimin yanı sıra, sağlık hizmetlerinden de yeterli miktarlarda yararlanamadıkları günümüz dünyasının en bilinen sorunlarından biridir. Ve son olarak günümüzün eşitsizlik yapısında çok önemli bir yere sahip olan bölgeler arası eşitsizlik konusu vardır. Kapitalizmin gelişmesinden –özellikle Sanayi Devrimi sonrası– bu yana bazı bölgeler sürekli zenginleşirken diğerleri yerinde saymış ve ya gerilemiştir. En önemlisi ise neo-liberal politikaların uygulanması ile birlikte yoksul bölgeler daha da yoksullaşmış ve gelişmiş ülkelerle aralarındaki fark daha da artmıştır.

Böylece yukarıda bazı eşitsizlik türlerine tanımlama getirdikten sonra, bunların arasında en önemlileri olarak addedebileceğimiz, gelir, bölgeler arası ve cinsiyet eşitsizliklerine sırasıyla, tezimizin çerçevesinde ve neo-liberal politikalar ışığında bakmayı hedefliyoruz.

4.2.Gelir Dağılımı Eşitsizliği

Gelir eşitsizliği bir bölgede, bir ülkede veya tüm dünyada gelirlerdeki farklılığın derecesini, hane halklarının veya grupların gelirlerinin ortalama dağılımdan sapmasını ifade eder. (Baş, 2009, s.50) İktisat literatüründe gelir dağılımındaki eşitsizlik 1990’lara kadar pek fazla ilgi görmemekle birlikte, iktisat teorisi de bu konuda net bir şey ortaya koymamıştır. İktisat ders kitaplarında, özellikle neo-klasik iktisadi yaklaşımın da etkisiyle, eşitsizlik ekonomik büyüme için bir gereklilik varsayılmış, başka bir ifadeyle eşitsizlik büyümenin gerçekleşmesi için ödenmesi gereken bir bedel olarak kabul edilmiştir. Ancak 1990’lardan sonraki çalışmalar bu yaklaşımın geçersiz olduğunu

kanıtlayarak, düşük büyüme oranlarının aşırı eşitsizliklerin bir sonucu olduğunu ortaya koymuştur.¹⁰⁷

İktisatçılar genellikle eşitsizlikteki artışın nedenini küreselleşme ve teknolojik gelişme gibi faktörlerle açıklama eğilimindedirler. Onlara göre küreselleşme ile birlikte, üretim alanlarının daha düşük ücretli ülkelere kayması¹⁰⁸, gelişmiş ülkelerde işçilerin gelirlerini aşağıya çekmiştir. Aynı şekilde teknolojik değişimler sonucu vasıfsız işgücüne talep azalmış ve bu grubun gelirleri bundan olumsuz etkilenmiştir. Ancak ulaşım ve iletişim sektörlerindeki gelişmeler küreselleşmeyi ne kadar çok teşvik etmiş olsa da, oyunun kurallarındaki değişim de bir o kadar etkili olmuştur. Ticaret ve sermayenin ülkeler arasında serbest dolaşımını sağlayan bu kurallar küreselleşmenin en önemli tarafını açıklamaktadır. Ticaretin küreselleşmesi, mal ve hizmetin serbestçe ülkelerin sınırlarını aşarak bütün piyasalara erişmesini sağlamıştır. Örneğin tarifelerin kaldırılması veya düşürülmesi bugün Çin'deki üreticilerle ABD üreticileri arasında ABD'nin iç piyasasında eşit kurallarda rekabet edebilmelerini sağlamıştır. Diğer taraftan ve daha önemli bir faktör olarak sermayenin önündeki düzenlemeler ve kısıtlamaların kaldırılması, onun bütün ülkelere kolayca erişimini sağlarken, ülkeler arasında sermaye rekabeti işçilerin ücretlerinin düşmesine, iş güvenliğinin azalmasına, piyasa düzenlemelerinin zayıflamasına ve vergilerin düşmesine neden olmuştur. (Stiglitz, 2016, ss.115-116)

Ancak ne kadar iktisadi bir açıklama girişiminde bulunmaya çalışırsak bile, piyasaları gerçek anlamda şekillendiren siyasettir ve bunu çoğu zaman çok az sayıda zengin bir kesimin lehine ve çok sayıda insanın aleyhine yapmaktadır. Gelişmiş ülkelerde

¹⁰⁷ Bazı kişilere göre günümüzdeki eşitsizlik seviyesini azaltmak mümkündür ancak bu konuda girişimlerin maliyenin çok yüksek olacağını iddia etmektedirler. Onlara göre kapitalizmin harikalar yaratabilmesi için eşitsizlik kaçınılmaz ve hatta gereklidir. Ancak bugünkü eşitsizlik seviyeleri hem büyümeyi olumsuz yönde etkilemiş hem de verimliliği düşürmüştür. Bunun nedeni eşitsizliğin büyük bir bölümü insanları refah modelleri yaratmak yerine başkalarının mal varlıklarına el koyma peşinde olmalarından kaynaklanmıştır. Dolayısıyla büyümenin yüksek olduğu dönemlerde eşitsizliklerin azalması şaşırtıcı olmamalıdır. (Stiglitz, 2016, s.49)

¹⁰⁸ 1970'lerin ortalarından itibaren fordist üretim sisteminin terk edilmesi ve yerini yalın üretim (lean production) tarzına bırakması, gelir dağılımı eşitsizliğini tetiklemiştir. Fordist kitlesel üretim biçiminde nihai ürün hemen hemen bir tek fabrikada, aynı çatı altında üretilmekte olduğundan, bütün işgücü grubu (vasıflı ve ya vasıfsız) aynı iş alanında faaliyet göstermekte ve vasıfsız işçilerin üretim sürecinde eğitilmeleri olanaklı olmaktaydı. Ancak yalın üretim biçiminde fordist kitlesel üretimin aksine üretim aynı alanda gerçekleşmemekte, katma değeri yüksek, temel üretim faaliyetleri dışındaki tüm parçalar farklı ülkelerde yapılmaktadır. Dolayısıyla büyük şirketler sadece temel üretimleri için az sayıda çok nitelikli işgücü istihdam ederken, üretim sürecinin diğer aşamalarını işgücü maliyetlerinin daha düşük olduğu ülkeler ve bölgelere kaydırmaktadırlar. (Baş, 2009, ss.51-52)

neo-liberal politikalar ile birlikte mal ve sermaye hareketlerinde serbestleşmenin yanı sıra, özelleştirilme, düzenlemelerin kaldırılması, eğitim ve sağlık harcamaların daralması, aktif para ve maliye politikaların ortadan kalkması ve vergilerin giderek azalması gibi politikalarla devletin ekonomideki gücü giderek zayıflatılmış, böylece sosyal devlet anlayışı terk edilerek, özellikle düşük ve orta gelirli gruplar bundan olumsuz etkilenmişlerdir. (Baş, 2009, s.50) Gelişmekte olan ülkelere gelince, neo-liberal politikaların bir uzantısı olan Washington Mutabakatı ile birlikte, özelleştirme, deregülasyon, liberalleştirme, kemer sıkma politikaları ve dış ticaret engellerin kaldırılması sonucunda bu ülkelerin birçoğu mali krizlere maruz kalmıştır. Bu krizler bu ülkeleri yüksek miktarlarda borç yüküyle karşı karşıya getirirken, bu borçları ödemeleri için de sağlık ve eğitim harcamalarında büyük kesintilere gidilmiştir. Ve zaten krizler sonucunda işlerini kaybeden milyonlarca insan yoksullukla mücadele ederken, bu kesintiler onların durumunu daha da kötüleştirmiştir. Böylece bu politikaların sonucunda giderek kötüleşme eğiliminde olan gelir dağılımı, krizlerin faturasının düşük gelirli gruplara kesilmesiyle daha da bozulmuştur¹⁰⁹. Dolayısıyla küreselleşme görüntüsü adı altında gelir dağılımındaki eşitsizlik hem gelişmiş ülkeler, hem de gelişmekte olan ülkelere artış göstermiş, ancak gelişmekte olan ülkelere bu artış daha fazla olmuştur.

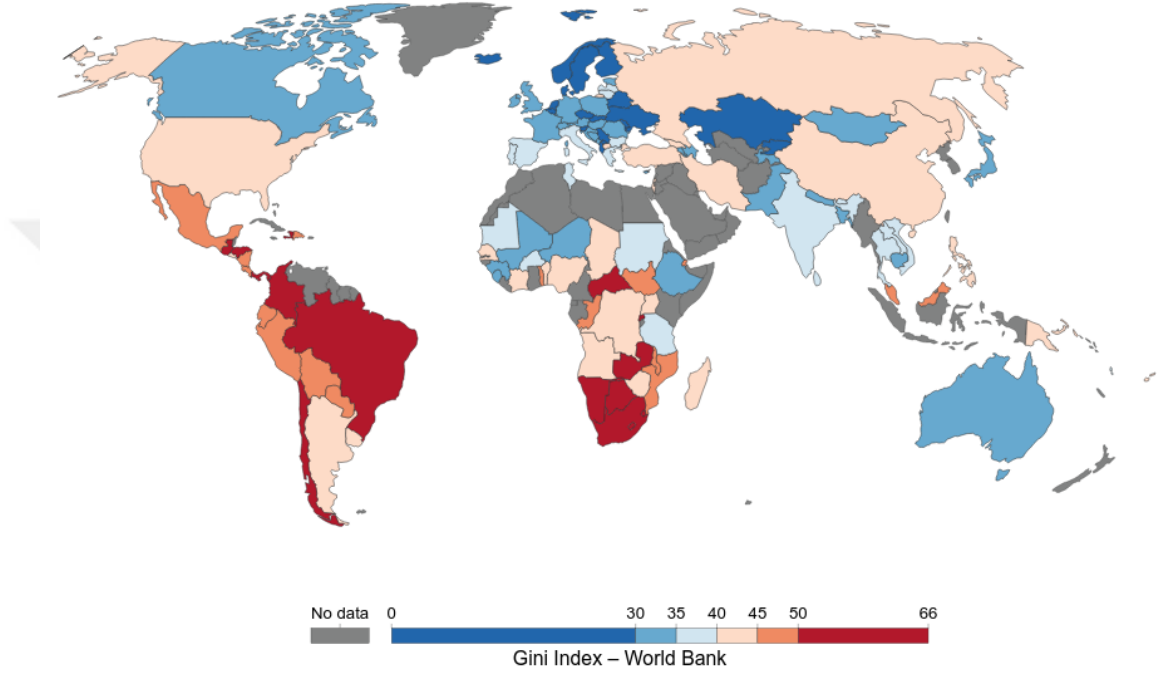
Yukarıda gelir dağılımındaki eşitsizliğin nedenlerini açıkladıktan sonra şimdi söz konusu yıllarda küresel boyutta ve bütün ülkelere eşitsizliğin hangi düzeylere geldiğine ve ölçüm metodlarına bakalım.

Gelir dağılımındaki eşitsizlikleri ölçmek için ampirik çalışmalarda çeşitli yöntemler kullanılmaktadır ve bu yüzden elde edilen sonuçlar uygulanan yöntemlere göre farklı çıkmaktadır. Bu yöntemler arasında bilinen ve en sık kullanılan metod GİNİ Katsayısıdır. GİNİ katsayısı 0 ile 1 arasında bir değer almaktadır. Alınan değer sıfır olduğunda toplumda yaşayan bireyler arasında mutlak bir eşitlik söz konusudur ve toplam gelir insanlar arasında tam eşit bir şekilde dağılmıştır. Tersine bu katsayı 1 değerini aldığı anda, o toplumda bütün gelirler tek bir kişinin elinde toplanmakta ve mutlak eşitsizlik durumu mevcuttur. Ancak bu iki aşırı ucun gerçek dünyada var olmadığına göre bütün ülkelere

¹⁰⁹ IMF bu süreçte aktif bir rol üstlenmiş ve gelişmekte olan ülkelere uyum programları çerçevesinde, bütçe açıklarını kapatmak için enflasyonu düşürmek amacıyla sıkı maliye ve para politikaları dayatmıştır. Bu daraltıcı politikalar sonucunda söz konusu ülkelerin büyüme rakamları olumsuz etkilenmiş ve yoksulluk önemli ölçüde artmıştır. (Baş, 2009, s.50)

gelir dağılımı eşitsizliği bu iki değer arasında bir yerde bulunmaktadır. Katsayı 0'a yaklaştıkça eşit ve adil bir toplumdan söz etmek mümkünken, 1'e yaklaştığında ise eşitsiz bir toplumla karşı karşıya bulunmaktayız. Aşağıdaki haritada 2015 yılı itibariyle tüm ülkeler için bu katsayı verilmiştir:

Harita 1: Tüm Ükelere Göre GİNİ Katsayısı¹¹⁰ (2013)

İskandinav ülkeleri, Kazakistan ve birkaç Doğu Avrupa ülkesi en eşitlikçi gelir dağılımına sahipken, Güney Amerika'nın birçoğu ve Afrika'nın güneyinde bulunan birkaç ülke en eşitsiz ülkeler arasında yer almaktadır. Ancak haritayı bütün olarak ele aldığımızda eşitsizliğin sadece bir bölgeye has olmadığı ve nerdeyse tüm kıtalarda yüksek seviyelerde olduğu ortaya çıkmaktadır. Özellikle dünya GSYH'sının yaklaşık yüzde 45'ine sahip olan iki ülke, Çin ve ABD'nin çok eşitsiz bir yapıya sahip oldukları dikkat çekmektedir.

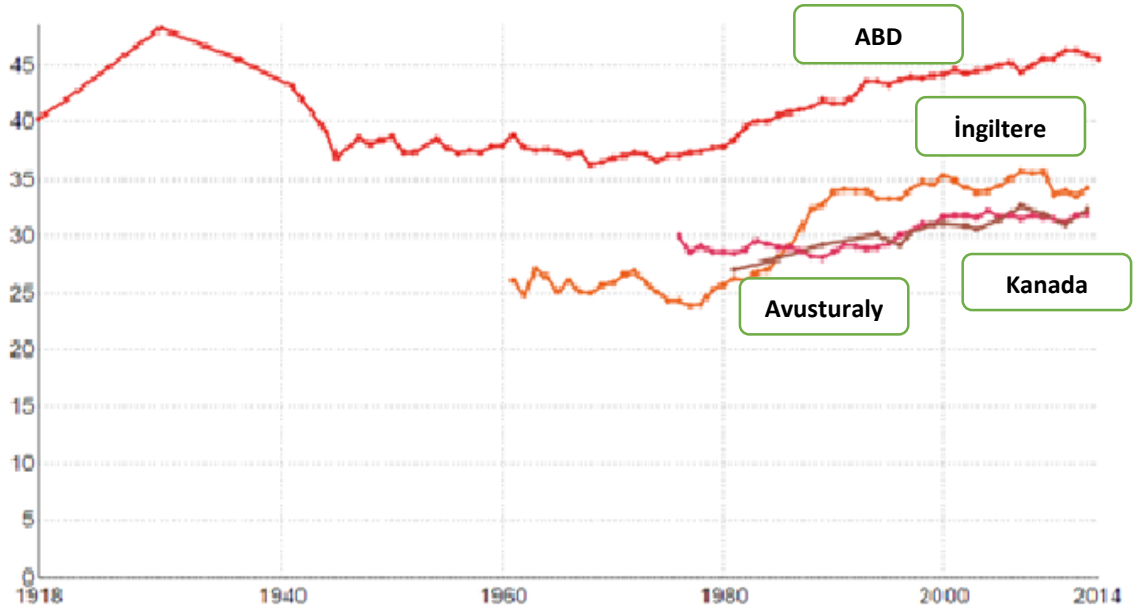
GİNİ Katsayısı yöntemi literatürde bazı yazarlar tarafından eşitsizliklerin gerçek düzeyini göstermediği için eleştirilmektedir. Wade, bu katsayının dağılımın ortasındaki değerlere aşırı ağırlık verdiğini ve tam tersine uçtaki değerle çok az ağırlık verdiğini

¹¹⁰ <http://data.worldbank.org/>

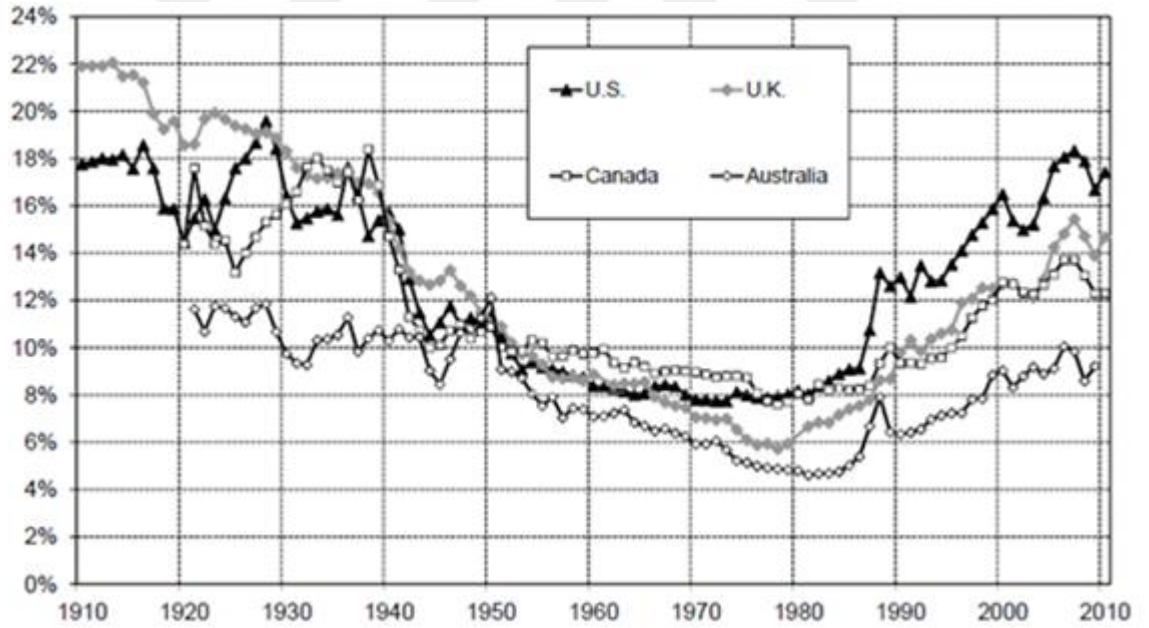
söyleyerek, düşük gelirleri yüksek gelirlerden daha çok artırdığı dolayısıyla eleştirmektedir. Diğer bir ifadeyle, ekonomileri hızlı büyüyen Çin ve Hindistan gibi ülkelerin verilerini çalışmaya dahil ettiğimizde, ortadaki değerler, diğer yöntemlerle karşılaştırıldığında, eşitsizlik seviyelerinin daha yüksek çıkmasına neden olmaktadır (Aktaran Baş, 2009, s.56). Piketty (2015, s.283) ise, Gini Katsayısı ve diğer bireşimli endeksleri, eşitsizliğe dair her şeyi tek bir göstergeye indirdikleri için eleştirmektedir. Ona göre gerçekte çok boyutlu bir gerçekliği tek boyutlu bir gerçekliğe indirmek imkânsızdır, böyle bir gösterge gerçekliği sadece basitleştirmeye indirger ve ayrı ayrı değerlendirilmesi gereken şeyleri birbirine karıştırır. Bu katsayılar emek ve sermaye eşitsizliklerini de birbirine karıştırır. *Gini katsayısı gibi istatistiki endeksler eşitsizliğin sentez şeklindeki soyut bir görünümünü sunar, bu da insanların çağdaş hiyerarşide kendi konumlarını kavramasını zorlaştırır.* (Piketty, 2015, s.283)

Ayrıca aşağıda anglo-sakson ülkeleri için verilen grafiklerde de gördüğümüz gibi, neo-liberal politikalar çok azınlık bir grubun gelirlerinde hızlı artışa neden olduğu için, bu katsayı sonuçları ortaya koymakta yetersiz kalmaktadır. Bu dönem boyunca, birçok ülkede, daha yüksek gelirli grupları %10, %1 ve hatta %0,1 gibi daha küçük dilimlerde incelediğimizde, yukarıya doğru çıkarken, bu grupların gelirlerinin daha büyük bir oranda arttığı ortaya çıkmaktadır. Grafikleri birlikte ele aldığımızda, ABD, İngiltere, Avustralya ve Kanada için Gini Katsayısı trendi 1980 sonrası yavaş bir hızla artmakta iken, gelir dağılımının tepesindeki %1'lik grubun gelirleri daha hızlı artmıştır. En tepede bulunan %0,1'lik kesimin gelirleri ise onu da geride bırakarak çok yüksek seviyelere ulaşmıştır. Bu grup ülkeler arasında yukarıda sıraladığımız dilimler ele alındığında, en yüksek eşitsizlik seviyelerine ulaşmakta ABD birinci sırada yer almıştır.

Şekil 26: Anglo-sakson Ülkelerinde GİNİ Katsayısı (1918-2014)¹¹¹

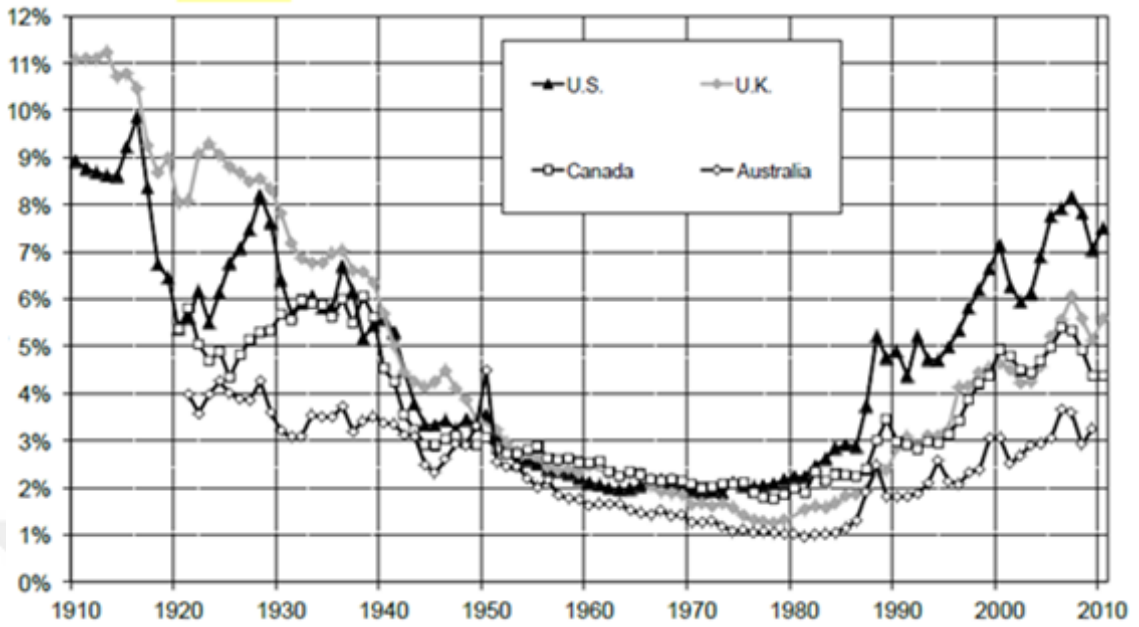
Şekil 27: Anglo-sakson Ülkelerinde En Yüksek Gelirli %1'lik Kesimin Gelirlerindeki Artış (1910-2010)¹¹²

¹¹¹ <https://ourworldindata.org/income-inequality/#the-gini-coefficient>

¹¹² <http://piketty.pse.ens.fr/en/>

Şekil 28: Anglo-sakson Ülkelerinde En Yüksek Gelirli %0,1'lik Kesimin Gelirlerindeki Artış (1910-2010)¹¹³

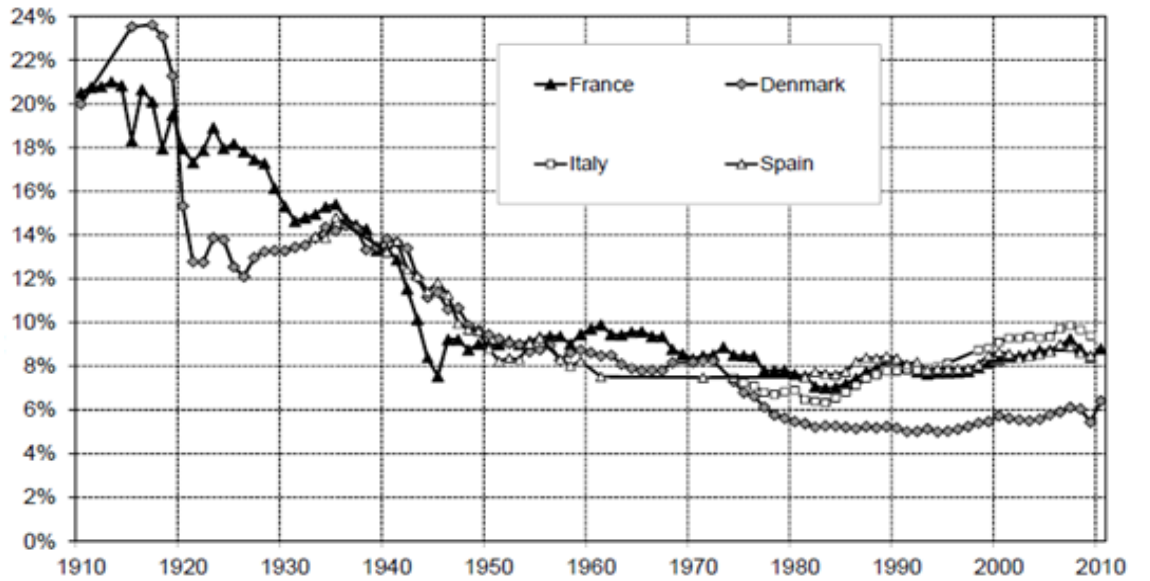
1950'lerden 1970'lere kadar tarihindeki en eşitlikçi dönemi yaşayan ABD'de, en üst %10'dalık gelir diliminin toplam milli gelirden aldığı pay %30-35 seviyesinde olmuştur. Bu rakam 2000-2010 döneminde %40-45 düzeylerine yükselmiştir. (Şekil 26) Eğer bu hızla devam ederse 2030 yılında en üst gelire sahip olan %10'luk kesimin milli gelirden aldığı pay %60'lara kadar yükselecektir. Ayrıca 1980'lerde %35, 1990'larda %40 ve 2000'lerde %45 seviyesini geçerek sürekli artmıştır; 2010 yılında ulaşılan seviye %46'yi geçmektedir. Bu ülkede gelirlerinde en büyük artış yaşanan %1'lik kesimin milli gelirden aldığı pay, 1970'lerde %9 düzeyinden, 2000-2010 döneminde yaklaşık %20'lere yükselmiştir. (Şekil 27) Onun ardından gelen %4'lük grubun payı %13'den %16'ya yükselirken, diğer %5'lik diliminde milli gelirden aldığı pay %11'den %12'ye çıkmıştır. Daha da küçük dilimleri ele aldığımızda, son on yılda en üst %0,1 kesimin payı %1'den %10'a yükselmiştir. (Şekil 28) Diğer bir ifadeyle aktarırsak, ABD milli gelirinin yaklaşık %15'lik bir kısmı 1970'lerden bu yana en zengin %10'luk kesime aktarılmış, 1977-2007 dönemi arası toplam büyümenin dörtte üçü en zengin %10'dalık kesimin cebine gitmiştir. En zengin %1'lik kesime gelince bu büyümenin %60'ını tek başına elde etmiştir. Geriye kalan %90'lık bir kesimin ortalama yıllık büyüme oranları bu dönemde %0,5'i geçmemiştir. Bu trend grubun diğer ülkeleri için de aynı hızda olmamakla birlikte ama

¹¹³ <http://piketty.pse.ens.fr/en/>

aynı yönde hareket etmiştir. 1970’lerde diğer Anglo-sakson ülkelerde en üst %1’lik kesimin milli gelirden aldığı pay, %6 ile %8 arasında değişiyordu. 2010 yılına geldiğimizde ise bu rakam Kanada ve İngiltere’de %14-15 seviyesinde ve Avustralya’da ise %9-10’un biraz altında olmuştur. (Piketty, 2015, s.313-317)

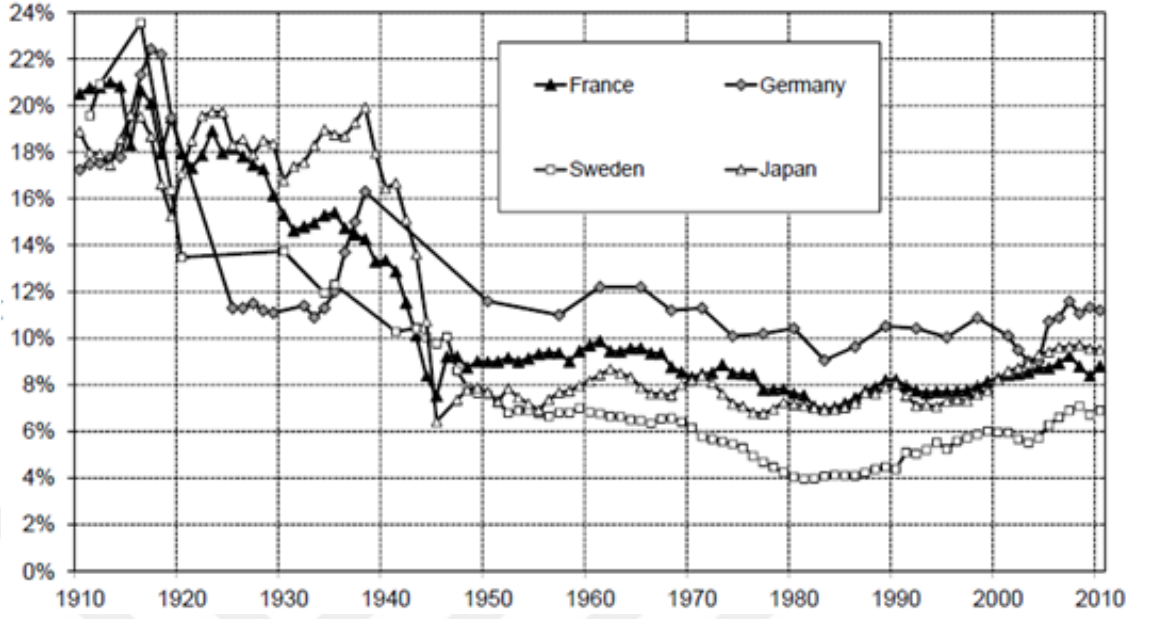
Diğer gelişmiş ülkelere baktığımızda ise nerdeyse tümünde aynı dönemdeki benzer yapı ortaya çıkmaktadır. Fransa’da 1980’li yılların başında %1’lik kesimin milli gelirden aldığı pay %7’ye bu rakam 2000-2010 yılları arasında %8-9 seviyesine yükselmiştir. Japonya’da en üst %1’lik kesim 1980’lerde milli gelirin %7’sinden daha azını alırken, 2010’lı yılların başında bu oran %9’a çıkmıştır. İsveç’e gelince en üst %1’lik kesimin 1980’lerde milli gelirden aldığı pay %4’ün altındaydı. 2010’lu yılların başında bu rakam %7’ye ulaşmıştır. Almanya da ise bu rakam, 1980’lerin başında %9’iken 2010’lu yılların başında %11’i geçmiştir. Danimarka’da en üst %1’lik kesimin milli gelirden aldığı pay, 1980’lerin başında %5’ten 2010’lı yılların başında %7’ye yükselmiş, bu oran İspanya ve İtalya’da da benzer şekilde %7’den %9’a çıkmıştır. Daha yüksek gelirli grupları ele aldığımızda, Japonya ve Fransa’da binde birlik kesimin milli gelirden aldığı pay, 1980’li yıllarda %1,5 seviyesinden %2,5’a yükselmiştir. İsveç’te ise %1’in altında bir seviyeden %2’nin üstüne çıkmıştır.

Şekil 29: Kuzey ve Batı Avrupa Ülkelerinde En Yüksek Gelirli %1’lik Kesimin Gelirlerindeki Artış (1910-2010)¹¹⁴

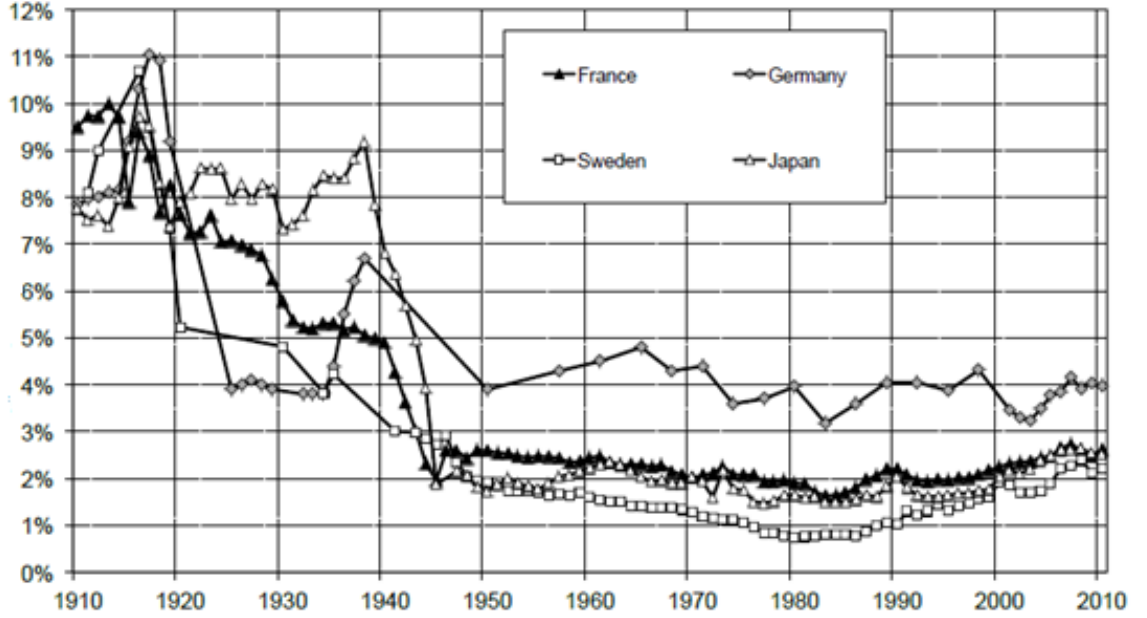

¹¹⁴ <http://piketty.pse.ens.fr/en/>

Şekil 30: Avrupa Kıtası ve Japonya'da En Yüksek Gelirli %1'lik Kesimin Gelirlerindeki Artış (1910-2010)¹¹⁵

Şekil 31: Avrupa Kıtası ve Japonya'da En Yüksek Gelirli %0,1'lik Kesimin Gelirlerindeki Artış (1910-2010)¹¹⁶

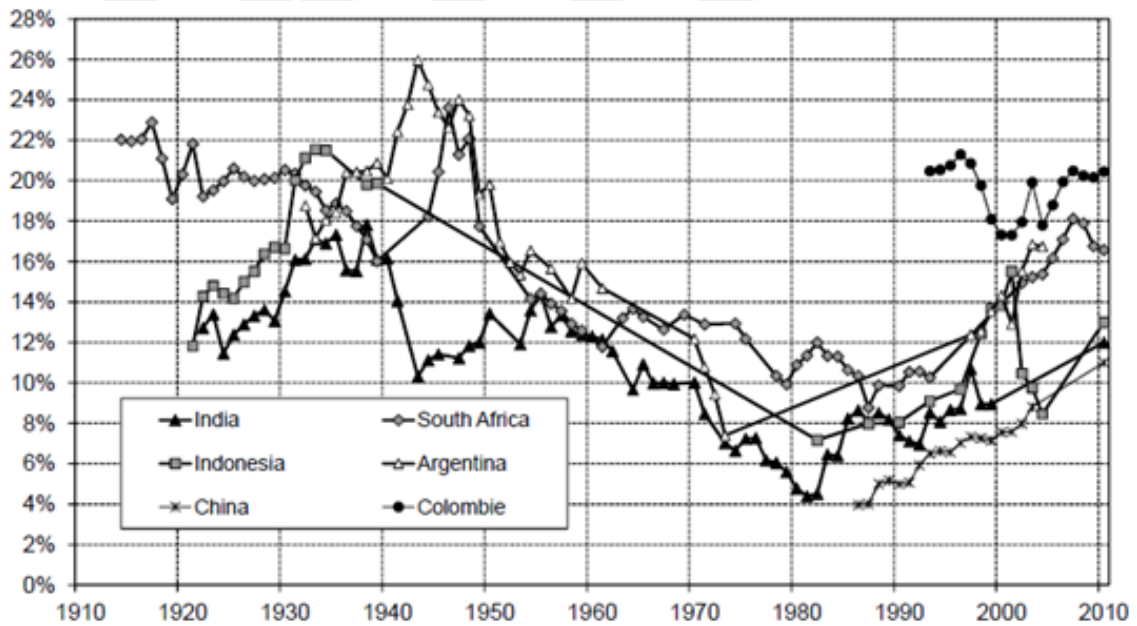

¹¹⁵ <http://piketty.pse.ens.fr/en/>

¹¹⁶ <http://piketty.pse.ens.fr/en/>

Aynı şekilde gelişmekte olan ülkelerin de neredeyse tamamında 1980 sonrası yüksek gelirleri grupların gelirleri hızla artış göstermiştir. (Şekil 32) 1950'lerden 1970'lere dek, en üst %1'lik kesimin payı Hindistan'da %5-6, Endonezya ve Arjantin'de %8-9, ve Güney Afrika'da %11-12'ye düşmüştür. 1980'lerden bu yana sürekli yükselerek, 2000-2010 döneminde Hindistan ve Endonezya'da %12-13, Güney Afrika ve Arjantin'de %16-18 seviyelerine yükselmiştir. Mevcut kaynaklara göre 1980'lerde Çin'de en üst %1'lik kesimin milli gelirden aldığı pay %5'in altındadır. Bu rakam 2000-2010 döneminde %10-11 seviyelerine yükselmiştir. Kolombiya'da en üst %1'lik kesim milli gelirin %20'sinden daha fazlasını almaktadır. Arjantin'de bu oran %20'ye yakındır. (Piketty, 2015 s.349-353)

Şekil 32: Gelişmekte Olan Ülkelerde En Yüksek Gelirli %1'lik Kesimin Gelirlerindeki Artış (1910-2010)¹¹⁷

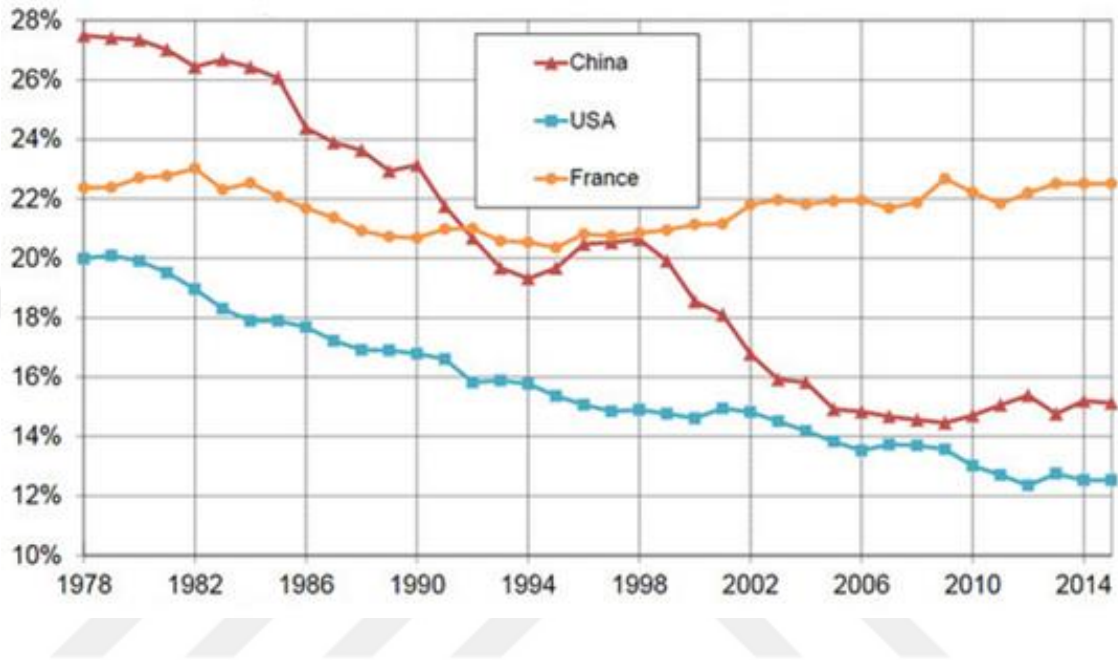

Eşitsiz yapının diğer tarafında bulunan %50 gibi çoğunluğun gelirlerindeki değişimi dikkate almadan, toplumsal refahın artış veya azalış gösterdiğini anlamak mümkün değildir. Ancak bu konudaki veriler çok kısıtlı olduğundan bizde burada günümüzün en büyük ekonomileri Çin ve ABD'nin yanı sıra zengin verilere sahip olan Fransa'yı ele aldık. Bu üç ülkeden ilk ikisinde, bu gruptaki insanların gelirleri bu dönem boyunca

¹¹⁷ <http://piketty.pse.ens.fr/en/>

dramatik bir şekilde sırasıyla toplam milli gelirin %28 ve %20'sinden %15 ve %13'e gerilemiştir. Fransa'da ise bu grubun toplam gelirlerinde herhangi bir değişiklik yaşanmamıştır. (Şekil 33)

Şekil 33: En Düşük %50'lik Kesimin Gelirlerindeki Azalma Trendi¹¹⁸

Eşitsizlikleri daha iyi yansıtan bir diğer metod, ortalama gelirle medyan gelir arasındaki farkı incelemektir. Medyan gelir bir ülkede tam ortada bulunan kişinin yıllık gelirini vermektedir. Başka bir deyişle toplumun %50'si bu miktardan daha fazla gelir elde ederken, diğer %50'nin gelirleri bu rakamın altında kalmaktadır. Böylece ortalama gelirler medyan gelir arasındaki fark ne kadar büyük olursa, o ülkede eşitsizlik seviyesi yüksek olacaktır. Yine de bu konuda tüm ülkeler için 1980 sonrası trendi ortaya koymak adına elimizde yeterli veri mevcut değildir; biz de bundan dolayı aşağıdaki tabloda birkaç ülkede ilk önce ortalama kişi başına milli geliri 1980 ve 2014 yılı için ele alarak daha sonra 2014 yılı için medyan geliri ekleyip değerlendirmeye çalıştık. İzleyeceğimiz yol kısmen olsa da bize hangi ülkelerde eşitsizlik seviyesinin yüksek olduğunu gösterecektir.

¹¹⁸ <http://piketty.pse.ens.fr/en/>

Tablo 2 : Bazı Seçilmiş Ülkelere Göre KBMG ve Medyan Gelir¹¹⁹ (2014)

Ülke	KBMG 1990 (SGP)	KBMG 2014 (SGP)	Medyan Gelir 2014 (SGP)
ABD	\$23954,4794	\$54.629,50	\$17.593,00
Almanya	\$19054,6665	\$45.802,12	\$16.534,00
İsveç	\$20099,4469	\$45.183,02	\$16.279,00
İngiltere	\$17984,9476	\$39.762,13	\$13.797,00
Japonya	\$19229,6427	\$36.426,30	\$12.592,50
İspanya	\$13707,9364	\$33.211,27	\$11.242,00
Yunanistan	\$13318,5573	\$25.877,12	\$7.008,00
Rusya	\$8012,80232	\$25.635,85	\$6.752,50
Türkiye	\$4444,21238	\$19.199,50	\$4.453,00
Brezilya	\$6644,21639	\$15.838,02	\$4.161,00
Tayland	\$4298,56268	\$15.735,07	\$3.923,75
Çin - Kent	\$979,978983	\$13.206,38	\$3.321,50
Hindistan - Kent	\$1146,02797	\$5.700,72	\$1.295,75
Hindistan - Kır	\$1146,02797	\$5.700,72	\$930,75
Güney Afrika	\$6698,47979	\$13.046,21	\$1.679,00
Nijerya	\$1958,68657	\$5.911,23	\$657,00
Çin – Kır	\$979,978983	\$13.206,38	\$1.423,50

Tablodaki verilerden de anlaşıldığı üzere gelişmiş ülkelerde bile milli gelir çok eşitsiz dağılmaktadır ve nerdeyse tamamında toplumun %50'si ortalama kişi başına milli gelirin üçte birinden daha azını elde etmektedirler; hiçbir ülkede 2014 yılına ait medyan gelir 1990 yılındaki ortalama milli geliri yakalayamamıştır. Bu katsayı gelişmekte olan ülkelerde daha da fazladır (Rusya, Türkiye, Hindistan ve Çin) ve 4 ile 5 kat arasında

¹¹⁹ <https://www.givingwhatwecan.org/post/2016/05/giving-and-global-inequality/>

değişmektedir. Diğer bir ifadeyle gelişmekte olan ülkelerde eşitsizlik seviyeleri daha da yüksek çıkmaktadır.

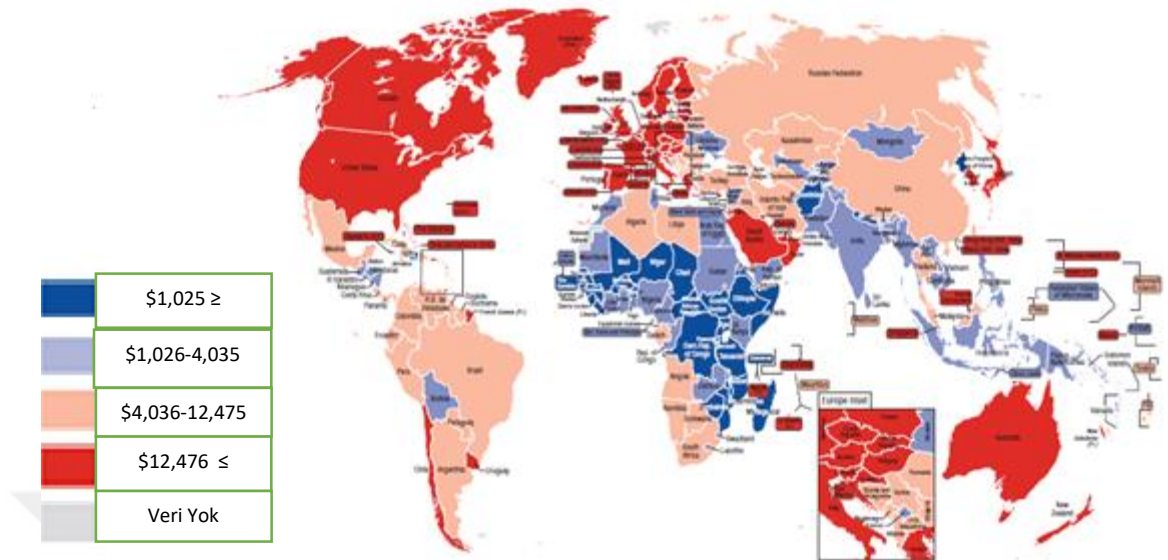
4.3.Bölgeler Arası Eşitsizlik

Yüksek eşitsizliğin düşük ekonomik performansa neden olduğunu da hesaba katarsak, neo-liberal söylem bağlamında küreselleşmenin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında yakınsama sağlayacağı gerçekleşmeyen bir hayal olarak kalmıştır.¹²⁰ Nitekim aşağıdaki haritada da (Harita 2) görüldüğü gibi bölgeler arası uçurumlar henüz çok yüksek seviyelerdedir ve 1980 sonrası birkaç istisna ülke hariç (Güney Kore ve Çin gibi¹²¹) yakınsama yerine ıraksama yaşanmıştır. Dünyadaki yoksul insanların sayısının da bu dönemde düşmesi neo-liberal politikaların dışında kalan Çin ve Hindistan gibi aşırı nüfusa sahip olan ülkelerde milli gelirdeki artış olmuştur. Bu iki ülke neo-liberal politikaları uygulamak yerine kendi büyüme stratejilerini izlemişlerdir.

¹²⁰ 1980'lerde ve 1990'larda gelişmekte olan ülkelerde medyan gelirdeki artış hızı sıfırdır. Bunun nedenleri arasında ilk olarak bu dönemde gelişmiş ülkelerin büyüme hızlarının düşmesi vardır. Küresel piyasayla birlikte bu ülkelerin düşük performansı gelişmekte olan ülkelerin büyüme rakamlarını da etkilemiştir. İkincisi, gelişmiş ülkelerde faiz oranlarının bu dönemde yükselmesi, gelişmekte olan ülkelerin borç yükünü artırmış ve büyümelerini olumsuz etkilemiştir. Son olarak, dönemin teknolojik gelişmeleri, daha ziyade gelişmiş ülkelerin işine yaramış ve gelişmekte olan ülkeler bundan önemli bir yarar sağlayamamıştır. (Baş, 2009, ss.59-60)

¹²¹ Katıldığım bir profesörün derslerinde biz öğrencilere anlattığı bir efsanede servetin ve zenginliğin yalnızca üç nesil boyunca bir yerde bulunabileceğini söylemiştir. Bu iddiasını desteklemek için bize Çin, Güney Kore vb. Doğu Asya ülkelerinin yükselişini örnek vermişti. Ancak unuttuğu önemli bir konu vardı: Doğu Asya ülkeleri zaten Batılı rakiplerine oranla gerçekten o kadar da zengin ülkeler değildir. Daha da önemlisi bu ülkelerin yükselişi ve zenginleşmesi sonucunda Batı ülkeleri yoksullaşmamıştır; tam tersine daha da zenginleşmiştir.

Harita 2: Ülkelere Göre KBMG Sınıflandırılması (Cari Dolar Cinsinden, 2015)¹²²

Bölgeler arası eşitsizliklerin daha da arttığını gösteren bir diğer gösterge uzun dönem boyunca ortalama GSYH'daki büyüme rakamlarıdır. Tablo 3'de 1990-2010 yılları arasında bazı bölgelerin ortalama büyüme rakamları verilmiştir. Bu tablodan da anlaşıldığı üzere, Doğu Asya ülkeleri hariç (Çin'in yüksek büyümesi sayesinde), diğer gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin ortalama büyüme rakamlarında kayda değer ve önemli bir artış yaşanmamıştır.

Tablo 3: Bölgelere Göre 1990-2011 Döneminde GSYH'daki Ortalama Büyüme Rakamları¹²³

Ülke	Yıllar	Ortalama Büyüme
Doğu Asya ve Pasifik	1990-2011	%7,5
Doğu ve Güney Afrika	1990-2011	%1,9
Latin Amerika ve Karayipler	1990-2011	%1,7
En Azgelişmiş Ülkeler	1990-2011	%3,1

¹²² <http://data.worldbank.org/> Erişim Tarihi: 25,05,2017

¹²³ Kaynak: UN_World Bank

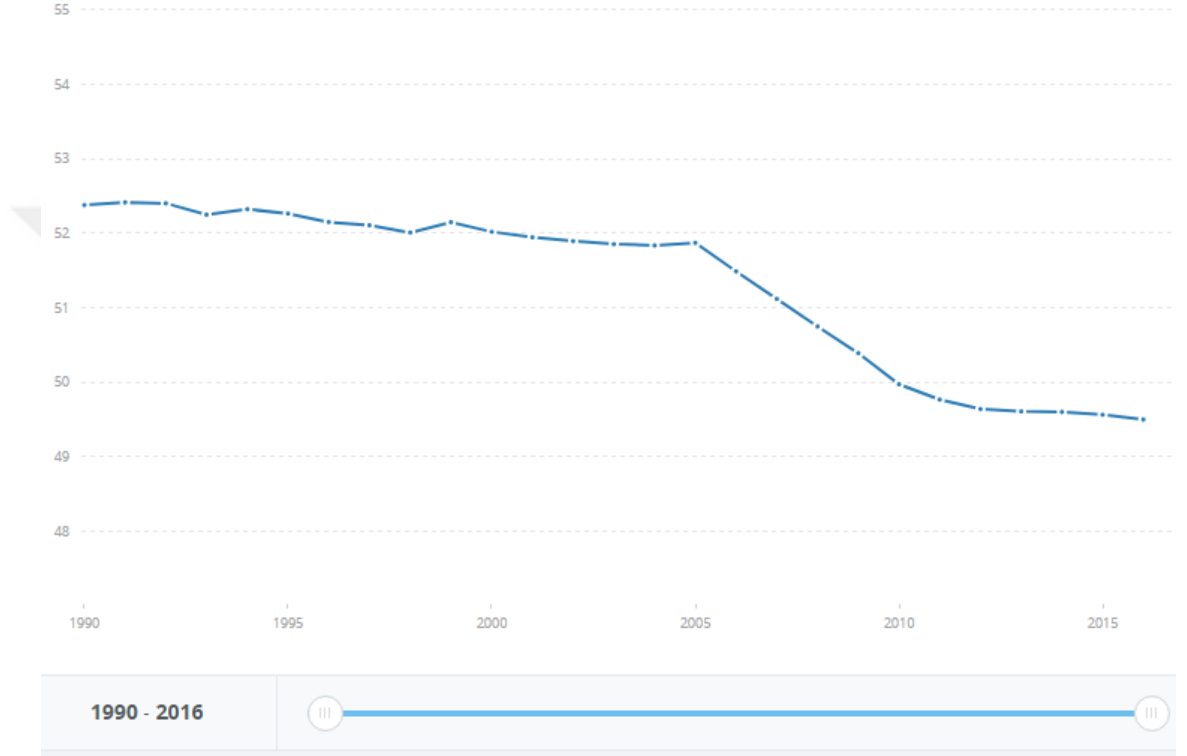
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	1990-2011	%0,8
Sahra-altı Afrika	1990-2011	%2,0
ABD	1990-2011	%1,7
Batı ve Orta Afrika	1990-2011	%2,0
Dünya	1990-2011	%2,6

4.4.Cinsiyet Eşitsizliği

Cinsiyet kavramı günümüz dünyasında biyolojik ve genetik farklılıklardan öte, bir toplumsal ayrışmayı çağrıştırmaktadır. İnsanlık tarihi boyunca hakkında bilgi sahibi olduğumuz bütün toplumlarda ekonomik ve politik oyuna katılım oranları bu olguyu açığa çıkarmaktadır. Toplumdan topluma büyük değişiklikler gösterse de nerdeyse tamamında öne sürdüğümüz tezi doğrulayacak pek çok kanıt mevcuttur. Yirminci yüzyılın ortalarına kadar kadının konumu tamamen araçsal nitelikte olmuş ve toplumsal karar mekanizmasının dışında tutulmuştur. Bu olgu tüm dönemlerin düşünürlerini de büyük ölçüde etkilemiş ve sorgulamaya açık bırakılmadan mutlak bir gerçeklik olarak sunulmuştur. Bu yüzden tüm ideolojik yaklaşımlarda kadının öznellik koşulunun sağlanamaması sürekliliğini korumuş ve günümüzde de devam etmektedir. Ancak daha önce birinci bölümde sözünü ettiğimiz yirminci yüzyılda şekillenen teknolojik ve politik değişimler kadınların oyuna katılmalarında bir dönüm noktası olmuş ve bu grubun konumuna dair genel vizyon değişme uğramıştır. Buzdolabı ve çamaşır makinesi gibi ev eşyası ev işlerini daha da azaltırken, kadınların boş zamanlarını artırmış ve bu grubun üretim sürecine doğrudan katılmasına neden olmuştur. Kadının diğer toplumsal grup olan erkeklerin yanında emek piyasasında faaliyet göstermesi, hem kendi bağımsızlıklarını kazanmalarında önemli bir rol oynamış, hem de aileye gelir getiren ilave bir kişi olduğu için hane halkının toplam geliri artmış ve dolayısıyla toplumsal talep de yükseliş göstermiştir. Böylelikle kadınların üretim sürecine doğrudan katılımları, çok boyutlu bir etkiye sebebiyet vererek, kültürel değerlerin yeniden tanımlanmasına ve toplumsal refahın artmasına neden olmuştur. Bu dönem kadınların ilk olarak siyaset arenasında da kendilerine kısmı olarak yer bulduklarını görmekteyiz.

Fakat neo-liberalizmin yükseliş yılları ile birlikte sağ muhafazakar partilerin iktidara gelmesi bu olumlu gelişmeyi duraksamaya uğratmıştır. Aşağıdaki grafikte kadınların işgücüne katılım oranlarında tüm dünyayı ele aldığımızda bu politikalar sonucu keskin gerileme dönemi bariz bir şekilde göze çarpmaktadır.

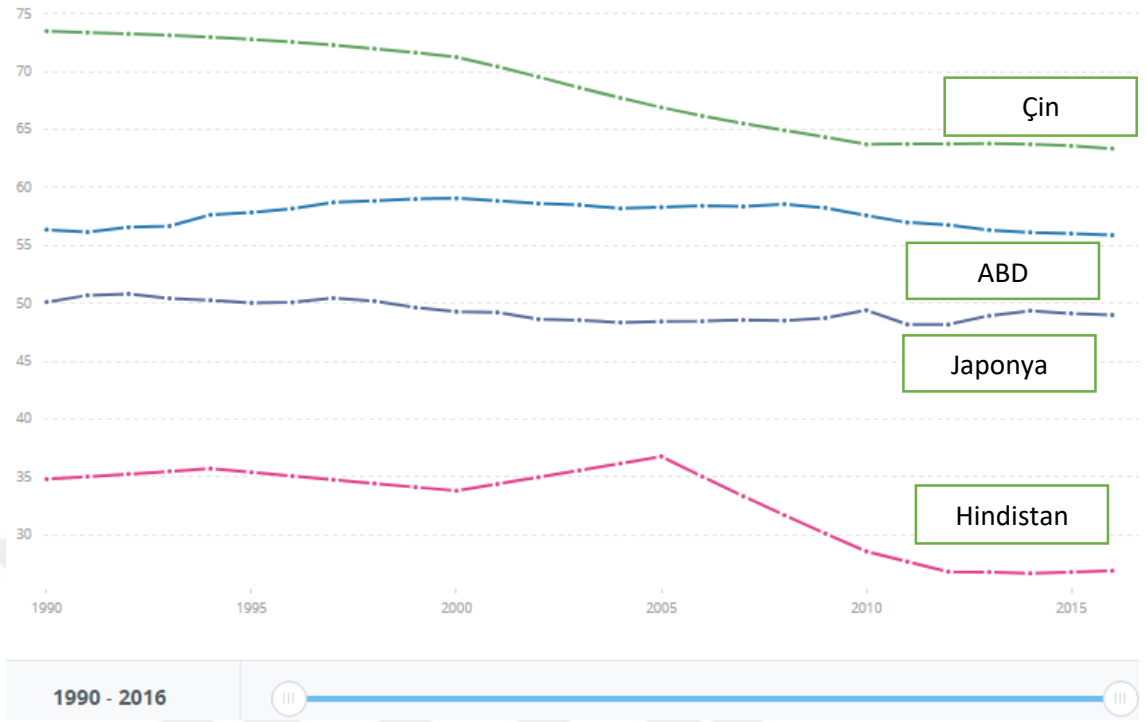
Şekil 34: Tüm Dünya ülkeleri için Kadınları İşgücüne Katılım Oranları¹²⁴

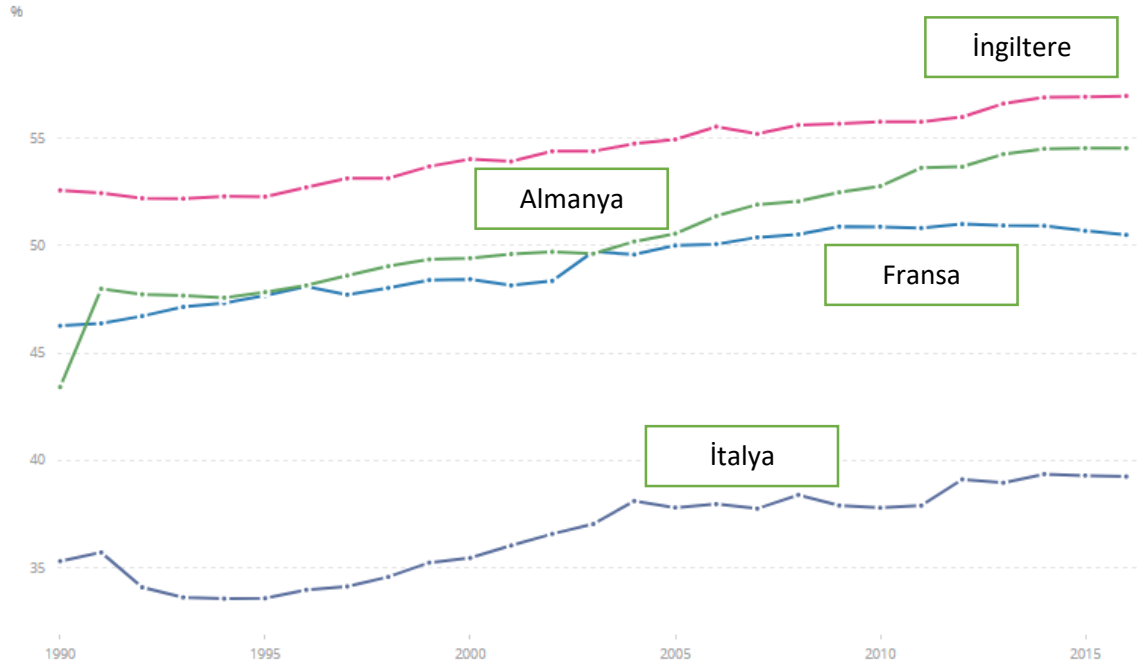
Ülkeleri tek tek ele aldığımızda ise farklı bir tablo karşımıza çıkmaktadır. Dünyanın en büyük dört ekonomisi olan ABD, Çin, Japonya ve Hindistan'da trendin yönü düşüş gösterirken, Batı Avrupa'nın en büyük ekonomilerinde kısmi olarak artış yaşanmıştır. Ancak bu olumlu gelişmelerin henüz ideal durumdan çok uzak olduklarını da unutmamamız gerekmektedir. En iyi durumda olan ülkelerde bile henüz kadınların ve erkeklerin işgücüne katılım oranlarındaki fark henüz çok yüksektir ve yakın gelecekte de bu durumun artış yönünde değişeceği pek mümkün gözükmemektedir. Bütünsel olarak tüm dünyayı ele aldığımızda ise keskin bir düşüşten söz etmek mümkündür.

¹²⁴ <http://data.worldbank.org>

Şekil 35: Dünyanın En Büyük Ekonomilerinde Kadınları İşgücüne Katılım Oranları¹²⁵

Şekil 36: Batı Avrupa'nın En Büyük Ekonomilerinde Kadınların İşgücüne Katılım Oranları¹²⁶

¹²⁵ <http://data.worldbank.org>

¹²⁶ <http://data.worldbank.org>

4.5.Küresel Kapitalizmin Geleceği

Kapitalizmin yaşadığı en önemli krizler olarak bilinen 1929 Buhranı ve 1970’li yıllardaki Keynesyen ekonominin çöküşü, ardından ekonomi politikalarında önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Ancak 2008 krizinden sonra böyle bir dönüşümün neden ortaya çıkmadığı akademik çevrelerde araştırma konusu olmuştur. Öniş ve Kutlay’a göre, ilk olarak 2008 krizi, 1929 krizi kadar yaygın, derin ve uzun olmamış, bu nedenle paradigma da değişim beklentisi güçlü olmamıştır. İkinci ise piyasanın tüm marifetlerine olan neo-liberal inancın henüz çok kuvvetli olduğu nedeniyle değişim düşünceleri büyük oranda engellenmiştir. Son olarak ise Wall-Street’in güçlü konumu ekonomi politikalarda köklü bir değişikliğe gitmenin yolunda en önemli bariyer olarak henüz varlığını sürdürmüştür. (Aktaran Akçay ve Güngen, 2016, s.182)

Akçay ve Güngen’e göre ise, ekonomik krizler ve ekonomi politikadaki önemli değişiklikler için kriz her zaman gerekli olmakla birlikte yeterli bir güç değildir. Bu yazarlar savlarını kanıtlamak için kapitalizmin ilk önemli ve ciddi krizi olan 1870 krizini ileri sürmektedirler. Onlara göre 1870’de yaşanan kriz, çok ciddi sonuçları olmasına rağmen, sonrasında ekonomi politikada önemli bir dönüşüm yaşanmamıştır. 2008 krizinden yaklaşık 10 yıl geçmesine rağmen, politik çerçevede değişim isteksizliği, bu savı doğrular niteliktedir. Bu savdan hareket eden söz konusu yazarlar, krizle birlikte toplumsal muhalefetin ve işgücü sınıfının kolektif anlamda güçsüz olduğu bir dönemde, ekonomi politikada değişim bekleminin anlamsız olduğunu ileri sürmektedirler. Kapitalist üretim sisteminde, İşçi sınıfı sosyal ve politik değişim için hayati bir öneme sahip olmakta, böylelikle yönetici sınıfın, sermayenin çıkarlarının dışında, emek gücünü de göz önünde tutması için önemli bir potansiyel kolektif muhalefetle karşı karşıya gelmesi gerekmektedir. 2008 sonrası böyle bir eğilimin olmadığını göz önüne aldığımızda, ekonomi politikalarının da sürekliliğini koruması muhtemel gözükmektedir. (Akçay ve Güngen, 2016, ss.182-183)

Ancak söz konusu ikinci grup yazarların gözden kaçırdıkları önemli bir nokta vardır: Keynesyen Refah Devleti başlığı altında daha önce de üzerinde durduğumuz önemli bir konuyu tekrar ele almamız bu bağlamda aydınlatıcı olacaktır. Bu yazarlar 1929 Çöküşünden sonraki yıllarda uygulamaya koyulan talep yönetimi politikalarını, kısmı olarak olsa da emeğin kolektif ve politik anlamda çok güçlendiğine bağlamaktadırlar; Soğuk Savaş yıllarının politik tablosu dikkate alınırsa haklılık payları da vardır. Ancak

daha önce de işaret ettiğimiz üzere, dönemin sermayesinin kâr oranlarının dibe vurduğu ve fordist üretim sisteminin yarattığı aşırı üretime gereken talebi oluşturamamak, sistemin derin bir krize girmesine neden olmuşken, emeğin güçlendirilmesinin altında yatan gerçek, efektif talep yaratarak, aşırı üretimi eritmek ve böylelikle kâr oranlarının yükselişe geçmesini sağlamak olmuştur. Bu süreçte devlet önemli bir rol üstlenerek, toplumsal tüketimi desteklemek adına piyasalara aktif müdahalelerde bulunmuştur. Toplam talep güçlenince (yüksek ücretler ve sosyal yardımlar aracılığıyla), fordist üretim sistemine gereken talep de oluşturulmuş ve ürünlerini piyasaya süren sermaye, kâr oranlarını yeniden artırmayı başarmıştır. Öne sürdüğümüz iddianın doğruluğu kanıtlamak için yine 1970'lerin ortalarında kapitalizmin içine düştüğü krizi inceleyebiliriz. Bu dönemde küreselleşme hareketinin (sermaye açısından düşündüğümüzde) artmasıyla birlikte, fordist üretim sisteminin yerini esnek üretim biçimi aldığı anda, emek gücünü destekleyen politikalardan vaz geçilmekle yetinilmemiş, ayrıca bütün ekonomi politikaların saldırıya geçmek için odaklandıkları temel nokta emek piyasaları olmuştur. Diğer bir ifadeyle, sermayenin kâr oranlarının yeniden düşüşe geçtiği bu dönemde, emeğin kolektif gücü yıpratılarak, neo-liberalizm adı altında sermaye yeniden aydınlık günlerine geri dönmüştür.

Bizim çağın küresel krizine dönersek, sermayenin herhangi bir engele takılmadan tüm sınırları kolayca aştığı bir dünyada, hala kâr oranlarını artırma olanağına sahipse, ekonomi politikalarında dönüşümün yaşanmadığına şaşkırmamak gerekir. Bu noktada kriz sonrası uygulamaya sokulan politikaları Daha Fazla Neo-liberalizm adı altında ele almamız mümkündür. Nitekim başta ABD olmak üzere, nerdeyse bütün gezegende, 2008 krizinden sonra uygulanan ekonomi politikaları, neo-liberal politikaların devamını sağlar nitelikte olmuştur. Bu uygulamalar sonucunda ise, örneğin ABD'de 2013 yılında 2008'e göre kârlar %44,7, borsa ise %43,2 artış göstermiştir. Ortalama hane halkının geliri aynı dönemde sadece %3,9 artmıştır. Başka bir ifadeyle nüfusun en zengin azınlık kesimi kriz sonrası zararlarını kapatıp, büyük kârlar elde ederken, toplumun geniş kesimi olan işgücünün yaşam standartları ya yerinde saymış ya da gerilemiştir. İşgücüne katılım oranı da 1977'den bu yana ilk defa en düşük seviyesi olan %62,5'a gerilemiştir. (Akçay ve Güngen, 2016, s.190) Önceki yıllarda Avrupa ülkelerinin kamu borç krizinden çıkmak için uygulamaya koydukları emek piyasasının esnekleştirilmesi, kamu harcamalarının kısılması ve özelleştirmeler de dikkate alındığında, aslında neo-liberalizmin krizine neo-liberal politikalarla cevap vermek olmuştur.

Arap Baharı, Wall-Street'i işgal et hareketi, Avrupa'da kemer sıkma politikalarına karşıt gösteriler, Güney Afrika'da maden işçilerinin öldürülmesiyle sonuçlanan direnişler, Türkiye ve Brezilya'da oluşan sokak isyanları vb. gibi hareketler neo-liberal politikalara karşı gelişen toplumsal huzursuzlukları yansıtsa bile, bunlar gibi muhalefet sesleri kolektif güçten henüz yoksun kalmakta ve neo-liberal politikaların yönünü değiştirmekte başarısız kalmaktadırlar. Sermayenin kâr oranlarının artmaya devam edebileceği yakın gelecekte de bu trendin sürekliliği yolunda ciddi engel teşkil edecek güçlü bir faktör öngörülmemektedir. Sonuç olarak eşitsizliklerin yirminci yüzyılın başlarındaki seviyelere geri döndüğü bir dönemde yaşadığımıza rağmen, önümüzdeki yıllarda ekonomi politikalarında devrim niteliğinde sayılacak bir dönüşüm beklenmemektedir. Eşitsizliklerin yapısının toplumsal çöküşü derinden körüklediği ve ayrıca doğanın bize izin verdiği sürece, sermaye ve emek arasında ıraksama yine devam edecek, neo-liberal politikalarda kendi yolunda hız kazanacaktır.

Kaynakça

- Abacı, B. (2012). *KÜRESELLEŞE SÜRECİNDE NEOLİERAL POLİTİKARIN KALKINMA ÜZERİDEKİ ETKİLERİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İZMİR.
- Akçay, Ü. ve Güngen, A. R. (2016). *Finansallaşma Borç Krizi ve Çöküş Küresel Kapitalizmin Geleceği*. Ankara: NotaBene Yayınları.
- Akdış, M. (2000). *Global Finans Sisem, Finansal Krizler ve Türkiye*. İstanbul: Beta Yayım Dağıtım A.Ş.
- Akşit, S. (2009). DOĞU AVRUPA'DA RADİKAL NEO-LİBERAL DÖNÜŞÜM. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, ss.61-85.
- Altınbaş, G. (2009). İHRACATA DAYALI BÜYÜME HİPOTEZİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ. *Yüksek Lisans Tezi*, Ege Üniversitesi, İZMİR
- Aristoteles. (2012). *Politika*. (M. Tunçay, Çev.) İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Badiou, A. (2016). *Sonsuz Düşünce*. (I. Ergüden ve T. Birkan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Başkaya, F. (1986). *Az gelişmişliğin Sürekliliği*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Başoğlu, U. ve diğerleri. (1999). *Çağdaş İktisadi Düşünce Devrimler Karşı Devrimler*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Bayraktar, C. (2012). KEYNES VE REFAH DEVLETİ. *CBÜ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ*, 10(2), ss.247-261.
- Berkin, C. et al. (2011). *Making America A History of The United States: Since 1865* (Vol. 2). Cengage Learning.
- Boratav, K. ve diğerleri. (2000). *Küreselleşme, Emperyalizm, Yerelcilik, İşçi Sınıfı*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Çelik, Ş. (2015). *'Vietnam Savaşı ve Tonkin Körfezi Olayı: ABD'nin Güneydoğu Asya Jeopolitik Sistemi Çerçevesinde Savaşı Meşrulaştırma Çabası*. Final Ödevi, STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ , ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI DOKTORA PROGRAMI, İstanbul.
- Çetiner, Ö. (2008). FORDİST KONSENSÜS'TEN WASHINGTON KONSENSÜSÜ'NE BİRİKİM VE BÖLÜŞÜM POLİTİKALARI. *Ekonomik Yaklaşım*, 19(68), ss.17-46.
- Durdu, Z. (2009). MODERN DEVLETİN DÖNÜŞÜMÜNDE BİR ARA DÖNEM: SOSYAL REFAH DEVLETİ. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, ss.37-50.
- Erdem, N. (2012). BENZER KRİZLER FARKLI COĞRAFYALAR: MEKSİKA VE GÜNEY KORE. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), ss.60-96.

- Eren, F. M. (2010). Ekonomik Krizler ve Kriz Göstergeleri: 1990 Sonrası Dünyada Yaşanan Krizle ve Türkiye Karşılaştırması. *Yüksek Lisans Tezi*.
- Eser, H. B. (2011). SOSYAL SİYASETİN ÜRETİLMESİ SÜRECİNDE REFAH DEVLETİNDEN NEO-LİBERAL DEVLETE GEÇİŞ: DEVLETİN KAMU HİZMETİ SUNMA İŞLEVİNİN DEĞİŞİMİ. *Suleyman Demirel University The Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 16(2), ss.201-217.
- Evirgen, D. (2004). ARJANTİN KRİZİNİN NEDENLERİ SONUÇLARI VE TÜRKİYE KARŞILAŞTIRMASI. *Mevzuat Dergisi*, ss.1-16.
- Friedman, M. ve Schwartz, A. (1987). Money and Business Cycles. *Review of Economics and Statics*(<http://www.nber.org/chapters/c7496>), pp. ss.24-77.
- Fülberth, G. (2010). *Kapitalizmin Kısa Tarihi*. (S. Usta, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Golob, U. ve diğerleri. (2012). Sosyal Ekonomi ve Toplumsal Sorumluluk: Küresel Neoliberalizm Anarşisine Alternatifler”, “Social Economy and Social Responsibility: Alternatives to Global Anarchy of Neoliberalism. *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), ss.107-122.
- Güloğlu, B. ve Altunoğlu A. E. (2002). Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, ss.1-29.
- Harvey, D. (2004). *Yeni Emperyalizm*. (H. Güldü, Çev.) İstanbul: Everest Yayınları.
- Harvey, D. (2010). *Postmodernliğin Durumu*. (S. Savran, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Helvacı A. ve Demirtepe M. T. (1998). Muhafazakâr Partinin Dönüşümü: Thatcherizm ve Yeni Sağ. *Liberal Düşünce Dergisi*, ss.96-115.
- <http://akademikperspektif.com/2012/06/14/1973-petrol-krizinin-uluslararası-politikaya-yonelik-analizi/>. (Erişim Tarihi: 2017, Ocak 12).
- <http://data.worldbank.org/>. (Erişim Tarihi: 2017, Mayıs 25).
- <http://emekatolyesi.org/Dosya-Yazisi/kapitalizmin-krizine-bir-yanit-neoliberal-politikalar#.WM0cEDvyjIU>. (Erişim Tarihi: 2017, Mart 18).
- <http://marksist.org/icerik/Tarihte-Bugun/6298/24-Ocak-1980-Demirel-hukumeti,-24-Ocak-adiyla-bilinen-kararlari-acikladi>. (Erişim Tarihi: 2017, Haziran 01).
- <http://piketty.pse.ens.fr/en/>. (Erişim Tarihi: 2017, Mayıs 25).
- <http://www.amerikaninsesi.com/a/watergate-skandalinin-40-yildonumu/2409689.html/>. (Erişim Tarihi: 2016, Aralık 28).
- http://www.bbc.com/turkce/ozeldosyalar/2013/04/130408_thatcher_obit. (Erişim Tarihi: 2017, Mart 18).

http://www.bbc.com/turkce/ozeldosyalar/2013/04/130408_thatcher_obit. (Erişim Tarihi: 2017, Mayıs 31).

<http://www.businessht.com.tr/yazarlar/ahmet-oz/1057546-tekiladan-ders-cikar-mi>. (Erişim Tarihi: 2017, Nisan 10).

<http://www.coldwar.org/articles/80s/SDI-StarWars.asp> (Erişim Tarihi: 2017, Mayıs 31)

<http://www.coldwar.org/articles/80s/SDI-StarWars.asp>. (Erişim Tarihi: 2017, Mayıs 31).

<http://www.dunyabulteni.net/haber/244303/turkiye-ekonomisinin-kirilma-noktasi-24-ocak-istikrar-kararlari>. (Erişim Tarihi: 2017, Haziran 01).

<http://www.econlib.org/library/Enc1/Reaganomics.html>. (Erişim Tarihi: 2017, Mart 20).

<http://www.qazetebilkent.com/2014/10/19/watergate-skandali-ve-nixonin-cokusu/>. (Erişim Tarihi: 2016, Aralık 22).

<http://www.qazetebilkent.com/2014/10/19/watergate-skandali-ve-nixonin-cokusu/>. (Erişim Tarihi: 2016, Aralık 28).

<http://www.ibrahimbayraktar.net/2014/01/toplumsal-tabakalasma-ve-esitsizlik.html>. (Erişim Tarihi: 2017, Mayıs 17).

<http://www.independent.org/issues/article.asp?id=3157/>. (Erişim Tarihi: 2017, Mayıs 27)

http://www.opec.org/opec_web/en/about_us/24.htm/. (Erişim Tarihi: 2016 Aralık 20)

<http://www.presidency.ucsb.edu>. (Erişim Tarihi: 2017, Mayıs 31).

<http://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/amerika-da-koleliqin-kaldirilmasi-114>. (Erişim Tarihi: 2017, Mayıs 17).

<http://www.ushistory.org/us/59b.asp>. (Erişim Tarihi: 2017, Mart 20).

<https://ourworldindata.org/income-inequality/#the-gini-coefficient>. (Erişim Tarihi: 2017, Mayıs 25).

<https://www.givingwhatwecan.org/post/2016/05/giving-and-global-inequality/>. (Erişim Tarihi: 2017, Mayıs 24).

<https://www.nar.realtor/sites/default/files/reports/2009/world-wide-overview-real-estate-prices-recent-years-2009-08.pdf>. (Erişim Tarihi: 2017, Haziran 3).

Jessop, B. (2009). *Kapitalist Devletin Geleceği*. (A. Özcan, Çev.) Ankara: Epos Yayınları.

Karabulut, G. (2002). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlerin Nedenleri*. İstanbul: Der Yayınevi.

Kolektif. (2014). *Modernizmin Yansımaları: 70'lı Yıllarda Türkiye*. Ankara: Efil Yayınevi.

- Koyuncu M. ve Şenses F. (2004). Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri. *Economic Research Center Middle East Technical University ERC Working Papers in Economics*, ss.1-43.
- Kozanoğlu H. ve Diğerleri. (2008). *Neoliberalizmin Gerçek 100'ü*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kozanoğlu, H. & Sönmez, M. (2012). *Neler Oluyor Hayatta 10 Başlıkta Türkiye ve Dünya Analizi*. Ankara: Notabene Yayınları.
- Krugman, P. (2002). *Politika Taşeronları ve Önemsizleşen Refah*. (N. Domaniç, Çev.) İstanbul: Literatür Yayınları.
- Krugman, P. (2010). *Bunalım Ekonomisinin Geri dönüşü ve Küresel Kriz*. (N. Domaniç, Çev.) İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Krugman, P. (2016). *Bir Liberalin Vicdani*. (N. Domaniç, Çev.) İstanbul: Literatür Yayınları.
- Kübalı, V. (2000). 1994-1995 Meksika Krizi. *Kamu Yönetimi Dünyası Dergisi*, 1(11), ss.1-14.
- Kutlu, H. A. ve Demirci, N. S. (2011, Ekim). Küresel Finansal Krizi (2007-?) Ortaya Çıkaran Nedenler, Krizin Etkileri, Krizden Kısmi Çıkış ve Mevcut Durum. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*.
- Marx, K. (2001). *1844 El Yazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe*. (K. Somer, Çev.) İstanbul: Sol Yayınları.
- Oğuz, A. ve Güreşçi Pehlivan, G. (2012). 2008 Küresel Kriz Sürecinde Avrupa Birliği Birlik Olabildi mi? *UEK-TEK, Çeşme, Kasım, Uluslararası Hekmeli Organizasyon*.
- Öksüz, S. (2001). Doğu Asya Mucisenin Dünü ve Krizin Bugünü Türkiye İçin Bazı Çıkarımları. *Ege Akademik Bakış*, 1(1).
- Oktar, S. ve Yüksel, S. (2015). 1998 Yılında Rusya'da Yaşanan Bankacılık Krizi ve Öncü Göstergeleri. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B Dergisi*, 37(2), ss.327-340.
- Özel, S. (2005). *Global Finans Krizler*. İstanbul: Deniz Kültür Yayınları.
- Öztürk, N. (2006). Ekonomide Devletin Değişen Rolü. *Amme İdaresi Dergisi*, 39(1), ss.17-38.
- Piketty, T. (2015). *Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital*. (H. Koçak, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Rodrik, D. (2009). *Tek Ekonomi Çok Reçete Küreselleşme, Kurumlar ve Ekonomik Büyüme*. (N. Domaniç, Çev.) Ankara: Efil Yayınevi.
- Rodrik, D. (2011). *Akıllı Küreselleşme*. (B. Aksu, Çev.) Ankara: Efil Yayınevi.
- Sapancalı, F. (2001). YENİ DÜNYA DÜZENİ ve KÜRESEL YOKSULLUK. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), ss.115-140.
- Savaş, V. F. (1999). *İktisatın Tarihi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

- Sevim, C. (2012). KÜRESEL ENERJİ JEOPOLİTİĞİ VE ENERJİ GÜVENLİĞİ GLOBAL ENERGY JEOPOLİTİCS AND ENERGY SECURITY. *Journal of Yaşar University*, ss.4378-4391.
- Snowdon, B. ve Vane, H. R. (2012). *Modern Makroekonomi Temelleri, Gelişimi ve Bugünü.* (Kolektif, Çev.) Ankara: Efil Yayınevi.
- Sönmez, S. (2016). Bretton Woods; Fordizm ve Hegemonya. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdar Bilimler Fakültesi Dergisi*, 34(1), ss.43-62.
- Stiglitz, J. E. (2006). *Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı.* (A. Taşçıoğlu ve D. Vural, Çev.) İstanbul: Plan B Yayınları.
- Stiglitz, J. E. (2016). *Eşitsizliğin Bedeli Bugünün Bölünmüş Toplumu Geleceğimizi Nasıl Tehlikeye Atıyor.* (O. İşler, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tören, T. (2008). *Bir Müdahale Aracı Olarak Dış Yardım ve İki Örnek: Truman Doktrini ve Marshal Planı* ("Foreign 'Aid' Policies as An Intervention Instrument and Two Cases: The Truman Doctrine and the Marshall Pla. İstanbul: Ozgur University Publisher.
- Turan, Z. (2011). DÜNYADAKİ VE TÜRKİYE'DEKİ KRİZLERİN ORTAYA ÇIKIŞ NEDENLERİ VE EKONOMİK KALKINMAYA ETKİSİ. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(1), ss.56-80.
- Varufakis, Y. (2015). *Küresel Minotauros: Amerika, Avrupa ve Küresel Ekonominin Geleceği.* (F. Kohen, Çev.) İstanbul: Encore Yayınları.
- Williamson, J. (2004). From the Washington Consensus towards a new Global Governance. *Paper commissioned by Fundación CIDOB for a conference*, (ss. 24-25). Barcelona.
- Yay, G. G. (2001). *Chicago Okulu, Milton Friedman ve Monetarizm*, Liberal Düşünce Dergisi, Güz, 6(24), ss.1-13
- Yeldan, E. (2005). *Dış Borçların İdaresi ve Arjantin Dersleri.* Milliyet Gazetesi. 17 Ocak.
- Yıldırım, C. (2011). BİRİNCİ VE İKİNCİ NESİL WASHINGTON UZLAŞMASI: NEOLİBERAL İKTİSAT POLİTİKALARININ 1980'DEN SONRAKİ EVRİMİ. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Güz, 7(2), ss.1-23.
- Zabcı, F. (2009). *Dünya Bankası Yanılsamalar ve Gerçekler.* İstanbul: Yordam Kitap.

Şekiller ve Tablolar:

Şekil 1: ABD'de 1960-2010 Arası Yoksulluk Oranları	21
Şekil 2: Siyah Amerikalılar İçin 1960-2010 Arası Yoksulluk Oranları	21
Şekil 3: ABD Ticaret Açığı (milyar dolar)	25
Şekil 4: ABD Bütçe Açığı (milyar dolar).....	26
Şekil 5: IS-LM Eğrisi	39
Şekil 6: Beklentilerle Genişletilmiş Phillips Eğrisi	49
Şekil 7: ABD’de Sivil İşsizlik Oranları.....	97
Şekil 8: ABD’de Part-time Olarak İşgücüne Katılım Sayısı (Bin Kişi)	98
Şekil 9: ABD’de İşgücüne Katılım Oranı	98
Şekil 10: ABD’de Yoksul İnsanların Sayısı(Milyon)	99
Şekil 11: Yunanistan’da 15-64 Yaş Arası İşsizlik Oranları	102
Şekil 12: Yunanistan’da 2010 Yılı Fiyatlarıyla Kişi Başına Milli Gelir	102
Şekil 13: Yunanistan Merkezi Hükümetin GSYH Yüzdesi Olarak Borç Oranı	103
Şekil 14: İtalya’da GSYH’nın Yüzdesi Olarak Kamu Borç Oranı	104
Şekil 15: İtalya’da 2000-2015 Arası GSYH (trilyon dolar olarak)	105
Şekil 16: İtalya’da İşsizlik Oranları.....	106
Şekil 17: İspanya’da Hane Halkı Borçlarının GSYH’ya Oranı	107
Şekil 18: İspanya’da Konut Fiyatlarındaki Artış Trendi	108
Şekil 19: İspanya’da Kamu Borçlarının GSYH’ya Oranı	108
Şekil 20: Fransa’da İşsizlik Oranları	110
Şekil 21: Fransa’da Kamu Borcunun GSYH’ya Oranı	111
Şekil 22: Japonya Yıllık Büyüme Rakamları	113
Şekil 23: Çin’e Akan Yabancı Sermaye (Milyar Dolar)	114
Şekil 24: Küresel Petrol Fiyatları (ABD Doları)	116

Şekil 25: Çin 1970-2010 GSYH'daki Büyüme Oranları	116
Şekil 26: Anglo-sakson Ülkelerinde GİNİ Katsayısı (1918-2014)	127
Şekil 27: Anglo-sakson Ülkelerinde En Yüksek Gelirli %1'lik Kesimin Gelirlerindeki Artış (1910-2010).....	127
Şekil 28: Anglo-sakson Ülkelerinde En Yüksek Gelirli %0,1'lik Kesimin Gelirlerindeki Artış (1910-2010).....	128
Şekil 29: Kuzey ve Batı Avrupa Ülkelerinde En Yüksek Gelirli %1'lik Kesimin Gelirlerindeki Artış (1910-2010).....	129
Şekil 30: Avrupa Kıtası ve Japonya'da En Yüksek Gelirli %1'lik Kesimin Gelirlerindeki Artış (1910-2010).....	130
Şekil 31: Avrupa Kıtası ve Japonya'da En Yüksek Gelirli %0,1'lik Kesimin Gelirlerindeki Artış (1910-2010).....	130
Şekil 32: Gelişmekte Olan Ülkelerde En Yüksek Gelirli %1'lik Kesimin Gelirlerindeki Artış (1910-2010).....	131
Şekil 33: En Düşük %50'lik Kesimin Gelirlerindeki Azalma Trendi	132
Şekil 34: Tüm Dünya ülkeleri için Kadınları İşgücüne Katılım Oranları	137
Şekil 35: Dünyanın En Büyük Ekonomilerinde Kadınları İşgücüne Katılım Oranları ...	138
Şekil 36: Batı Avrupa'nın En Büyük Ekonomilerinde Kadınların İşgücüne Katılım Oranları	138
Tablo 1: Ülkelerin dünya GSYH'sindeki % Değişimleri.....	23
Tablo 2 : Bazı Seçilmiş Ülkelere Göre KBMG ve Medyan Gelir (2014).....	133
Tablo 3: Bölgelere Göre 1990-2011 Döneminde GSYH'daki Ortalama Büyüme Rakamları	135
Harita 1: Tüm Ülkelere Göre GİNİ Katsayısı (2013)	125
Harita 2: Ülkelere Göre KBMG Sınıflandırılması (Cari Dolar Cinsinden, 2015)	135

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Adı ve Soyadı : REZA BEHJATI YALGHOUZAGHAJ

Doğum Yeri : İRAN

Doğum Yılı : 1984

Medeni Hali : Bekar

Eğitim Durumu:

Lise : 2003, Bahman Şamloo, Marand, İran

Lisans : 2015, Kocaeli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü

Yabancı Diller ve Düzeyi:

1.İngilizce (Orta Derecede)

2.Farsça (İyi Derecede)

ÖZET

Bu tezin amacı; 1980 sonrası, ilk başta ABD ve İngiltere’de, daha sonra IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü aracılığıyla tüm dünyada uygulamaya koyulan neo-liberal politikaların küresel refahı artırıp artırmadığı, bölgeler arasında yakınsamayı sağlayıp sağlamadığı ve cinsiyet eşitsizliğini azaltıp azaltmadığına bakmaktır. Neo-liberaller, dış ticaretin serbestleştirilmesi, sermaye piyasasının liberalleştirilmesi, devletin küçülmesi ve emek piyasasının esnekleştirilmesi sonucu kaynak dağılımının daha verimli olacağını; bundan dolayı sermayenin kâr oranlarının artacağını ve sonuç olarak tüm toplumun refahının yükseleceğini savunmuşlardır. Sermayenin önündeki tüm engelleri ortadan kaldırdıktan sonra, tüm kârlı alanlara ve bölgelere serbestçe dolaşımı sağlarken, ekonomik büyüme artacak, sermaye birikimi yükselecek ve sermaye sahibi sınıf zenginleşirken, aşağıya sızdırma yoluyla tüm toplumsal kesimlerin refahı artacaktır.

Ancak bu politikaların uygulandığı yaklaşık 35 yılda, iddiaların aksine büyüme rakamları İkinci Dünya Savaş sonrası gerçekleşen oranları yakalamakta başarısız kalmakla birlikte, çok azınlık bir kesimin gelir ve servetlerini inanılmaz boyutlarda artırırken, çoğunluğun büyük refah kayıplarına neden olmuştur. Eşitsizlik seviyeleri Birinci Dünya Savaşı öncesine geri dönmüş, birçok gelişmekte olan ülkenin söz konusu Keynesyen dönemde sağladıkları kazanımlar da ellerinden kayıp Batının finans kuruluşlarına gitmiştir. Bu politikaları uygulamayı reddeden ve farklı bir ekonomi politikası izleyen nadir birkaç ülke ise tam tersine önemli gelişmeler ve refah kazanımları sağlamışlardır. Bu doğrultuda tez boyunca tarihsel bir perspektifte, tüm dünyada ekonomik ve politik gelişmeler analiz edildikten sonra, eşitsizliklerin yapısındaki değişimler orta koyulmuştur. En sonunda da günümüz ekonomi politikalarının sürekliliği sağlandığı takdirde yakın gelecekte nasıl bir küresel tabloyla karşılaşacağımız öngörüsünde bulunulmuştur.

ABSTRACT

The purpose of this thesis is to investigate whether neoliberal policies increased global prosperity provided convergence between regions and reduced gender inequality, which implemented at first in the United States and England, then adopted by almostly all other capitalistic countries by inforcement of international organizations such as IMF, WB and WTO. Neoliberals claim that the liberalization of foreign trade and capital market, downsizing of the government and the elasticization of the labor market will conclude in increase of returen of capital and efficient distribution of factors of productions; so as a result, the prosperity and welfare of all society will go up. After deregulation and remove all barriers on the way of capital, it will flow freely to more profitable areas and regions; in additionally, in the end the process of accumulation of capital will provided, the capital-rich groups will be more rich and because of prosedure written above and with trickle down, all social groups gradually will benefit.

However, in Approximately 35 years of those policies, in contrast to the claims, the growth rates that had achieved after years of World War Two never happend again; on the contrary the income and wealth of minority gruop increased incredibly, while the majority of socities lost more of their welfare. Levels of inequalities returned to the years of beginning of first World War, and many of developing countries lost their gains which had achieved in the Keynesyen period; so all those financial resources tranfered to financial institutions of the West. On the other side, a few countries which rejected neo-liberal policies and followed different economic policies have achieved signifacant improvement and prosperity. In this respect and in a historical perspective as well, after anlyzing economic and political transformation in all over the World in this period, we exposed the changes in the structures of inequalaities. Finally, we tried to foresight, if the today's economic policies will continue, what kind of global situations we will face in the near future.